

**HƏVVA ABDULLAYEVA, İRADƏ ƏFƏNDİYEVƏ,
MƏLAHƏT ƏLƏSGƏROVA**

AZƏRBAYCAN DİLİ 8

MÜƏLLİM ÜÇÜN METODİK VƏSAİT

Təlim rus dilində olan ümumtəhsil
məktəblərinin VIII sinfi üçün

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
08.06.2015-ci il tarixli 645 nömrəli
əmrinə təsdiq edilmişdir.*

**“KÖVSƏR” NƏŞRİYYATI
BAKİ – 2015**

**HƏVVA ABDULLAYEVA, İRADƏ ƏFƏNDİYEVA,
MƏLAHƏT ƏLƏSGƏROVA**

AZƏRBAYCAN DİLİ. Müəllim üçün metodik vəsait.

Təlim rus dilində olan ümumtəhsil məktəblərinin
VIII sinfi üçün.

Bakı, «KÖVSƏR» nəşriyyatı 2015, 160 səh.

Dil və ixtisas redaktoru: **NADİR MƏMMƏDLİ**

filologiya elmləri doktoru, professor

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud
onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq,
elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

LAYIH

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	5
Azərbaycan dili (dövlət dili kimi) fənni üzrə ümumi təlim nəticələri	7
Məzmun xətləri üzrə təlim nəticələri	7
Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün “Azərbaycan dili” dərslik dəsti	9
Dərslərin illik tematik planlaşdırılması	19
§1. Vətənim	24
§2. Milli ordu quruculuğunda	25
§3. Səməd bəy Mehmandarov Birinci Dünya müharibəsində	27
§4. Əlvida, Lənkəran torpağı	29
§5. Yadigar qalan innab ağacı	30
§6. Partizan Daşdəmirov (I hissə)	32
§7. Partizan Daşdəmirov (II hissə)	34
§8. Mübarizi olan millət	35
§9. Arxadan güllə atmaq kişilik sayılmır	37
§10. Şərq şeirinin gəncəli ilahəsi	38
§11. “Kəlilə və Dimnə”nin yaranması	40
§12. Qızıl it	42
§13. Dahi mütəfəkkir	43
§14. Bərdənin tərifı	45
§15. Çinar və taxta parçası	46
§16. Üsyankar şair	48
§17. Nəsimi	50
§18. Qurban bayramı	51
§19. Ağıllı sövdəgər	53
§20. Kim haqlıdır?	54
§21. Şah İsmayıl (I hissə)	56
§22. Şah İsmayıl (II hissə)	57
§23. Qızıldan qiymətli bitki	59
§24. Ən varlı məmləkət I hissə	60
§25. Ən varlı məmləkət II hissə	62
§26. Məhəmməd Füzuli	64
§27. Dənizdə fırtına (I hissə)	65
§28. Dənizdə fırtına (II hissə)	67
§29. Dərsə gecikən uşaqlar (I hissə)	68
§30. Dərsə gecikən uşaqlar (II hissə)	70
§31. Tariximizi yazan qadın	71

§32. Ağabəyim ağa I hissə	73
§33. Ağabəyim ağa II hissə	73
§34. İstedadlı şairə, xeyriyyəçi qadın (I hissə)	75
§35. Xurşidbanu Natəvan (II hissə)	75
§36. Atəşgah Aleksandr Dümanın gözü ilə	76
§37. Azərbaycan torpağı	78
§38. Ərik ağacı	80
§39. Novruz beynəlxalq bayramdır	82
§40. Oğul qazancı	84
§41. Gülbəsləyən qız	85
§42. Mükafat	87
§43. Mən sənə qul olacağam, ana!	89
§44. Ölkəm	91
§45. Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi (I hissə)	93
§46. Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi (II hissə)	95
§47. Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi (III hissə)	96
§48. Təbriz sənətkarları	98
§49. Qara Qarayevin ölməz irsi	100
§50. Səxavət	101
§51. Rəngkarın son sərgisi	103
§52. Balaca balıqçı	104
§53. Hələ bu harasıdır?!	106
§54. Sonrakı peşmançılıq fayda verməz	108
§55. Birliyin gücü (I hissə)	109
§56. Birliyin gücü (II hissə)	109
§57. Azərbaycan oğluyam	112
§58. Əsrin Heydər tarixi	113
§59. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti	115
§60. Baharın son ayı	116
Özünüzü yoxlayın I	118
Özünüzü yoxlayın II	122
Özünüzü yoxlayın III	127
Özünüzü yoxlayın IV	131
Dərsdə istifadə etmək üçün əlavə məlumatlar	136
Fənlərarası integrasiya	152
Qiymətləndirmə cədvəllərindən nümunələr	153
Sözlük	156

GİRİŞ

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas strateji hədəflərindən biri insan kapitalının inkişafı olduğundan “Müasir təhsil sisteminin formalaşdırılması” (“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası” (7.2”) prioritet bir məsələ kimi qarşıya qoyulur. Məlumdur ki, müasir təhsil sisteminin formalaşdırılması isə bir sıra mühüm şərtlərlə yanaşı, ilk növbədə, təhsilin məzmununun yeniləşdirilməsi ilə mümkündür. Bu realıq əsas tutulduğundandır ki, “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda birinci strateji istiqamətin sərəştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılmasına yönəldiyi qeyd edilmiş, bunun isə təhsilin bütün pillələri üzrə kurikulumların inkişafı kimi vacib hədəfi əhatə edəcəyi göstərilmişdir.

Təhsil strategiyasında “şagirdlərin idrak fəallığını, ümumi inkişafını ləngidən mövcud “yaddaş məktəbi”ndən “təfəkkür və düşüncə məktəbi”nə keçidin təmin olunması məqsədi ilə sistemli tədbirlər görülməyi” xüsusi vurğulanır. Sərəştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılması isə şəxsin müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsi üçün vacib şərtidir. Çünki bu, “insanlara texnologiyaları çevik mənimsəmək, əmək bazarında layiqli yer tutmaq və ömür boyu təhsil prosesinə qoşulmaq, sağlam həyat tərzini, ətraf mühitə münasibətdə düzgün mövqe seçmək” imkanı verir.

Azərbaycanda təhsil islahatının başlanmasından keçən dövr göstərdi ki, şagirdyönümlülük və inkişafyönümlülük istiqamətində qurulan və şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasında nəticəyönümlülüğü hədəf alan hazırkı təhsil islahatı qarşıya qoyduğu əsas məqsədlərə addım-addım yaxınlaşmaqdadır.

Dövlətin təhsil siyasətinin hədəf aldığı nəticələrin reallaşdırılması, qeyd edildiyi kimi, təhsilin məzmun və formasının, qiymətləndirmə mexanizmlərinin yeni əsaslar üzərində qurulmasını şərtləndirir ki, bu isə öz növbəsində kurikulum islahatının təhsilin bütün pillələrində, o cümlədən ümumi orta təhsil səviyyəsində sistemli şəkildə davam etdirilməsini həyata keçirməklə yanaşı, onun inkişafını da zərurətə çevirir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyinin bərpasına nail olduqdan sonra Azərbaycan dili xalqımızın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni həyatında dövlətin rəsmi dili kimi müstəsna əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır.

Təsədüfi deyildir ki, 23 may 2012-ci il tarixli “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamında Azərbaycan dilindən istifadə zamanı bir çox nöqsanlara yol verildiyi, ədəbi dilin tükənməz imkanlarından lazımınca və düzgün istifadə edilməməsinə diqqət çəkilir və problemin həlli ilə əlaqədar müvafiq

qurumların, o cümlədən Təhsil Nazirliyinin qarşısında mühüm vəzifələr qoyulur.

Sərəncamdan irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi istiqamətində hazırlanmış və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 9 aprel tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı”nda da elm və texnikanın sürətlə inkişaf etdiyi hazırkı qloballaşma dövrünün Azərbaycan dilinin zənginləşməsi və tətbiqi imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətində aparılan işlərin yeni səviyyəyə yüksəldilməsini tələb etdiyi vurğulanır. Proqramda həmçinin “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsi və azərbaycançılıq məfkurəsi əsasında hərtərəfli inkişafı baxımından gənc nəslin ana dilinə sevgi və hörmət ruhunda tərbiyə olunması, ədəbi dilin normalarına ciddi surətdə əməl edilməsi”nin dövrün tələbi olaraq qaldığına diqqət çəkilir; “dil və nitq mədəniyyətinin yüksəldilməsi” (3.1.9.) əsas vəzifələrdən biri kimi qarşıya qoyulur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sərəncamı”nda və “Dövlət Proqramı”nda vurğulanan bu məsələlər, göründüyü kimi, bir çox hallarda birbaşa orta ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dilinin təlimi ilə bağlanır. Bu baxımdan, “Sərəncam” və “Dövlət proqramı” təlim digər dillərdə aparılan məktəblərdə Azərbaycan dili tədrisinin qarşısında da bir sıra mühüm vəzifələr qoyur.

Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi və qloballaşma şəraitində Azərbaycan dilindən zamanın tələblərinə uyğun istifadənin təmin olunması, “dil və nitq mədəniyyətinin yüksəldilməsi” üçün Azərbaycan dilindən hazırlanan tədris vəsaitlərinin müasir dövrün tələblərinə cavab verməsinə xüsusi diqqət yetirilməli, tədris prosesində öyrənənlərin ehtiyaclarının ödənilməsinə hər cür şərait yaradılmalıdır.

“Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili (dövlət dili kimi) kurikulumu” da öz növbəsində bu fənn üzrə ümumi təlim nəticələrində, məzmun standartları, təlim strategiyaları və qiymətləndirmə məsələlərində məhz yuxarıda qeyd olunan imkanların reallaşdırılmasını nəzərdə tutur və ona istiqamətləndirilir.

Fikrimizcə, VIII sinif üçün hazırladığımız “Azərbaycan dili” dərslik dəsti (dərslik və müəllim üçün metodik vəsait) bu ehtiyacı ödəmək üçün üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən layiqincə gələcək və tədris prosesində müəllim və şagirdlərin ən yaxın köməkçisi olacaqdır.

Təlim rus dilində aparılan məktəblərin VIII siniflərində tədris işini planlaşdıracaq müəllimlərin ehtiyacını nəzərə alaraq burada ümumi orta təhsil səviyyəsi (V-IX siniflər) üçün nəzərdə tutulan məzmun standartlarını veririk.

Azərbaycan dili (dövlət dili kimi) fənni üzrə ümumi təlim nəticələri

Ümumi orta təhsil səviyyəsi (V-IX siniflər) üzrə şagird:

- dinlədiyi mətnin məzmununu izah edir, ona münasibət bildirir;
- şüurlu və ifadəli oxu bacarıqları nümayiş etdirir;
- müxtəlif formalı rabitəli mətnlər qurur və təqdim edir;
- öz fikirlərini sərbəst, ardıcıl və aydın ifadə edir;
- nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün müxtəlif mənbələrdən istifadə edir, tərcümə bacarıqları nümayiş etdirir.

2. Məzmun xətləri üzrə təlim nəticələri

Ümumi orta təhsil səviyyəsində məzmun xətləri üzrə təlim nəticələri

Dinləyib-anlama

Şagird:

- dinlədiyi söz, ifadə, cümlə və mətnin mənasını anladığını nümayiş etdirir;
- dinlədiyi fikirlərlə bağlı mühakimələr yürüdür.

Danışma

Şagird:

- nitqində düzgün tələffüz qaydalarına əməl edir;
- nitqində müxtəlif yardımçı vasitələrdən (uyğun səs tonu, jest, mimika, nitq etiketləri) istifadə edir;
- fikirlərini nitqin müxtəlif formalarında (monoloji, dialoji) ardıcıl ifadə edir.

Oxu

Şagird:

- mətndəki söz və ifadələrin kontekstə uyğun mənalarını izah edir;
- elmi-kütləvi və bədii mətnləri düzgün və ifadəli oxuyur;
- elmi-kütləvi və bədii mətnləri məzmun və strukturuna görə təhlil edir.

Yazı

Şagird:

- mənbələrdən istifadə etməklə müxtəlif formalı (inşa, esse, hekayə) rabitəli mətnlər yazır;
- özünün və başqasının yazısını təkmilləşdirir;
- yazısında orfoqrafiya, qrammatika və durğu işarəsi qaydalarını tətbiq edir;
- əməli yazılar (elan, məktub, teleqram, izahat, ərizə, tərcümeyi-hal, arayış, protokol, hesabat, akt) yazır.

VIII sinfin sonunda şagird:

- dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir;
- söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edir, nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir;
- müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir, mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır;
- mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir;
- oxuduğu mətndəki əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir;
- seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir;
- həmcins üzvlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir;
- müxtəlif əməli yazılar (arayı, protokol) yazır.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt-standartlar

1. Dinləyib-anlama

Şagird:

1.1. Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.

1.1.1. Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.

1.1.2. Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.

2. Danışma

Şagird:

2.1. Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir.

2.1.1. Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edir.

2.1.2. Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.

2.1.3. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.

2.1.4. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.

3. Oxu

Şagird:

3.1. Mətni mənimsədiyini nümayiş etdirir.

3.1.1. Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.

3.1.2. Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir.

3.1.3. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.

4. Yazı

Şagird:

4.1. Rəbətli yazı vərđşlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir.

4.1.1. Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir.

4.1.2. Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.

4.1.3. Həmcins üzlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

4.1.4. Müxtəlif əməli yazılar (arayış, protokol) yazır, fikirlərə münasibət bildirir.

Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün “Azərbaycan dili” dərslik dəsti

Təlim digər dillərdə aparılan ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün “Azərbaycan dili” dərsliyi dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı məzmun xətlərini özündə birləşdirən 13 alt-standart əsasında ümumi təlim nəticələrinin reallaşdırılması üçün şagirdləri zəruri təlim materialları ilə təmin edir.

8-ci siniflər üçün hazırlanmış “Azərbaycan dili” dərsliyi 60 dərslə reallaşmasını təmin edən 60 paragrafdan ibarətdir. Hər bir dərslə üçün şagirdlərin yaş səviyyələrinə uyğun bədii və elmi-kütləvi mətnlər, şeirlər, əlavə tədris materialları verilmiş, həmin mətnlər üzrə seçilmiş alt-standartların reallaşdırılmasına istiqamətləndirilmiş rəngarəng çalışmalar tərtib olunmuşdur. 4 dərslə summativ qiymətləndirmə üçün (məsələn: 61-ci, 62-ci, 63-cü və 64-cü dərslər) ayrılmışdır. Summativ qiymətləndirmə üçün nəzərdə tutulmuş materiallar isə məqsədli şəkildə dərsliyə daxil edilməmiş, müəllim üçün vəsaitdə verilmişdir.

2 – 3 dərslə saati üçün nəzərdə tutulmuş paragraflar üzərində iş müəllimin şəxsi mülahizəsi əsasında təşkil edilə bilər. Burada diqqət yetirmək lazımdır ki, həmin paragrafların əksəriyyətində bu və ya digər qrammatik materialla şagirdlərin tanış edilməsi də nəzərdə tutulmuşdur. Həmcin daha böyük olan mətnlərin isə iki, bəzən də üç hissəyə bölünərək oxusunun təşkili məqsədə uyğun hesab oluna bilər. Yaxud mətnin oxusu və məzmunu üzərində işi bir dərslə həyata keçirməklə, sonrakı dərslə mətnin qayranılması, onun məzmununun nəql edilməsi və digər çalışmalar üzərində işlərlə müvafiq şifahi və yazılı nitq bacarıqların formalaşdırılması üzrə işlər aparıla bilər.

Dərslik şagirdlərin yaş və bilik səviyyələri nəzərə alınmaqla ciddi elmi prinsiplər əsasında tərtib olunmuşdur. Belə ki, dərsliyin metodik sistemində təsadüfi, bacarıq və vərđşlərin reallaşdırılmasına sistemli şəkildə xidmət etməyən iş forması və ya didaktik material verilməmişdir. Didaktik materialların

seçilməsində isə “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda vurğulanan tələblərdən birinə (iqtisadi inkişaf məqsədlərinə xidmət edən bilik və bacarıqları, səriştəni aşıllayan məzmunu malik) əməl olunmasına səy göstərilmişdir. Bununla yanaşı, bədii parçaların seçilməsində şəxsiyyətin hərtərəfli formalaşdırılmasına müsbət təsiri ola biləcək şeir, tapmaca, hekayə, mətn və s. üstünlük verilmişdir.

Dərslikdəki təlim materialları üzərində şagirdlərin məqsədyönlü işini təşkil etmək üçün ilk növbədə dərsliyin metodik sistemi ilə tanışlıq tələb olunur ki, burada onlardan bəziləri üzərində dayanmağı və müəllimlərin diqqətinə çatdırmağı məqsədəuyğun hesab edirik. Dərsliklə tanışlıq forzas səhifəsindən başlamalıdır. Burada bütün dərslik boyu istifadə olunan şərti işarələr yerləşdirilmişdir. Mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyindən müəllim, birinci növbədə, şagirdlər həmin işarələrlə tanış etməli, onların mahiyyətinin qavranılmasına diqqət yetirməlidir.

Dərslikdə bu işarələrdən ən çox sistemli şəkildə istifadə olunanı mətndəki sözlərin üzərində qoyulan ulduz (*) işarəsidir. Bu işarədən dərslik boyu tələffüzü üzərində iş aparılması nəzərdə tutulan sözləri fərqləndirmək üçün istifadə olunmuşdur. Belə ki, artıq şagirdlər əvvəlki siniflərdə sözlərin və söz formalarının tələffüzü ilə əlaqədar müəyyən orfoepik qaydalarla tanış olmuş, onlarla həmin qaydaların möhkəmləndirilməsi istiqamətində praktik işlər aparılmışdır. Öyrənilmiş qaydalarla əlaqədar bacarıqların vərdişə çevrilməsi üçün bu istiqamətdə fasiləsiz işlər aparılmalı, bu işlər bir dərs olsa belə, diqqətdən kənarda qalmamalıdır. Odur ki, tələffüz çalışmaları dərslikdə konkret mətn və ya şeirlə, yaxud da hər hansı bir çalışma mətni ilə məhdudlaşdırılmamış, dərsliyin metodik sistemində qırmızı xətt kimi keçərək oxu üçün nəzərdə tutulan bütün tədris materiallarında öz əksini tapmışdır. Yalnız xüsusi məqsəd, yəni bu və ya digər qaydanın möhkəmləndirilməsi üçün dərslikdə üzərində ulduz işarəsi qoyulmuş sözlər əsasında çalışma mətni tərtib edilmişdir. Qalan bütün hallarda üzərində ulduz işarəsi qoyulmuş sözlərin düzgün tələffüzü üzrə zəruri vərdişlərin formalaşdırılması istiqamətində dərsliyin imkanlarından səmərəli istifadə məsələsi müəllimin öhdəsinə buraxılmışdır. Ona görə də dərs ilinin əvvəlində müəllim bu işarənin mahiyyətinin şagirdlər tərəfindən düzgün qavranılmasına, ona şüurlu münasibətin formalaşmasına nail olmalıdır. Təcrübələr göstərir ki, dərsliyin elmi-metodik sistemi bir çox hallarda müəllimin özü tərəfindən dərk edilmədiyindən, dərslərin qarşısında qoyulan metodik prinsiplərə də əməl olunmur və nəticədə qarşıya qoyulmuş məqsədlər reallaşdırılmamış qalır.

Qeyd etməyi lazım bilirik ki, mətn və şeirlərdə ulduz işarəsi ilə fərqləndirilmiş sözlərdən müxtəlif istiqamətli tələffüz çalışmaları kimi istifadə oluna bilər (dərslikdə belə çalışma nümunələri verilmişdir). Belə ki, eyni bir

mətnə ulduz işarəsi ilə fərqləndirilmiş sözlər müxtəlif tələffüz qaydalarını özündə ehtiva edə bilər. Bu da müəllimə fərqli tələffüz qaydalarının praktik tətbiqi istiqamətində qruplarla iş təşkil etməyə imkan yaradır. Tələffüz xüsusiyyətləri baxımından eyni olan sözləri qruplaşdırmaqla şagirdlər onlar arasında oxşarlığı müşahidə edir, onlara aid əlavə misallar söyləməklə fikirlərini əsaslandırır və beləliklə, onlarda düzgün tələffüz bacarığı möhkəmlənərək vərdişə çevrilir. Ola bilər ki, müəllim həmin dərstdə bu sözlərdən yalnız bir qrupu üzərində şagirdləri işlətməyi məqsədəuyğun hesab etsin və ona görə də diqqəti məhz həmin sözlərə yönəlsin. Bütün hallarda unutmamaq olmaz ki, düzgün tələffüz bacarığının formalaşdırılması uzun sürən bir prosesdir və onu konkret çalışmalarla həyata keçirmək mümkün deyil. Hər bir mətnə yazılışı və tələffüzü arasında müəyyən fərqlər olan sözlərin xüsusi işarə ilə fərqləndirilməsi, digər tərəfdən, oxu prosesində signal rolu oynayır. Belə ki, şərti işarə şagirdlərin göz yaddaşına təsir edir, onların nəzərini cəlb etməklə həm də diqqətlərini fəallaşdırır, həmin sözlərin orfoepik normalar əsasında düzgün tələffüzünə şüurlu münasibətin formalaşmasına xidmət göstərir. Nəticədə oxu prosesində yanlış tələffüz ehtimalı məhdudlaşır ki, bu da müəyyən qədər şagirdlərin tələffüzündə orfoepik normaların pozulması hallarının dərin kök salmasının qarşısını alır. Nitq mədəniyyətini isə düzgün tələffüz bacarığı olmadan təsəvvür etmək çətindir.

Məlumdur ki, sinifdəki şagirdlərin hamısının təlim göstəriciləri və dilə praktik bələdlik səviyyəsi eyni deyildir. Bu səbəbdən çalışmalarda qoyulan tapşırıqların yerinə yetirilməsi də hamı tərəfindən eyni sürətlə baş vermir. Bu boşluğu aradan qaldırmaq və təlim göstəricisi daha yüksək olan şagirdlərin tələbatını ödəmək məqsədilə bəzən dərslərdəki bir çalışma mətni üzərində iki, bəzən hətta üç istiqamətdə işlərin aparılması nəzərdə tutulur. Belə ki, ayrıca götürülmüş bir şagird, yaxud hər hansı bir qrup təqdim edilmiş çalışmaya qoyulmuş əsas tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra qalan vaxt ərzində qoyulmuş ikinci tapşırıq üzərində işləyir ki, bu da vaxt itkisinin qarşısını almış olur, şagirdlərin fəallaşdırılmasına şərait yaradır.

Bəzən isə çalışma mətni dil materialı ilə zəngin olduğundan həmin mətn üzərində 2-ci, bəzən hətta 3-cü tapşırığın yerinə yetirilməsi zərurəti qarşıya çıxır. Bu zaman tapşırıq eyni dil faktı üzərində icra olunduğundan 2-ci, 3-cü tapşırıq köməkçi işarə ilə fərqləndirilir, yeni nömrədən istifadəyə ehtiyac duyulmur.

Tapşırıqların yerinə yetirilməsi, qeyd olunduğu kimi, heç də sinifdəki bütün şagirdlər üçün zəruri hesab edilməyə bilər. Təhsil səviyyəsi yüksək olan şagirdlər isə bu tipli tapşırıqları maraqla yerinə yetirir, onlarda yarış əhvali-ruhiyyəsi yaranmış olur.

Deməli, fərqləndirmə işarəsi ilə vaxtında tanışlıq şagirdlərin öz işlərini

düzgün planlaşdırmalarına, tədris ili ərzində istər sinifdə, istərsə də müstəqil işlər zamanı onlarda sürətlə işləmək vərdişlərinin formalaşmasına müsbət təsir göstərir. İşarənin mahiyyəti aydın olmadıqda isə şagirdlər onun fərfinə varmır, öz işlərini əsas tapşırığı yerinə yetirməklə bitmiş hesab edir, digər tapşırıqları yerinə yetirməyə səy göstərmirlər.

Dərslikdə istifadə olunmuş boşluq işarəsi (□) mətnə və ya çalışmalarda buraxılmış sözlərin yerində işlənir. Əvvəlcədən bu işarə ilə tanışlıq mətnlərin oxusu və çalışmalar üzərində iş zamanı necə hərəkət etmələrinə şagirdləri hazırlamış olur. Belə ki, oxu prosesində şagirdlər boşluqların yerinə cümlənin məzmunundan doğan sözlər artırmaqla həm özlərini sınamış olur, həm də lüğət ehtiyatında olan sözləri fəallaşdırırlar.

Dərslikdə istifadə olunmuş digər işarələrlə şagirdlər əvvəlki siniflərdən tanış olduqlarından müəllim onları yada salmaqla kifayətlənə bilər.

8-ci sinif üçün müəyyənləşdirilmiş standartların nəzərdən keçirilməsi göstərir ki, müvafiq məzmun xətləri üzrə müəyyənləşdirilmiş alt-standardlar sinifdən sinifə şagirdlərin dilə yiyələnmə bacarıqlarının inkişafını təmin etməyə yönəlmişdir. Belə ki, dinləyib-anlama xətti üzrə əgər 7-ci sinifdə şagirdlər “dinlədiyi mətnin hissələrini müəyyənləşdirmək”, “dinlədiyi mətnə əsas fakt və hadisələri qruplaşdırmaq” la dinlədiyi mətni anladığını nümayiş etdirirdisə, 8-ci sinifdə müvafiq olaraq “dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirmək” və “dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirmək” şəklində reallaşdırılır.

«Oxu məzmun xətti 7-ci sinifdə «mətndəki əsas nitq hissələrini qrammatik mənasına görə izah etmək», «səs tonu, temp və fasiləni gözləməklə mətni oxumaq», müəyyənləşdirməyi nəzərdə tuturdusa, müvafiq məzmun xətti 8-ci sinifdə «mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirmək», «əsas fikri nəzərə çatdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə etmək», «mətndəki fikirlərə münasibət bildirmək» bacarığı ilə əvəz olunur.

Göründüyü kimi, müxtəlif məzmun xətləri üzrə 8-ci sinifdə nəzərdə tutulan təlim nəticələrinin reallaşdırılması rabitəli mətnlər üzərində işi zərurətə çevirir. Təcrübələr göstərir ki, məzmun standartlarında nəzərdə tutulmuş bir sıra zəruri bacarıqların şagirdlərdə formalaşdırılması rabitəli mətnlər üzərində işlərlə daha səmərəli reallaşdırılır.

8-ci siniflər üçün hazırladığımız dərslikdəki tədris materialları müxtəlif məzmun xətləri üzrə şagirdlərdə zəruri bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması və inkişafına şərait yaratmaqla yanaşı, tədris prosesini səmərəli təşkil etmək üçün müəllimə imkan verəcək, əlverişli təlim mühitinin yaradılmasını təmin edəcəkdir.

Dərslik tərtib edilərkən, qeyd edildiyi kimi, nitq fəaliyyəti üzrə bütün

bacarıqların rabitəli mətnlər əsasında formalaşdırılmasına diqqət yetirilmişdir. Uşaqların praktik dil bacarıqları üçün nəzərdə tutulmuş mətnlər əsas vəzifə ilə yanaşı, onlarda məntiqi, yaradıcı və tənqidi təfəkkürün formalaşdırılmasını da nəzərdə tutur ki, bunlarsız dilin şüurlu mənimsənilməsinə həyata keçirmək mümkün deyildir. Bu mətn və şeirlər, eyni zamanda, tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır, şagirdlərdə dövlətçiliyə hörmət və sədaqət aşılmasına, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub-saxlanılmasına, azərbaycançılıq ideologiyasının mənimsənilməsinə, bir sözlə, şagirdlərin hərtərəfli inkişafına xidmət edir. Mətn və tapşırıqlar həmçinin şagirdlərdə bir sıra əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşdırılmasına şərait yaradır, xalqın tarixi keçmişinə maraq oyadır, müstəqil Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi islahatlarla onları tanış edir, ölkənin sürətli inkişafı barədə aydın təsəvvür yaradır.

Dərslikdəki hekayələr, süjetli şeirlərin oxusu, həmin mətnlər əsasında tərtib edilmiş çalışmalarda nəzərdə tutulan tapşırıqların yerinə yetirilməsi şagirdlərin dinlədiyi mətnin hissələrini müəyyənləşdirmək, dinlədiyi mətnə əsas fakt və hadisələri qruplaşdırmaq, nitqdə məntiqi vurğudan düzgün istifadə etmək, müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim etmək, mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışmaq, müzakirədə deyilən müxtəlif fikirlərə münasibət bildirmək, müvafiq nümunələrdən mətnin hissələrinə uyğun istifadə etmək, mətndəki cümlələr və abzaslar arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirmək, sözlərin sintaktik vəzifələrini müəyyənləşdirmək kimi bir sıra bacarıqların formalaşdırılmasına, inkişafına və təkmilləşdirilməsinə imkan verəcəkdir.

Rabitəli mətnlər əlverişli nitq situasiyaları ilə zəngin olduğundan sözlün, ifadənin mənasının kontekstdə qavranılması üçün də münbit öyrənmə şəraiti yaradır. Odur ki, dərslikdəki çalışmaların böyük əksəriyyəti məhz mətnlərdə işlənmiş sözlərin leksik və qrammatik mənasının mənimsənilməsinə, söz birləşmələri və cümlə qurmaq bacarıqlarının təkmilləşdirilməsinə vəhdətdə həyata keçirməyi nəzərdə tutur. Bu isə dilin qrammatik quruluşunun praktik yolla mənimsənilməsinə təmin edir.

Təcrübələr göstərir ki, şagirdlər üçün sözlün qrammatik və ya leksik mənasının, sintaktik vəzifəsinin mətnə qavranılması o qədər də çətinlik törətmir və təlimə marağı artırır. Odur ki, dərslik hazırlanarkən mətnlərdəki hər bir imkandan maksimum istifadə edilmiş, hər bir mətn üzrə ən azı 9-10 çalışma tərtib edilmişdir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bəzən çalışmaların sayının çoxluğu müəllimlərdə ciddi narahatlıq yaradır, onlar həmin çalışmaların hamısının icra edilməsinin mümkünsüzlüyü fikrini irəli sürürlər. Bununla əlaqədar bir daha qeyd etməyi lazım bilirəm ki, hər bir sinifdəki şagirdlər dilə praktik bələdlilik səviyyələrinə görə müxtəlif olurlar. Hər bir sinifdə həm bu dilin daşıyıcıları, həm də digər xalqların nümayəndələri təhsil ala bilərlər.

Çalışmaların çoxluğu müəllimə seçim imkanı verir, diferensial yanaşma tətbiq etməyə şərait yaradır. Digər tərəfdən, eyni istiqamətli çalışmaların müxtəlif qruplar tərəfindən yerinə yetirilməsi şagirdlərin müstəqil tədqiqat aparmalarını, ədəbi dilimizin normalarının müxtəlif imkan və yollarla mənimsənilməsini nəzərdə tutur, sinifdə yarış əhvalı-ruhiyyəsi yaradır, şagirdləri fəallaşdırır. Praktiki dil bilgisi olan, eləcə də təlimdə mənimsəmə səviyyəsi yüksək olan şagirdlərin ehtiyaclarının ödənməsi, onların təlimə marağının artırılması baxımından da çalışmaların sayının çoxluğu narahatlıq doğurmaqdansa, təqdir olunmalıdır. Tutaq ki, hər hansı bir paragrafda sözlərin məna imkanları üzərində iş aparmaq üçün 4-5 çalışma verilmişdir. Bu çalışmalar çətinlik dərəcəsinə görə qruplaşdırılmalı və şagirdlərin səviyyəsi nəzərə alınaraq onlara təklif edilməlidir. Bu, səviyyəyə görə qruplar təşkil etməyə də imkan verir. Ola bilər ki, müəllim bu çalışmalardan məsləhət bildiyi hər hansı fərdi qaydada şagirdlərə təklif etsin. Odu ki, hər hansı bir sinifdə dərslərdəki bu və ya digər çalışmanın yerinə yetirilməməsi hələ bu çalışmaların lazımsızlığı anlamına gəlməməlidir.

Mətnəki cümlələr və abzaslar arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirmək bacarığının formalaşması məqsədilə dərslərdə istər mətnlər, istərsə də atalar sözləri və tapmacalar əsasında şagirdlər üçün maraqlı çalışmalar hazırlanmışdır. Bu çalışmalarda şagirdlərin əvvəlki siniflərdən öyrəndikləri atalar sözləri və tapmacaların hissələri qəsdən qarışdırılır və şagirdlərdən məzmunca uyğun hissələri əlaqələndirməklə verilmiş atalar sözləri və tapmacaların ilkin şəklini bərpa etmək tələb olunur. Bu tipli çalışmalar vasitəsilə şagirdlərdə müvafiq bacarıqlar inkişaf etdirilməklə yanaşı, eyni zamanda təlimdə varislik təmin olunur. Belə ki, atalar sözləri və tapmacalar üzərində müəyyən tapşırıqları yerinə yetirməklə şagirdlərdə həm məntiqi tənqidi inkişafına şərait yaradılır, həm də onların nitqi hazır dil materialları ilə zənginləşdirilir, öyrəndikləri atalar sözləri və məsələlərin unudulmasının qarşısı alınır. 8-ci sinifdə hissələri bir-biri ilə qarışdırılmış ayrı-ayrı atalar sözlərinin tapılması hissələr arasında əlaqələri müəyyənləşdirmək bacarığının inkişafına şərait yaratmaqla bərabər, atalar sözlərinin şagirdlərin nitqinə daxil olmasını asanlaşdırır.

Şagirdlərdə haqqında danışılan bacarıqların formalaşdırılması məqsədilə mətnlərin tərkibinə başqa bir mətndən hissə daxil edilməsi və ya mətnin özünün hər hansı bir hissəsinin yerinin dəyişdirilməsi metodundan istifadə olunmuşdur. Şeirlərdə isə oxunan şeirin müəyyən bir parçası çalışma mətni kimi istifadə olunmuş və həmin parçanın şeirdəki yerinin müəyyənləşdirilməsi tələb olunmuşdur.

Dərslərdə qeyd olunan yeni tipli rəngarəng çalışmalar verilmişdir ki, bu çalışmalar üzərində düzgün təşkil olunmuş işlər nəzərdə tutulmuş təlim nəticələrinin reallaşdırılmasını təmin etməyə şərait yaradacaqdır.

Dərslikdə atalar sözlərindən müxtəlif bacarıqların formalaşdırılması istiqamətində istifadə olunmuşdur. “Atalar sözü – ağılın gözü” rubrikası şagirdləri yeni-yeni atalar sözləri ilə tanış etmək məqsədi daşıyır. Ancaq bu rubrikada verilən atalar sözlərindən həm də mətnin ideyasının açılması, yaxud bu və ya digər qrammatik materialın izahı məqsədilə də istifadə olunur ki, nəticədə bir material müxtəlif bacarıqların formalaşdırılmasına xidmət göstərmiş olur.

Atalar sözləri üzərində hər hansı bir tapşırığı yerinə yetirərkən şagirdlər yeni-yeni atalar sözləri ilə tanış olur, dilimizin bu zəngin sərvətinə yiyələnir, yeri gələndə onlardan nitqlərində istifadə edir, bəzi hallarda isə bildikləri atalar sözlərində yol verilmiş səhvləri aşkara çıxarır, onları aradan qaldırmaqla atalar sözlərinin ilkin formalarını bərpa edir, bir hissəsi buraxılmış atalar sözlərini tapıb səsləndirirlər. Bunları hər hansı tapmaca və ya aforizm barəsində də demək olar.

Dərsliyin metodik sistemində diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri də “Hikmət xəzinəsindən” rubrikasıdır. Bu rubrikada verilən aforizmlər daha çox əxlaqi səciyyə daşıyır, şagirdlərin həyata hazırlanmasına, onların mənəvi tərbiyəsinə xidmət edir, tərbiyəvi iş aparmağa vəsilə olur. Bu aforizmlər üzərində aparılan müzakirə və debatlar şagirdlərin şifahi nitq bacarıqlarına yiyələnmələrinə, sərbəst fikir mübadiləsi etmələrinə əhəmiyyətli kömək göstərir. Aforizmlərdən həmçinin qrammatik materialların mənimsənilməsində də bir vasitə kimi istifadə olunmuşdur.

“Bunları bilirsinizmi?” rubrikası ədəbi dilin qrammatik, orfoqrafik, orfoepik normaları ilə şagirdləri tanış etmək və müvafiq dil hadisələrinə onların diqqətini cəlb etmək vəzifəsini yerinə yetirir. Şagirdlər rubrikada təqdim olunan məlumatlarla tanış olur, onların dil hadisələrinə praktik tətbiqi üzərində işləyir, nəticədə nəzərdə tutulmuş təlim nəticələrinin formalaşdırılmasına nail olunur. Bütün bunlarla yanaşı, 6 və 7-ci siniflərdə əsas nitq hissələri ilə bağlı şagirdlərin əldə etdikləri məlumatlar şagirdlərin yaş və bilik səviyyələri nəzərə alınaraq bir qədər də təkmilləşdirilir. Belə ki, dilə praktik bələdlilik imkanlarının məhdudluğu 6 və 7-ci siniflərdə bəzi qrammatik kateqoriyalar barədə şagirdlərə məlumat verilməsini çətinləşdirdiyindən həmin materiallarla tanışlıq, söz və ifadələrin sintaktik vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi üzərində iş isə 8-ci sinifdə həyata keçirilmişdir.

Çalışma növlərindən biri kimi, sualların mətnin məzmununu əks etdirmədiyinin əsaslandırılmasına həsr olunmuş tapşırıqların yerinə yetirilməsi şagirdlərin marağına səbəb olur, onlarda fikirlərini fakt və hadisələrlə əsaslandırmaq bacarığını inkişaf etdirilir. 8-ci sinifdə mətnin qavranılması üçün nəzərdə tutulmuş suallardan və mətn üzrə tərtib edilmiş plandan, eyni zamanda, mətnin hissələri arasında əlaqələrin müəyyənləşdirilməsi, mətn-

dəki ardıcılığın bərpa edilməsi məqsədilə də istifadə edilmişdir. Belə ki, məsələn, mətn üzrə tərtib edilmiş suallardan bəziləri mətnin məzmununu əks etdirmir, yaxud suallar mətnin ardıcılığına uyğun gəlmir ki, belə hallarda şagirdlərə təklif olunur ki, suallara cavab verməklə yanaşı, onları həm də məndəki ardıcılıq üzrə yenidən sıralasınlar. Bu istiqamətli işlər məndən götürülmüş cümlələrin mətnin məzmunu əsasında tamamlanmasını nəzərdə tutan çalışmalarla da reallaşdırılır. Şagirdlər əvvəlcə cümlələri mətnin məzmunu əsasında tamamlamalı, sonra onları məndəki ardıcılıq üzrə sıralamalı olurlar ki, nəticədə həm də mətnin planı qurulmuş olur.

Dərsləkdə istifadə edilmiş çalışmaların bir qrupu xüsusilə şagirdlərin nitqlərində ahəng qanununa uyğun şəkilçi variantlarını düzgün seçmək bacarığının formalaşdırılmasına istiqamətləndirilmişdir. Bu məqsədlə Azərbaycan dilində təklif edilən çalışmalarla yanaşı, daha çox rus dilindən tərcümə vasitəsilə müvafiq bacarıqların formalaşdırılması məqsədəuyğun hesab edilmiş və demək olar ki, hər paraqrafda tərcümə çalışması verilmişdir. Bu çalışmaların şərti dərsləkdə nəzərdə tutulmuş, çalışma mətnləri isə dərsləyin həcmi nəzərə alınaraq müəllim üçün metodik vəsaitdə xüsusi başlıq altında yerləşdirilmişdir. Dərsləkdə özünəməxsus sistem təşkil edən bu tərcümə çalışmalarını da bir neçə məqsədə xidmət edir, müxtəlif altstandartların reallaşdırılmasına şərait yaradır. Belə ki, şagirdlər təklif edilən mətn parçalarını tərcümə etməklə üzərində iş aparılan mətnlərlə əlaqədar müəyyən əlavə məlumatlar əldə edir, həmin məlumatlardan mətnin müəyyən hissələrində bir nümunə kimi istifadə etmək, onları mətnlə əlaqələndirmək üzrə müvafiq bacarıqlara yiyələnirlər. Bu prosesdə, həmçinin tərcümə edilən fikrin Azərbaycan dilinin qrammatik normalarına uyğun formalaşdırılması, cümlədə sözlərin düzgün əlaqələndirilməsi, ahəng qanununa uyğun şəkilçi variantlarından düzgün istifadə, orfoqrafik normalara əməl olunması tələb olunur ki, bütün bunlar qarşıya qoyulan müəyyən təlim nəticələrinin reallaşmasına imkan yaradır.

Dərsləkdə şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi istiqamətinə xüsusi yer ayrılmışdır. Məndə işlənmiş müəyyən sözlərin, ifadələrin və söz birləşmələrinin mənasının izahı üzərində iş mətnin qavranılması ilə paralel aparılır, eyni zamanda, mətnin sözlüyünün daha ətraflı izahı üçün xüsusi çalışmalardan, testlərdən də istifadə olunur. Nəzərə almaq lazımdır ki, artıq şagirdlərin lüğət ehtiyatında müəyyən miqdar söz və ifadələr vardır. Onlar oxuduqlarını başa düşür, anladıklarını dəqiqləşdirmək üçün suallar verir, fikirlərini istər şifahi, istərsə də yazılı formada ifadə edə bilirlər. Bütün bunları nəzərə alaraq düşünürük ki, üzərində iş aparılan mətnlərin və şeirlərin məzmununun başa düşülməsi üçün artıq onların cümlə-cümlə tərcümə edilməsinə ehtiyac yoxdur. Elə bu səbəbdən də məndə elə söz və

ifadələr fərqləndirilmişdir ki, şagirdlər əvvəlki siniflərdə həmin söz və ya söz birləşmələri ilə tanış edilmişlər. Söz və ifadələrin mətndə xüsusi şrifflər və rənglərlə fərqləndirilməsi sözlərin ifadə etdikləri leksik və qrammatik mənalara bir daha diqqət yönəldir. Bu iş müxtəlif yollarla həyata keçirilə bilər. Belə ki, şagird həmin dil vahidlərinin ifadə etdiyi mənanı başa düşdüyünü göstərmək üçün onu rus dilinə tərcümə edə, sinonimlərini və ya antonimlərini səsləndirə, yaxud da, sadəcə olaraq, mənalarını təsvir yolu ilə izah edə, həmin söz və ifadələri cümlə içərisində işlədə bilər. Bu yolla həm üzərində iş aparılması nəzərdə tutulan mətnlərin mənası mənimsədir, həm də şagirdlərin lüğətində olan bir sıra sözlərin mənaları dəqiqləşdirilir və fəallaşdırılır.

Bunlardan başqa, məxsusi olaraq şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsinə imkan yaradacaq çoxsaylı rəngarəng çalışmalar da hazırlanmış və dərsliyə daxil edilmişdir. Bu istiqamətli çalışmaların yerinə yetirilməsi, bir tərəfdən, şagirdlərin lüğət ehtiyatını zənginləşdirir, digər tərəfdən isə onların mühakimə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Çalışma mətnlərinə daxil edilən belə sözlər əsas tədris mətnlərindən seçilir və mətnin üzərində xüsusi işarələrlə fərqləndirilir. Sözlərin omonim mənaları, sinonimləri, məcazi mənalar, imkanları, çoxmənalılıq, quruluşu, digər sözlərlə əlaqə və münasibətləri şərh yolu ilə mənimsənilir. Dərslikdəki bir sıra çalışmalarda söz birləşmələrindən düzgün şəkildə istifadə edilməsi, sözlərin və söz birləşmələrinin bütövlükdə sintaktik vəzifəsinin müəyyənləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan çalışmalarla da şagirdlərdə lüğət ehtiyatına şüurlu münasibət formalaşdırılır.

Azərbaycan dili dərsliyində ayrı-ayrı dərslər üçün verilmiş tədris materialları bir-birini təkrar etmir, ancaq həmin materiallar qoyulmuş mövzu baxımından bir-birini tamamlayır və şagirdlərin mövzu ilə əlaqədar problemləri müxtəlif tərəflərdən görmələrinə, dərk etmələrinə istiqamətləndirilir. Dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı üzrə zəruri bacarıqların formalaşdırılması işi forma və məzmunca son dərəcə rəngarəng, üslubca fərqli mətnlər üzrə aparılır. Bu materialların içərisində bədii, elmi-kütləvi mətnlərlə yanaşı, uşaqların yaş və bilik səviyyələrinə uyğun nəzm nümunələri, xatirələr, aforizmlər, tapmacalar, atalar sözləri və dialoqların olması təsadüfi seçiyə daşınmayıb dərslərdə əlverişli öyrənmə mühitini təmin etmək üçün düşünülmüşdür.

Dərslik dəsti hazırlanarkən varislik nəzərə alınmış, əvvəlki siniflərdəki məzmun xətləri üzrə şagirdlərin təlim nəticələri və bunlarla bağlı bacarıqların səviyyəsi təlim materiallarının xarakterində öz ifadəsini tapmışdır.

Müəllim üçün metodik vəsaitdə şagirdlər üçün hazırlanmış təlim materiallarının xarakterik xüsusiyyətləri müəllimlərin diqqətinə çatdırılır, verilmiş tədris materialları üzrə işlərin təşkili yolları barədə müəyyən tövsiyələr verilir.

Kurikulum islahatının həyata keçirilməsi sahəsində məktəblərin və

müəllimlərin artıq xeyli təcrübəyə malik olduqlarını nəzərə alaraq, metodik vəsaitdə kurikulumla bağlı anlayışların şərhinə yer verilməsi məqsədəuyğun hesab edilməmişdir.

Metodik vəsaitdə hər bir mövzu üzrə motivasiyanın qurulması nümunəsi verilmiş, müvafiq resurslara diqqət yönəldilmiş, seçilmiş alt-standartların reallaşdırılmasına hansı didaktik materiallarla nail olmağın yolları müəyyənləşdirilmiş və tədris materialları bu baxımdan qruplaşdırılmaqla təqdim olunmuşdur.

Metodik vəsaitin sonunda verilmiş “Özünü yoxlayın” rubrikası summativ qiymətləndirmə aparmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Hər bir təkrar və qiymətləndirmə üçün ən azı 30 tapşırıq nümunəsi verilmişdir ki, müəllimlər bunlardan sinfin səviyyəsinə uyğun şəkildə istifadə edə bilərlər. Qiymətləndirmə üçün tərtib olunmuş materiallar dərslərdə məqsədli şəkildə verilməmişdir. Bəzən şagirdlər həmin materiallarla əvvəlcədən tanış olur və yoxlama formal xarakter daşıyır. Bunun qarşısını almaq və şagirdlərin təlim nəticələrinin obyektiv qiymətləndirilməsini həyata keçirmək məqsədilə yoxlama materiallarının dərslərdə deyil, müəllim üçün vəsaitdə verilməsi qərara alınmışdır. Burada qeyd etməyi lazım bilirik ki, yoxlama məqsədilə tərtib edilmiş bu tapşırıqlardan istifadə etməklə yanaşı, müəllimlər dərs dedikləri hər bir sinfin səviyyəsinə uyğun yoxlama materialları tərtib etməkdə sərbəstdirlər. Müəllimlər metodik vəsaitdə təklif olunmuş yoxlama və təkrar materiallarını dərs dedikləri sinfin səviyyəsinə uyğunlaşdırmaqla da istifadə edə bilərlər ki, bu da hər bir müəllimin məsələlərə nə dərəcədə yaradıcı yanaşmasından asılıdır.

Vəsaitin sonunda həmçinin müəllimlərə kömək məqsədilə dərslərdə verilmiş maraqlı şəxsiyyətlərin həyat və fəaliyyətləri barədə materiallar verilmişdir ki, bu da dərslərin daha maraqlı keçməsinə təmin etmək üçündür. Ayırı-ayrı fənlər üzrə fənlərarası integrasiya yaradılması üçün müraciət edilmiş məzmun standartlarının da verilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

LAYİH

Dərslərin illik tematik planlaşdırılması

Sıra	Mövzu	Saat	Dərslük (səh.)	Metodik vəsait Səh.	Standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Vətənim	1	7	24	1.1.1; 2.1.4; 3.1.3; 4.1.2.	Az.t. – 1.2.2. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 1.2.4.
2	Milli ordu quruculuğunda	1	8	25	1.1.2; 2.1.4; 2.1.1; 4.1.2.; 4.1.3.	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Coğ. 3.2.1. Əd. 3.1.2.
3	Səməd bəy Mehmandarov Birinci Dünya Müharibəsində	1	11	27	1.1.2 ; 2.1.1 ; 3.1.1 ; 4.1.3	Az.t. – 1.2.1. Əd. – 2.2.1.
4	Əlvida, Lənkəran torpağı	1	15	29	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.4 ; 3.1.3 ; 4.1.1	Az.t. – 1.2.1.; 1.3.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
5	Yadigar qalan innab ağacı	1	17	30	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 3.1.1	Az.t. – 4.1.1. Əd. – 1.2.4.
6	Partizan Daşdəmirov (1-ci hissə)	1	21	32	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.4 ;3.1.2 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 3.1.2.
7	Partizan Daşdəmirov (2-ci hissə)	1	23	34	2.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.2 ; 2.1.3 ; 3.1.1	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 3.1.2.
8	Mübarizi olan millət	1	26	35	1.1.2 ; 2.1.1. ; 2.1.2 ; 2.1.3 ; 3.1.3	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 2.1.1.; 3.1.2.; 1.2.2.
9	Arxadan güllə atmaq kişilik sayılmır	1	29	37	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 3.1.3	Az.t. – 1.3.1.; 4.1.1. Əd. – 1.2.4.; 3.1.2.
10	Şərq şeirinin gəncəli ilahəsi	1	31	38	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.4 ; 3.1.1 ; 3.1.3	Az.t. – 4.1.1.; 1.2.2. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
11	“Kəlilə və Dimnə”nin yaranması	1	34	40	1.1.1 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.3	Az.t. – 1.2.1.; 1.2.2. Coğ. – 1.1.1. Əd. – 3.1.2.

12	Qızıl it	1	36	42	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 2.1.4 ; 3.1.2	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.3. Əd. – 2.2.1.
13	Dahi mütəfəkkir	1	39	43	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.1 ; 4.1.3	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Coğ – 3.2.1. Əd. – 1.2.4.; 3.1.2.
14	Bərdənin tərifı	1	41	45	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 3.1.2 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.1.; 1.3.1. Əd. – 2.1.1.; 1.1.1.
15	Çinar və taxta parçası	1	43	46	1.1.2 ; 2.1.2 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Coğ. – 3.2.3. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
16	Üsyankar şair	1	46	48	2.1.1 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 4.1.1.; 1.3.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
17	Nəsimi	1	49	50	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 2.1.4 ; 3.1.3	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 1.1.1.; 1.2.2.
18	Qurban bayramı	1	51	51	1.1.1 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 3.1.1 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.1.; 1.3.1. Əd. – 2.1.1.
19	Ağıllı sövdəgər	1	54	53	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 3.1.1 ; 3.1.3	Az.t. – 1.2.1. Əd. – 1.2.4.; 2.2.1.
20	Kim haqlıdır?	1	56	54	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.4 ; 3.1.1	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 2.1.3. Əd. – 2.2.1.
21	Şah İsmayıl (I hissə)	1	59	56	1.1.1 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 2.1.4 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.1.; 4.1.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
22	Şah İsmayıl (II hissə)	1	61	57	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 3.1.2 ; 3.1.3	Az.t. – 1.2.1.; 4.1.1. Əd. – 1.2.4.; 3.1.2.
23	Qızıldan qiymətli bitki	1	63	59	1.1.2 ; 2.1.1 ; 3.1.2 ; 3.1.3	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.3. Əd. – 2.2.1.

24	Ən varlı məmləkət (I hissə)	1	66	60	1.1.1 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 2.1.4 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.3.1.; 4.1.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
25	Ən varlı məmləkət (II hissə)	1	68	62	2.1.1 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.2 ; 3.1.3	Az.t. – 1.3.1.; 4.1.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
26	Məhəmməd Füzuli	1	71	64	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.4 ; 3.1.1 ; 2.1.3	Az.t. – 4.1.1. Əd. – 1.2.4.
27	Dənizdə fırtına (I hissə)	1	73	65	2.1.1 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.3 ; 4.1.1 ; 4.1.2	Coğ. – 2.1.3. Əd. – 1.2.4.; 2.2.1.
28	Dənizdə fırtına (II hissə)	1	75	67	1.1.2 ; 2.1.3 ; 2.1.1 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Coğ. – 2.1.3. Əd. – 1.2.4.; 2.2.1.
29	Dərsə gecikən uşaqlar (I hissə)	1	77	68	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.2 ; 3.1.3	Az.t. – 1.2.2.; 1.3.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
30	Dərsə gecikən uşaqlar (II hissə)	1	80	70	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.4 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.2.; 1.3.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
31	Tariximizi yazan qadın	1	83	71	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 3.1.2 ; 3.1.3 ; 4.1.1 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.1.; 3.1.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
32	Ağabəyim Ağa (I hissə)	1	86	73	1.1.1 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 3.1.2 ; 3.1.3	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 2.2.1.
33	Ağabəyim Ağa (II hissə)	1	88	73	1.1.1 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 3.1.2 ; 3.1.3	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 2.2.1.
34	İstedadlı şairə, xeyriyyəçi qadın	1	90	75	1.1.1 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 2.2.1.
35	Xurşidbanu Natəvan	1	93	75	2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.1 ; 4.1.3	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 1.2.2.; 2.2.1.

36	Atəşgah Aleksandr Dümanın gözü ilə	1	96	76	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 4.1.1 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.1.; 1.3.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
37	Azərbaycan torpağı	1	99	78	2.1.2 ; 2.1.4 ; 3.1.1 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 3.1.1.; 1.2.2. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 1.1.1.; 2.1.1.
38	Ərik ağacı	1	100	80	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 3.1.1 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. 1.2.4.
39	Novruz Beynəlxalq bayramdır	1	103	82	1.1.2 ; 2.1.2 ; 2.1.3 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.
40	Oğul qazancı	1	106	84	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.3 ; 3.1.1 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.2. Əd. – 2.2.1.
41	Gülbəsləyən qız	1	109	85	1.1.1 ; 1.1.2 ; 3.1.1 ; 4.1.2 ; 4.1.3	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.3. Əd. – 2.2.1.
42	Mükafat	1	111	87	1.1.2 ; 2.1.4 ; 3.1.1 ; 3.1.2 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.2. Əd. – 2.2.1.
43	Mən sənə qul olacağam, ana!	1	113	89	1.1.2 ; 2.1.2 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.1 ; 4.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 2.1.1.; 1.1.1.
44	Ölkəm	1	117	91	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.1 ; 4.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 1.1.1.; 1.2.4.
45	Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi (I hissə)	1	118	93	1.1.1 ; 2.1.3 ; 3.1.1 ; 3.1.2 ; 4.1.2	Az.t. – 3.1.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
46	Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi (II hissə)	1	120	95	1.1.1 ; 2.1.2 ; 2.1.3 ; 3.1.1 ; 4.1.1	Az.t. – 3.1.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
47	Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi (III hissə)	1	123	96	1.1.1 ; 2.1.1 ; 2.1.2 ; 3.1.1 ; 4.1.3	Az.t. – 3.1.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.

48	Təbriz sənətkarları	1	126	98	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.2 ; 3.1.3 ; 4.1.2 ; 4.1.3	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 3.1.2.
49	Qara Qarayevin ölməz irsi	1	129	100	1.1.2 ; 2.1.3 ; 3.1.3 ; 4.1.3	Az.t. – 4.1.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
50	Səxavət	1	131	101	1.1.1 ; 1.1.2 ; 3.1.2 ; 3.1.3 ; 4.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 2.2.1.
51	Rəngkarın son sərgisi	1	134	103	2.1.1 ; 2.1.3 ; 3.1.2 ; 4.1.2 ; 4.1.1	Az.t. – 1.3.1.; 4.1.1. Əd. – 2.2.1.
52	Balaca baliqçı	1	136	104	1.1.1 ; 2.1.2 ; 3.1.1 ; 3.1.2 ; 4.1.1 ; 4.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 2.1.1.; 3.1.2.
53	Hələ bu harasıdır?!	1	139	106	1.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 2.1.4 ; 3.1.1 ; 3.1.3 ; 4.1.1 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.2. Əd. – 2.2.1.; 1.1.1.
54	Sonrakı peşmançılıq fayda verməz	1	141	108	2.1.2 ; 2.1.3 ; 3.1.3 ; 4.1.3 ; 4.1.4	Az. – 1.3.1. Əd. – 2.2.1.
55	Birliyin gücü (I hissə)	1	144	109	1.1.1 ; 2.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.3 ; 4.1.2 ; 4.1.3	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 3.1.2.
56	Birliyin gücü (II hissə)	1	147	109	2.1.3 ; 3.1.3 ; 4.1.2 ; 2.1.1 ; 2.1.4 ; 4.1.1	Az.t. – 1.3.1. Coğ – 3.2.1. Əd. – 3.1.2.
57	Azərbaycan oğluyam	1	149	112	2.1.2 ; 2.1.3 ; 3.1.1 ; 3.1.2 ; 3.1.3 ; 4.1.1 ; 4.1.2	Az.t. – 1.2.1. Əd. – 1.2.4.
58	Əsrin Heydər tarixi	1	151	113	1.1.1 ; 2.1.2 ; 2.1.3 ; 3.1.3 ; 4.1.1	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 2.1.1.; 1.1.1.
59	Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti	1	153	115	1.1.1 ; 1.1.2 ; 2.1.1 ; 3.1.1 ; 4.1.2	Az.t. – 3.1.1.; 1.2.2. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
60	Baharın son ayı	1	155	116	1.1.2 ; 2.1.2 ; 3.1.1 ; 3.1.3 ; 4.1.1	Coğ. – 2.1.3. Əd. – 2.1.1.; 2.2.1.

§ 1. Vətənim (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir	1.1.1	Az.t. – 1.2.2. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 1.2.4.
2	Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır	2.1.4	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir	3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, kompyuter.

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirinə çəkilmiş musiqili filmi nümayiş etdirir.

Müəllim şagirdlərə müraciət edir:

– Şeirin müəllifi kimdir?

Kiçik yaşlarınızdan Siz Vətən mövzusunda çoxlu şeirlər, mahnılar eşitmisiniz. Yadınızda qalanları varmı?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Məşhur müğənnilərin ifasında “Vətənim” mövzusunda mahnıları dinləyərkən hansı hissləri keçirirsiniz? Mahnılardakı sözlər insanda hansı hissləri oyadır?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab tapmaq məqsədilə müəllim şagirdlərə “Vətənim” şeirini oxutdurur. Şeirin bəndləri müxtəlif şagirdlərə oxutdurulur. Müəllim şagirdlərin oxusu zamanı onların məntiqi vurğudan düzgün istifadə etmələrinə nəzarət edir. Sonra sözlüyün mənimsədilməsi üzərində iş aparılır. “Sözlük”dəki sözlərin mənası izah edilir, cümlələrdə işlədilir.

Şagirdlər qruplara bölünür. Hər qrup 3-cü çalışmanın şərtinə əsasən, şeirin misralarında şairin Vətəninə sonsuz məhəbbətini təhlil edərək misranın məzmununu genişləndirərək, Azərbaycan haqqında danışır (2.1.4. alt-standartı). Müəllim danışq zamanı şagirdlərin nitqindəki qüsurları düzəldir. Şeirdəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirmək məqsədilə 4-cü çalışmanı yerinə yetirir (1.1.1. alt-standartı). Aşağı siniflərdəki biliklərini möhkəmləndirmək məqsədilə şagirdlər 5,6,7-ci çalışmaları yerinə yetirirlər. Bu çalışmalar üzərində işi kiçik qruplarla təşkil etmək daha yaxşı səmərə verir.

Qruplar verilmiş çalışmalarda feilləri tapıb onların zaman və şəxs şəkilçilərinin, sifətlərin müəyyənəşdirilməsi üzərində, köməkçi nitq hissələrinin şeirdəki rolunu praktik yolla mənimsəyirlər. Çalışmalarda qoyulan tapşırıqlar, eyni zamanda, həmin nitq hissələri ilə bağlı orfoqrafik və durğu işarələrindən istifadə üzrə işlər aparılmasına da imkan verir. Müəllim 8,9-cu çalışmanın yerinə yetirilməsini cütlərə tapşırıraq 4.1.2. alt-standartının reallaşdırılmasına şərait yaradır. Şeirdən götürülmüş sözlərin mənsubiyyətə və hallara görə dəyişməsi üzərində işləməklə şagirdlər tapşırıqda nəzərdə tutulan bacarıqların daha da təkmilləşdirilməsinə nail olurlar.

Əvvəlki biliklərinə istinad edərək müəllim şagirdlərə Vətən mövzusunda atalar sözü yazmağı tapşırır. Sonra atalar sözü dinlənir və qiymətləndirilir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər “Vətənim” şeirinin əsas ideyasını müzakirə edir və vətən mövzusunda yazılmış digər şeirlərlə müqayisəli şəkildə fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Tədqiqat sualına cavab axtaran şagirdlər öyrənirlər ki, Vətən haqqında yazılan minlərlə şeir və nəğmə Vətən deyilən torpağın nə qədər müqəddəs və sevimli olmasının bədii təzahürüdür. İnsanların məskən salıb min illər boyu qoynunda yuva qurduqları torpağa Vətən deməsi də bir sirli aləmdir. Nəyə görə bütün Yer kürəsinə yox, yalnız onun bir hissəsinə Vətən deyirik? Ona görə ki, bu Vətən dediyimiz torpaqda bizim babalarımız uyuyur. Bu yadigarı qorumaq, onu gələcək nəsillərə təhvil vermək isə bizim müqəddəs borcumuzdur.

Yaradıcı tətbiqetmə: 11-ci çalışmanın şərtinə uyğun inşa yazaraq 4.1.2. alt-standartını reallaşdırmaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Şeirdən istədiyiniz hissəni əzbərləyin.

§ 2. Milli Ordu quruculuğunda (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənəşdirir	1.1.1	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Coğ. 3.2.1. Əd. 3.1.2.
2	Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır. Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edir.	2.1.4 2.1.1	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir. Həmcins üzlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir.	4.1.2 4.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, təqdimat, müzakirə

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə.

Motivasiya: Müəllim ekranda 21 iyun “Milli Azərbaycan Ordusunun Yaranması Günü”nə həsr olunmuş hərbi paraddan görüntüləri nümayiş etdirir.

Müəllim soruşur:

– Kadrlarda Milli Ordunun çıxışını gördünüz. Bu ordunun yaranması haqqında nə bilirsiniz?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: “Vətəni qorumaq imandandır” ifadəsi kimə məxsusdur? Müəllim ifadənin Məhəmməd Peyğəmbərə (s.ə.s.) aid olduğunu elan edir və bu ifadənin nə üçün söyləndiyini soruşur.

Tədqiqatın aparılması: Müəllim şagirdləri kiçik qruplara bölür. Tədqiqat “Milli Ordu quruculuğunda” mətninin oxusu ilə başlanır. Mətn hissə-hissə qruplardakı şagirdlərə oxutdurulur, məzmunun və “Sözlüy”ün mənimsədilməsi üzərində iş aparılır. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”nda olan söz və ifadələrin köməyi ilə mətn tərcümə edilir. Şagirdlərin öyrəndikləri yeni sözləri qrup üzvləri cümlələrdə işlədirlər.

Müəllim 1-ci çalışmanın suallarını qrup üzvləri arasında bölüşdürərək cavabları dinləyir. Sonra şagirdlər 2.1.4. alt-standartına əsasən mətnin hissələri arasındakı əlaqələri gözləməklə mətni danışirlər. Müəllim 4,5,6,7,8-ci çalışmaları 3 qrup arasında bölərək tapşırığı icra etməyi tapşırır və vaxt təyin edir. Şagirdlər nümunələrdən mətnin hissələrinə uyğun istifadə edərək 4.1.2. alt-standartına əsasən çalışmaları yerinə yetirirlər. Belə çalışmalar şagirdlərin məntiqi düşünmə qabiliyyətinin formalaşmasına xidmət edir. Belə ki, hər bir suala cavab vermək üçün şagirdlər fikirlərini məhz qoyulan sual ətrafında cəmləşdirirlər.

9,10,11,12,13-cü çalışmaları qrup üzvləri yerinə yetirərkən 2.1.1. alt-standartına uyğun olaraq söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun yerinə yetirməyə nail olurlar. 14-cü çalışmanı yerinə yetirərkən şagirdlər lüğət ehtiyatlarını zənginləşdirmiş olurlar.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Əliağa Şıxlinski haqqında öyrəndiklərini müzakirə edir, tədqiqat sualı ətrafında fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Vətən deyilən torpağın Vətən olması üçün onu qorumaq başlıca şərtidir. Çünki istər-istəməz tarixən bütün müharibələrin kökündə torpaq tələbi, ərazi iddiası dayanmışdır.

Şah İsmayıl Xətayinin yaratdığı vahid Azərbaycan dövlətinin xəritəsinə diqqətlə baxanda “Azərbaycan” adlanan ərazinin necə böyük bir coğrafi

sərhədlərə malik olduğu aydın görünür. Bu gün isə torpaqlarımızın 20%-i işğal altındadır.

Bugünkü gənclər sabahın əsgərləridirlər. Sabahkı Vətən keşikçisi özündə məsuliyyət hissi tərbiyə etməli, borcunu ləyaqətlə yerinə yetirməyə hazır olmalıdır. Çünki gənclər Əliağa Şıxlinski kimi qorxmaz, cəsur döyüşçülərin nəvələridirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: Əliağa Şıxlinski haqqında daha nə bilirsiniz? Məlumatınızı genişləndirmək üçün axtarış aparın və fikirlərinizi yoldaşlarınızla bölüşün.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır

Ev tapşırığı: Mətn üzrə plan tərtib etmək və məzmununu öyrənmək.

§ 3. Səməd bəy Mehmandarov Birinci Dünya müharibəsində (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası integrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.2.1. Əd. – 2.2.1.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edir.	2.1.1	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	
4	Həmcins üzvlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı düzgün işarələri qaydalarına əməl edir.	4.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplar, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, müzakirə, BİBÖ, təqdimat

Resurslar: Dərslik, dəftər, proyektor, kompyuter

Motivasiya: Müəllim proyektoru işə salır. Internetin köməyi ilə S.Mehmandarovun 1914-cü il müharibəsindəki fəaliyyətinin görüntüləri olan sənədli filmi canlandırılır.

Müəllim sinfə sualla müraciət edir: “Bundan əvvəlki dərslərimizdə Siz məşhur general S.Mehmandarov haqqında öyrənmişdiniz. Onun haqqında necə düşünürsünüz?” Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Müəllim lövhədə belə aforizm yazır. “Hər hansı bir ordunun dəyəri onun zabit və komanda heyətinin dəyəri ilə ölçülür”. (Mustafa Kamal Atatürk) Bu aforizmi izah etməyə çalışın.

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslük üzərində işlə başlanır. Müəllim “Səməd bəy Mehmandarov Birinci dünya müharibəsində” mətnini şagirdlərə oxutdurur. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı” ndakı çətin söz və ifadələrin mənası izah edilir, bəzi sözlər cümlələrdə işlədilir. Sonra mətnin məzmununun mənimsədilməsi üzərində iş başlanır. Bu məqsədlə müəllim şagirdləri 3 qrupa bölür. 1.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün 1-ci çalışmadakı sualları qruplara paylayır. Cavab aldıqdan sonra 1.1.1 alt-standartına əsasən 2-ci çalışmanı yerinə yetirərək faktlar məntiqi ardıcılıqla göstərilir. Sonra şagirdlər 3,4-cü çalışmaları yerinə yetirərək 1.1.2 alt-standartını reallaşdırırlar, 2.1.4 alt-standartının reallaşdırılması üçün 5-ci çalışmanı yerinə yetirirlər: bu çalışmada bütün qrup üzvləri iştirak edirlər. Qruplar üçün müəyyən vaxt təyin edilir. Vaxt bitdikdə qrupların işləri yoxlanılır, fəaliyyətləri qiymətləndirilir.

6,11-ci çalışmanın icrası kiçik qruplara tapşırılır. Bu zaman 4.1.2 alt-standartı reallaşdırılır. Sonra cütlərə 7,8,9,10,13-cü çalışmaları yerinə yetirilməsi tapşırılır. Bu zaman 2.1.1 alt-standartı reallaşdırılır. Şagirdlər qiymətləndirilə bilirlər. 4.1.3 alt-standartından istifadə edərək müəllim böyük qrupa 12,14-cü çalışmaları icrasını tapşırır. Müəllim 3.1.1 alt-standartını reallaşdırmaq məqsədilə 15-ci çalışmanı böyük qrupa tapşırır. Şagirdlərin tərcümə bacarığını inkişaf etdirmək məqsədilə onlara çalışma 16, 17-dəki mətnlər təqdim olunur. Mətnləri tərcümə etməklə şagirdlər S.Mehmandarov haqqında daha bir məlumat əldə etmiş olurlar.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər “Səməd bəy Mehmandarov” haqqında debata qoşularaq, müzakirə aparırlar.

Nəticə: Görkəmli şair B.Vahabzadə yazır:

Yaşamaq yanmaqdır, yanasan görək,
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək,
Şamın yaşamağı, yanmağındadır,

İnsan həyata gəldiyi gündən son nəfəsinə qədər mübarizə aparır. Hətta ən tənbəl və hər şeyə biganə olan adam belə, mübarizədən kənarda qala bilməz. Fərq, sadəcə, bu mübarizənin ümummilli məqsədlərə, xalq mənafeyinə xidmət edib-etməməsindədir. Ona görə də, insan işıqlı amallar, aydın məqsədlər uğrunda mübarizə aparmalı və nəsillərin yaddaşında əsrlər keçsə belə, yaşamalıdır, Səməd bəy Mehmandarov kimi.

Yaradıcı tətbiqetmə: Səməd bəy Mehmandarov haqqında əlavə məlumat toplayıb təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§4. Əlvida, Lənkəran torpağı! (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.2.1.; 1.3.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.4	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildi- rir.	4.1.1	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Əqli-hücum, sual-cavab, təqdimat

Resurslar: Dərslik, dəftər, proyektor.

Motivasiya: Müəllim proyektorda internetin köməyi ilə H.Aslanov haqqında filmi şagirdlərə nümayiş etdirir.

Şagirdlərə sual verir: “Film kimin haqqındadır? Filmdə hansı müharibədən söhbət açılır?”

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: İki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanov haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Müəllim verdiyi suala cavab almaq məqsədilə tədqiqata “Əlvida, Lənkəran!” mətninin oxusu ilə başlayır. Şagirdlər nitqlərində məntiqi vurğudan düzgün istifadə etməklə (2.1.1 alt-standartı) mətni oxu-
yurlar. Mətn dialoq şəklində oxunur. Mətn oxunduqdan sonra “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı sözlər üzərində iş aparılır. Verilmiş sözlərə sinonimlər, antonimlər tapılaraq əlavə cümlə daxilində işlədilir. Mətnin oxusu prosesində nitqdə tələffüzə düzgün əməl olunmasına xüsusi nəzarət edilir və bu istiqamət digər çalışmalar üzrə işlərdə də diqqət mərkəzində saxlanılır.

Şagirdlər cütlərlə işləyərək, 2-ci çalışmanı yerinə yetirirlər. Bu zaman 1.1.1 alt-standartı reallaşdırılır. Müəllim şagirdlərin tələffüzünə nəzarət edir, nitq qüsurları yerində düzəldilir.

Böyük qruplar 3,4-cü çalışmaları yerinə yetirərək 1.1.2 alt-standartını reallaşdırırlar. Çalışmanın şərtinə əsasən şagirdlər Nuşu ananı xarakterizə edirlər. Bu zaman Həzi Aslanovun uşaqlıq illəri ilə tanış olurlar. Onlar mü-

zakirədə deyilən bütün fikirlərə öz münasibətlərini bildirirlər ki, nəticədə alt-standart reallaşdırılır. 5,6,7,8,9,12-ci çalışmalar şagirdlərə paylanılır. Nitq hissələrinin qrammatik mənalarını və onlarla bağlı düzgün tələffüz və yazı qaydalarının mənimsənilməsinə yönəlmiş çalışmaların icrasında 2.1.1 alt-standartı reallaşdırılır. Qruplar ayrı-ayrılıqda mətndən götürülmüş sözlərin qrammatik mənasını izah edirlər. Müəllim qrupların işlərini qiymətləndirə bilər. 3.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün şagirdlər kursivlə verilmiş sözlərin mənasını kontekstə uyğun olaraq qarşılığı ilə əvəz edərək mətni danışirlər və 11-ci çalışmanı yerinə yetirirlər.

Şagirdlər əldə etdikləri fakt və məlumatlara münasibət bildirərək 13,14-cü çalışmaları yerinə yetirərək 4.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar.

Məlumat mübadiləsi: Motivasiya zamanı göstərilən kadrlar, mətnin oxusu, səhnələşdirilməsi, çalışmalar üzərində iş əsasında şagirdlər Həzi Aslanov haqqında qismən məlumat əldə etmiş olurlar. Şagirdlər Həzi Aslanovun özünəməxsus xüsusiyyətləri üzərində fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Şagirdlər mövzu ətrafında işləyərək maraqlı məlumatlar əldə edirlər. Onlar Həzinin uşaqlığını, onun sözünün üstündə necə mərdliklə dayandığını, anasının ona qarşı isti münasibətini öyrənirlər. Həzi kimi olmaq, onun kimi sözünün üstündə durmaq, arzusuna çatmaq üçün, hərbiçi olmaq üçün qarşısına məqsəd qoymaq şagirdlərə bir nümunədir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Həzi Aslanov haqqında məlumat toplamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§5. Yadigar qalan innab ağacı (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.1 2.1.2	Az.t. – 4.1.1. Əd. – 1.2.4.
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, BİBÖ, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, dəftər, proyektor, kompyuter

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə H.Aslanovun Lənkəran şəhərində yerləşən ev muzeyinin görüntülərini nümayiş etdirir. Evin qarşısında iri gövdəli bir ağac var.

Müəllim şagirdlərə müraciət edir: Kim Lənkəran şəhərində olub? H.Aslanovun ev-muzeyi sizə necə təsir bağışladı?"

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Siz Həzi Aslanov haqqında birinci mətnə az da olsa, məlumat aldınız. Necə düşünürsünüz, mətndən tanış olduğunuz bu zərif, sısqqa, balaca oğlan qəhrəman olacaqmı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslik üzərində işlə başlanır. Müəllim "Yadigar qalan innab ağacı" mətnini şagirdlərə oxutdurur. "Sözlük" və "Söz ehtiyatı"nda çətin söz və ifadələrin mənası izah edilir, bəzi sözlər cümlələrdə işlədilir. Sonra mətnin məzmununun mənimsədilməsi üzərində iş başlanır. Bu məqsədlə müəllim şagirdləri 3 qrupa bölür. 1.1.1. alt-standartının reallaşdırılması üçün müəllim qruplara 1,2,7-ci çalışmaların icrasını tapşırır. 1-ci qrupun üzvləri mətndəki məntiqi ardıcılığın pozulmasını araşdırır, 2-ci qrupun üzvləri mətndəki hadisəyə öz münasibətlərini bildirir, 3-cü qrupun üzvləri isə 7-ci çalışmadakı mətn üzrə məntiqi ardıcılığı bərpa edirlər.

Qruplar üçün müəyyən vaxt təyin edilir. Vaxt bitdikdə qrupların işləri yoxlanılır, fəaliyyətləri qiymətləndirilir.

Şagirdlərin rabitəli yazı vərdişlərinə yiyələndiklərini nümayiş etdirmələri, ahəng qanununa uyğun şəkilçi variantı seçməklə sözləri düzgün tələffüz etmələri üçün müəllim cütlərlə iş üsulundan istifadə edir. 3,4,5,8-ci çalışmalar üzərində iş aparılır və 1.1.2 alt-standartı reallaşdırılır. 2.1.2 alt-standartının reallaşdırılması məqsədilə müəllim şagirdlərə 6-cı çalışmanı yerinə yetirməyi tapşırır. 2.1.1 alt-standartının reallaşması üçün müəllim cütlərə 9,11,12,13-cü çalışmaları yerinə yetirməyi tapşırır.

Şagirdlərin tərcümə bacarığını inkişaf etdirmək məqsədilə 8-ci çalışmanın yazılı şəkildə yerinə yetirilməsi məqsədəuyğundur. Bu mətni tərcümə edərkən şagirdlər Həzi Aslanov haqqında daha bir faktla tanış olurlar.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər müəllimin tədqiqat zamanı verdiyi "Həzi Aslanov qəhrəman olacaqmı?" fikrini müzakirə edib, debata qoşulurlar.

Nəticə: Şagirdlər H.Aslanov haqqında oxuduqlarından belə nəticəyə gəlirlər ki, orqanizmin zəifliyi yox, iradənin möhkəmliyi daha əsasdır. Uşaq yaşlarından qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün cəhd etmək, səylə çalışmanın axırda müsbət nəticələr verəcəyi gözlənilir. Əlbəttə, Həzi kimi

uşaqlar sonda bir general olurlar.

Yaradıcı tətbiqetmə: Həzi Aslanovun sonrakı taleyi haqqında əlavə məlumat toplayıb təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§6. Partizan Daşdəmirov (I hissə – 1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi məndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi məndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.4	
3	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Məndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, təqdimat, müzakirə

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə.

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə Böyük Vətən müharibəsindən bəhs edən kadrları nümayiş etdirir.

Müəllim soruşur: – Kadrlarda hansı müharibədən söhbət gedir?

Şagirdlərin fərziyyələri dinlənir və nitqlərindəki nöqsanlar düzəldilir.

Tədqiqat sualı: 1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində Azərbaycanın rolu nədən ibarət olmuşdur?

Tədqiqatın aparılması: Müəllim şagirdləri qruplara bölür. Tədqiqat “Partizan Daşdəmirov” mətninin oxusu ilə başlanır. Mətn hissə-hissə qruplardakı şagirdlərə oxutdurulur, məzmunun və sözlüyün mənimsədilməsi üzərində iş

aparıılır. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”nda olan söz və ifadələrin köməyi ilə mətn tərcümə edilir. Şagirdlərin öyrəndikləri yeni sözləri qrup üzvləri cümlələrdə işlədirlər.

Müəllim 2-ci çalışmadakı sualları 3 qrup arasında bölür və şagirdlərə vaxt ayırır. Şagirdlər suallara cavab hazırlayaraq 1.1.1. alt-standartını reallaşdırırlar. Sonra qruplar 3-cü çalışmanı yerinə yetirəcək fakt və hadisələri ümumiləşdirərək plan üzrə mətni danışirlər və bu zaman 1.1.2 alt-standartını reallaşdırırlar. Müəllim qiymət meyarlarına əsasən şagirdləri qiymətləndirə bilər. Sonra 4,5,6-cı çalışmaları yerinə yetirirlər. Qrup üzvləri hekayədən xoşlarına gələn hissəni danışaraq 2.1.4. alt-standartını reallaşdırırlar. Mətnə kursivlə yazılmış sözlərin kontekstə uyğun qarşılığını taparaq yerində işlədir və 4.1.2 alt-standartını reallaşdırırlar. Qrup üzvləri obrazları müqayisə edərək oxşar və fərqli cəhətlərini təhlil edir. 3.1.3. alt-standartını reallaşdırırlar.

Müəllim şagirdləri qiymətləndirə bilər. Sonra 7,8,9-cu çalışmaların icrası nitq hissələrinin yazılışı ilə bağlı bacarıqların tətbiqinə yönəldilir. Mətndəki əsas nitq hissələrinin qrammatik mənalарının mənimsənilməsi 2.1.1 alt-standartının reallaşması vasitəsilə həyata keçirilir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər partizan Daşdəmirov obrazı haqqında öyrəndiklərini müzakirə edir, tədqiqat sualı ətrafında fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Mətnin oxusu, çalışmalar üzərində işləməklə şagirdlər əldə etdikləri faktlar əsasında fikir yürütmək, fikirlərini oxuduqları mətnin hissələrinə müvafiq qruplaşdırmaq bacarıqlarını inkişaf etdirirlər. Mətnin məzmunu ilə tanışlıq şagirdlərdə tarixi keçmişə dair biliklərinin zənginləşməsinə təsir göstərir. Şagirdlər Vətənimizin cəsur, qorxmaz, düşmən qarşısında əyilməyən, lazım gələrsə, həyatı bahasına, heç nədən çəkinmədən düşməni yerində oturtmağı bacaran qəhrəman oğlunun həyatı ilə bir daha yaxından tanış olurlar.

Yaradıcı tətbiqetmə: Böyük Vətən müharibəsi iştirakçısı olan qəhrəman övladlarımız haqqında nə bilirsiniz? Məlumatınızı genişləndirmək üçün axtarış aparın və fikirlərinizi yoldaşlarınızla bölüşün.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətn üzrə plan tərtib edib məzmununu danışın.

LAYIH

§7. Partizan Daşdəmirov (II hissə – 1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.1 2.1.2 2.1.3	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, BİBÖ

Resurslar: Dərslik, proyektor, internetə qoşulmuş kompyuter

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə elektron lövhədə “Uzaq sahillərdə” filmindən bir neçə fraqment nümayiş etdirir. Sonra şagirdlərə müraciət edir.

– Böyük Vətən mübaribəsinin iştirakçısı olmuş partizan oğullarımızdan kimləri tanıyırsınız?

Şagirdlər öz fərziyyələrini söyləyirlər. Onların cavabları dinlənilir və tələffüzlərindəki qüsurlar düzəldilir.

Tədqiqat sualı: Sizcə, partizan Daşdəmirovun I hissədə planlaşdırdığı hərbi əməliyyat II hissədə alınacaqmı?

Tədqiqatın aparılması: Mətnin II hissəsi ilə tanış olmaq üçün müəllim mətni şagirdlərə oxutdurur. Oxu prosesində şagirdlərin nitqlərində məntiqi vurğudan yerində istifadə etmələri izlənilir, səs tonunun düzgün tənzimlənməsinə diqqət yetirilir, nitq qüsurları düzəldilir. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”nda verilmiş çətin sözlər izah edilir. Şagirdlər həmin sözlərin qarşılıqlarını taparaq cümlələrdə işlədirlər.

Şagirdlərin mətn haqqında biliklərinin möhkəmləndirilməsi və mətnin hissələrinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə 1-ci çalışma yerinə yetirilir. Müəllim şagirdlərin müxtəlif mövqeli fikirlərini ümumiləşdirərək 2-ci çalışmadakı suallara cavab vermələrini tapşırır. Bu zaman 2.1.3 alt-standartı reallaşdırılır. Danışq zamanı sözlərin düzgün tələffüzünə fikir verilir. Tələffüzlərindəki qüsurlar düzəldilir.

Şagirdlər Böyük Vətən müharibəsi haqqında fakt və hadisələri ümumiləşdirərək öz fikirlərini söyləməklə 1.1.2 alt-standartını reallaşdırırlar.

Müəllim şagirdlərə yazı bacarıqlarını inkişaf etdirmək və yazılarını zənginləşdirmək məqsədilə 7,8,9-cu çalışmaları yerinə yetirməyi və 2.1.1 və 4.1.2 alt-standartlarını reallaşdırmağı tapşırır.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər mətn üzərində işləyərək tədqiqat sualına cavab tapmış olurlar. Onlar mərdlik, qoçaqlıq, igidlik, düzgünlük kimi keyfiyyətlərin insan üçün nə qədər faydalı olduğunu müzakirə edirlər.

Nəticə: Şagirdlər fikirlərini mətndəki fakt və hadisələrlə əsaslandırırlar. Onlar partizan Daşdəmirov obrazı vasitəsilə öyrənirlər ki, Azərbaycan xalqı vətənpərvər, vətənsəvər xalqdır. Dünyada ikinci bir xalq tapmaq olmaz ki, vətəndən ayrılan kimi onun üçün bizim qədər darıxsın. Bu hislər xalqımızın torpağa, vətənə nə qədər bağlı olduğunun sübutudur. Partizan Daşdəmirov da öz dövrünə görə Vətən hesab etdiyi Sovetlər İttifaqının torpaqlarının qorunmasında heç nədən çəkinməmişdir.

Yaradıcı təbiiqetmə: Mətnin məzmununa, kontekstə uyğun bir neçə atalar sözü tapıb dəftərinizə yazın.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§8. Mübarizi olan millət (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 2.1.1.; 3.1.2.; 1.2.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir.	2.1.1	
	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2	
	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, sual-cavab, təqdimat

Resurslar: Dərslik, dəftər, proyektor, elektron lövhə

Motivasiya: Müəllim proyektoru işə salır. Elektron lövhədə Mübariz İbrahimova həsr olunmuş sənədli film canlandırılır. Sonra sinfə müraciət edir:

– Uşaqlar, gördüyünüz bu kadrlar sizə hansı hadisələri xatırladır?
Şagirdlərin fərziyyələri dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Necə düşünürsünüz, Mübariz öz ölümüylə şəhidlik zirvəsinə yüksələ bildimi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Mübarizi olan millət” şeirinin oxusu üzərində aparılır. Çalışma 1-in şərtinə (2.1.2. alt-standartı) əsasən, məntiqi vurğudan istifadə etməklə şeir oxunur. Şeirdəki əsas fikir müəyyənləşdirilir. Müəllim şeirin məzmununu mənimsətmək, onun mövzusu üzərində şagirdlər arasında fikir mübadiləsi yaratmaq məqsədilə 1.1.2. alt-standartına və 2-ci çalışmanın şərtinə uyğun olaraq böyük qrupla şeirin nə üçün “Mübarizi olan millət” adlandırılması fikrini müzakirə edib, düzgün variantın seçilməsinə kömək edir. Sonra sinif 5 kiçik qrupa (əgər sinifdə uşaq azdırsa, 4 qrupa) bölünür. Hər qrupa şeirin bir bəndinin məzmunu üzrə iş aparmaq tapşırılır. Qrupa ikinci tapşırıq kimi 2.1.3. alt-standartına uyğun seçilmiş qrammatik çalışmalar tapşırılır. Buna görə 4,5,6,7,18-ci çalışmalar məsləhət görülür. Qrupların işi üçün vaxt ayrılır. Təyin olunmuş vaxt bitdikdən sonra qrupların fəaliyyətləri qiymətləndirilir.

Sonra bütün qruplar 3-cü çalışmanı yerinə yetirərək 1.1.2. alt-standartını reallaşdırırlar.

Şagirdlər 9-cu çalışmanı yerinə yetirməklə mətdəki fikirlərə münasibətlərini bildirərək 3.1.3 alt-standartının şərtinə əməl edərək atalar sözlərinin hissələrini tapıb uyğunlaşdırıb yazırlar. Sonra müəllim cütlərlə işləyərək 10,11,12,13,14,15,16,17-ci çalışmaların yerinə yetirilməsini tapşırır və bu zaman 2.1.1 alt-standartı reallaşdırılır.

Sonra “Hikmət xəzinəsi” rubrikasında verilmiş aforizmlər ətrafında bütün qruplar düşünür, şagirdlərin lüğət ehtiyatlarının zənginliyini, tərcümə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədilə iş aparılır.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər şeirin məzmunu ilə tanış olduqdan sonra yerinə yetirilmiş çalışmalar əsasında fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Mübariz xalqımızın igid, qəhrəman oğludur. O, şəhidlik zirvəsinə yüksəlmişdir. Onun həyatı bizim gənclər üçün həyat məktəbidir, qəhrəmanlıq nümunəsidir. Torpağın altında uyuyan şəhidlərimizin ruhu başımızın üstündə dolanır, demək istədikləri, lakin deyə bilmədikləri sözləri isə qulaqlarımızdadır. Şəhidlərin adı daim ürəyimizdə, əməlləri isə əməllərimizdə, fəaliyyətimizdə yaşayır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Mübariz İbrahimov haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Şeirdən bir hissə əzbərləməyə çalışın.

§9. Arxadan güllə atmaq kişilik sayılır (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.3.1.; 4.1.1. Əd. – 1.2.4.; 3.1.2.
2	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplar və cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, klaster, müzakirə

Resurslar: Dərslik, lövhə, şəkillər

Motivasiya: Müəllim lövhədə “mərdlik” sözünü yazır, şəxslənmə üsulundan istifadə edir. Sonra şagirdlərdən soruşur:

– Bu söz sizdə hansı fikirləri yaradır? Bəs “namərdlik” dedikdə nə başa düşürsünüz?

Şagirdlər müxtəlif fikirlər söyləyirlər. Söylənilən fikirlər dairənin ətrafında qeyd olunur.

Tədqiqat sualı: Necə düşünürsünüz, niyə arxadan güllə atmaq kişilik sayılır?

Tədqiqatın aparılması: Müəllim mətni rollar üzrə şagirdlərə oxutdurur və səhnələşdirir. Ən yaxşı iştirakçı qiymətləndirilir. Şagirdlər “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı çətin sözləri tərcümə edərək cümlələrdə işlədirlər.

Müəllim 1-ci çalışmanı böyük qrupla işləyərək şagirdlərin fikirlərini öyrənir. Bu zaman 1.1.2 alt-standartı reallaşdırılır. 3-cü çalışmanı cütlərə paylayır. Cütlər suallar ətrafında fikir mübadiləsi aparırlar. Suallar cavablandırılır. Bu zaman 1.1.2 alt-standartı reallaşır. 2,4-cü çalışmalar kiçik qruplara tapşırılır. Onlar mətndəki fakt və hadisələri ümumiləşdirərək çalışmanın şərtinə əməl edirlər və bu zaman 2.1.3 alt-standartı reallaşdırılır.

Mətndəki əsas və köməkçi nitq hissələrini qrammatik mənasına görə izah etmək məqsədilə şagirdlərə 7,8-ci çalışmaları yerinə yetirmək tapşırılır. Çalışmalar müxtəlif qruplara tapşırılır. Tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün verilən vaxt bitdikdə qrupların təqdimatları müzakirə olunur, düzgün cavablar müəyyənləşdirilir və qiymətləndirilir. 9, 10, 11-ci çalışmaları yerinə yetirməklə şagirdlər məntiqi düşünmək bacarıqlarını nümayiş etdirirlər.

Məlumat mübadiləsi: Mətnin oxusu və çalışmalar üzərində iş fikir mübadiləsinə imkan yaradır. Şagirdlər İsrail ağanın hərəkətləri üzərində fikir

mübadiləsi aparılır.

Nəticə: Mətnin məzmunu və çalışmalar üzərində aparılan işlərin nəticəsində şagirdlər bu qənaətə gəlirlər ki, düşmən də olsa, mübarizə mərdliklə aparılmalıdır. Əgər insan qorxaqdırsa və ya qarşısında dayanan-dan qorxursa, deməli, o, arxadan zərbə vuracaqdır. Ancaq qoçaqlar, mərdlər üzbəüz vuruşmağı kişilikdən sayırlar. Mətnə həmçinin İsrafil ağanın xarak-terinin müxtəlif cizgiləri açıılır ki, burada da ibrət götürülməli cəhətlər çoxdur.

Yaradıcı təbiiqetmə: Qaçaq Kərəm haqqında kiçik esse yazın.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§10. Şərq şeirinin gəncəli ilahəsi (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi məndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi məndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 4.1.1.; 1.2.2. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.4	
3	Məndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Məndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.1 3.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qrupla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, proyektor

Motivasiya: Müəllim internet şəbəkəsindən istifadə edərək proyek-tor vasitəsilə lövhədə Məhsəti Gəncəvinin şəkillərini, şeirlərinə çəkilmiş miniatürləri canlandırır. Müəllim şagirdlərə sual verir:

– Ekranı gördüyünüz şairə xanım kimdir? Gördüyünüz kadrlardan şairə haqqında sizə nə məlum oldu?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir və nitqlərindəki səhvlər düzəldilir.

Tədqiqat sualı: Məhsəti Gəncəvinin yaşadığı dövr haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Müəllim şagirdlərin oxu bacarıqlarını yoxlamaq məqsədilə “Şərq şeirinin gəncəli ilahəsi” mətnini oxutdurur. Şagirdlər nitqlərindəki məntiqi vurğudan düzgün istifadə edərək mətni oxuyurlar. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı çətin sözlər izah edilir və cümlələrdə işlədilərək mənimsədilir. Mətndəki fikirlərə münasibət (3.1.3 alt-standartı) bildirməklə şagirdlər 1-ci çalışmanı yerinə yetirirlər. Şagirdlər qruplara bölünür. Mətnin məzmununun mənimsədilməsi, mətndəki fakt və hadisələrin qruplaşdırılması məqsədilə çalışma 3-dəki suallar qruplar arasında paylanılır. Qruplar planın bəndlərini danışmalı və həmin bölməyə aid suallar hazırlamalıdır. 2,4,5-ci çalışmaların icrası qruplara tapşırılır. Şagirdlər çalışmalarda verilmiş nümunələrdən mətnin hissələrinə uyğun istifadə edərək 2.1.4 alt-standartını reallaşdırırlar.

8,9-cu çalışmalar söz birləşməsi və sadə cümlələrin qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edilməsinə və kontekstə uyğun mənalarının izah edilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Bu çalışmalar da qruplarla iş formasında yerinə yetirilir. Bu zaman 2.1.1 alt-standart reallaşdırılır.

6, 7-ci çalışmalar isə şagirdlərin lüğət ehtiyatlarının zənginləşdirilməsinə xidmət edir. 10, 11-ci çalışmalar şagirdlərin qrammatik bacarıqlarını formalaşdırır.

Qruplarla işin müəyyən mərhələsi başa çatdıqdan sonra müəllim qrup üzvlərini qiymətləndirə bilər.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Öziz uşaqlar, aşağı siniflərdə dilimizdəki sözlərin leksik və qrammatik mənaları, onların dəyişməsi, müxtəlif şəkillərə düşməsi (hal, mənsubiyyət, zaman, şəkil, şəxs şəkilçiləri qəbul edərək dəyişməsi) haqqında məlumat almışsınız. Artıq bilirsiniz ki, hansısa bir fikri ifadə etmək üçün sözlər müxtəlif şəkilçilər qəbul edərək dəyişir, bir-birilə əlaqələnir, cümlə şəklinə düşürlər. Məsələn: *Rəssam, Günay, sərgi, keçirilmək* – sözlərini əlaqələndirib cümlə şəklinə salmaq üçün bu sözlərə müvafiq şəkilçilər artırılmalıdır. *Günay* sözünə yiyəlik hal, *sərgi* sözünə mənsubiyyət şəkilçisi, *keçirilmək* sözünə feilin zaman şəkilçisini artırırsınız, həmin sözlərin köməyi ilə çatdırmaq istədiyiniz fikri tam şəkildə ifadə edə biləcəksiniz. Beləliklə, həmin sözlər şəkilçilərin köməyi ilə, “*Rəssam Günayın sərgisi keçirilir*”, - cümləsi şəklinə salınır. Bəzən sözlər arasında əlaqə nəticəsində söz birləşmələri də yaranır. Göstərdiyimiz cümlədə *rəssam Günay, Günayın sərgisi* söz birləşmələridir. Məlumat üçün deyək ki, söz birləşmələri və cümlələr qrammatikanın *sintaksis* bölməsində öyrənilir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Məhsəti Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı ilə tanış olur və Azərbaycan xalqının şairəyə olan böyük sevgisinin

bir daha şahidi olurlar. Fikir mübadiləsi zamanı şairənin yaradıcılığı bir daha araşdırılır.

Nəticə: Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında misilsiz xidmətləri olan çoxlu yazıçı və şairlərimiz vardır. Onlardan biri də Məhsəti Gəncəvidir. O, Azərbaycan şeirinin ilahəsidir. Onun rübailəri Azərbaycan şeirinin inkişafında yüksək yerlərdən birini tutur. Xalq öz istedadlı qızının xatirəsini daima əziz tutaraq hər zaman onu əbədləşdirməyə çalışır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Məhsəti Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı mövzusunda təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvəllərdən birinə əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§11. “Kəlilə və Dimnənin” yaranması (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi məndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 1.2.1.; 1.2.2. Coğ. – 1.1.1. Əd. – 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.3 2.1.4	
3	Məndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, BİBÖ

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompyuter, dəftər

Motivasiya: Müəllim əlində “Kəlilə və Dimnə” kitabı sinfə daxil olur. O, kitabı şagirdlərə göstərir və onlara müraciət edir: – Uşaqlar, bu kitab sizə tanışdır? Onun haqqında nə bilirsiniz? Şagirdlərin fərziyyələri dinlənilir və nitqlərindəki səhv tələffüz düzəldilir.

Tədqiqat sualı: “Kəlilə və Dimnə” ibrətamiz, tərbiyəvi əhəmiyyətə malik bir kitabdırsa, bu kitabla tanışlıq bizə nə verə bilər? Kitabdan bu günümüz

üçün hansı nəticələri çıxarmaq mümkündür?

Tədqiqatın aparılması: “Kəlilə və Dimnə” kitabı ilə tanış olmaq məqsədilə müəllim mətni şagirdlərə oxutdurur. Oxu prosesində şagirdlərin məntiqi vurğusuna, səs tonunun düzgün tənzimlənməsinə diqqət yetirilir, nitq qüsurları düzəldilir. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”nda verilmiş çətin sözlər izah edilir. Şagirdlər həmin sözlərin qarşılıqlarını taparaq cümlələrdə işlədirlər.

Şagirdlərin mətn haqqında biliklərinin möhkəmləndirilməsi və mətnin hissələrinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə 2.1.3 alt-standartı üzrə 1-ci çalışma yerinə yetirilir. Müəllim bütöv siniflə plan əsasında işləyərək mətni uşaqlara danışdırır. Danışq zamanı sözlərin düzgün tələffüzünə fikir verir. Uşaqların tələffüzündəki qüsurları düzəldir. 2.1.4 alt-standarta görə mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləmək şərtlə şagirdlər 2-ci çalışmanı yerinə yetirirlər. Şagirdlər 4-cü çalışmada verilmiş cümləni tamamlamaqla 1.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar.

Şagirdlər mətndəki fikirlərə münasibət bildirərək 3,5-ci çalışmaları icra edirlər və onlar 3.1.3 alt-standartını reallaşdırırlar.

6,7,8,9-cu çalışmaları yerinə yetirməklə şagirdlər söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik mənalarına uyğun tələffüz edərək 2.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər mətn üzərində işləyərək tədqiqat sualına cavab tapmış olurlar. Onlar “Kəlilə və Dimnə”dən böyüklərə hörməti, valideynə sonsuz məhəbbəti, biliyə, elmə hədsiz marağı öyrənir və müzakirə edirlər.

Nəticə: Şagirdlər fikirlərini fakt və hadisələrlə əsaslandırırlar. Onlar bu əsərdən öyrənirlər ki, bu əsər tərbiyə məktəbidir. Heyvanların dili ilə söylənilən hadisələr insanları düşünməyə, həyata və hadisələrə başqa gözlərlə baxmağa cəlb edir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Mətnin məzmununa, kontekstə uyğun bir neçə atalar sözü tapıb dəftərinizə yazın.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

LAYIH

§12. Qızıl it (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.3. Əd. – 2.2.1.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Nüqtənin məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.2 2.1.4	
3	Əsas fikri nəzərə çatdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir.	3.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplarla və kollektivlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, debat

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, film

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə “Heyvanlar aləmində” seriyasından olan veriləndən itlərə həsr olunmuş parçanı tapır və şagirdlərə göstərir. Sonra sinfə müraicət edir: -“İt insanın dostudur” deyimini hamınız eşitmişiniz. İtlər haqqında hansı məlumatları bilirsiniz?

Tədqiqat sualı: İnsanların bir-birinə olan məhəbbətlərini bilirsiniz, bu barədə kitablardan oxumuşsunuz, filmlərdə görmüşsünüz. Bəs heyvanların insanlara olan məhəbbəti haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat “Qızıl it” mətninin oxusu ilə başlanır. “Sözlük”dəki çətin sözlər izah edilir və cümlələrdə işlədilir. Mətnin ideyasını müəyyənləşdirmək məqsədilə müəllim şagirdləri qruplara bölür. Verilən vaxt bitdikdən sonra qrup üzvləri mətnin ideyası haqqında düşüncələrini deyirlər və hər qrup digər qrupun fikirlərinə öz münasibətini bildirir. 2.1.2 alt standartının reallaşdırılması məqsədilə şagirdlər 1-ci çalışmanı yerinə yetirərək suallara cavab verirlər. 2,4-cü çalışmanı yerinə yetirən zaman şagirdlər mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə 2.1.4 alt-standart reallaşdırılır. Şagirdlər 4,5-ci çalışmaları yerinə yetirməklə tanış olduqları mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirərək 1.1.2 alt-standartı reallaşdırılır.

Mətnin məzmununda söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-
lara uyğun olaraq tələffüz edərək şagirdlər 6,7,8,9-cu çalışmaları yerinə
yetirərək 2.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Uşaqlar, nitqinizdə istifadə etdiyiniz *söz birləşmələri* (словосочетания) adı sözlər kimi əşya və ya hadisələri adlandırmaq, onların mənalərini daha da konkretləşdirmək üçündür. *Söz birləşmələri* müstəqil mənalı sözlərdən əmələ gəlir. Məsələn: *Xəzər dənizi, bədii əsər, kəndin mənzərəsi, evdən çıxanda* və s. Müstəqil mənalı sözlə köməkçi sözün birləşməsi (məsələn: *məktəbə tərəf, anam üçün* və s.) *söz birləşməsi* sayılır.

Söz birləşməsi iki və daha artıq müstəqil sözün məna və qrammatik cəhətdən birləşməsindən əmələ gəlir. Məsələn: *Azərbaycan ordusu, aydın səma, mənalı ömür, zəngin sərvətimiz, pəncərəni açmaq, günəşin şəfəqləri, qapını döyəndə, gəminin göyərtdəsi, dərstdən gələn* və s.

Məlumat mübadiləsi: “Qızıl it” mətninin oxusu, eyni zamanda, çalışmalar üzərində iş, heyvanlarla insanlar arasındakı dostluq, məhəbbət hisləri şagirdlərin fikirlərinin durulmasına şərait yaradır, fikir mübadiləsinə imkan verir.

Nəticə: Ev heyvanları uşaqların sevimliləridir. Onlar adamlarda əsəb gərginliyini azaldır, uşaqları daha xeyirxah edir. Amma bizim “dördayaqlı dostlarımız”, xüsusilə də itlər narahatlıq yarada, qonşulara və ya küçədən keçənlərə zərər yetirə bilər.

Heyvan saxlayan şəxslər heyvanı onun bioloji xüsusiyyətlərinə uyğun saxlamalı, onunla humanist rəftar etməli, nəzarətsiz, yeməksiz və susuz qoymamalı, döyməməli və xəstələnersə, baytara müraciət etməlidirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: Azərbaycan ərazisində qorunan müxtəlif cins itlər haqqında məlumat toplamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§13. Dahi mütəfəkkir (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Coğ – 3.2.1. Əd. – 1.2.4.; 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir.	2.1.1	
	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2	
	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	
4	Həmcins üzvlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir.	4.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qrupla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, təqdimat, müzakirə

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, proyektor

Motivasiya: Müəllim internet şəbəkəsindən istifadə edərək proyektorla lövhədə “Nizami” filmindən fraqmentlər göstərir. Müəllim şagirdlərə müraciət edir:

– Ekranı gördüyünüz şairi, yəqin ki, tanıdınız. Şair haqqında müxtəlif məqalələr oxumusunuz. Bəs gördüyünüz kadrlar şair haqqında sizə nə deyir?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Şair Nizami, onun yaşadığı dövr, yaradıcılığı haqqında nə bilərsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Müəllim şagirdlərin oxu bacarıqlarını yoxlamaq məqsədilə mətni oxutdurur. Şagirdlər nitqlərində məntiqi vurğunu gözləməklə oxuyurlar. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı çətin sözlər izah edilir və cümlələrdə işlədilərək mənimsədilir. Çalışma 1 mətnlə tanış olmağa xidmət edir. Şagirdlər qruplara bölünür. Suallar qruplar arasında bölüşdürülür. Qruplar suallara cavab verməli, həm də özləri əlavə suallar hazırlamalıdır.

Çalışma 3,4,5-in icrası qruplara tapşırılır. Şagirdlər çalışmalarda verilmiş nümunələrdən mətnin hissələrinə uyğun istifadə edərək 2.1.3 alt-standartını reallaşdırırlar.

6-cı çalışma mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirməyə xidmət edir ki, bu da 3.1.1 alt-standartının reallaşdırılmasına yönəlmişdir.

7,8,9,10-cu çalışmalar söz birləşməsi və sadə cümlələrin qrammatik normalara uyğun tələffüz edilməsinə və kontekstə uyğun mənalarının izah edilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Bu çalışmalar da qruplarla iş formasında yerinə yetirilir. Qruplarla işin müəyyən mərhələsi başa çatdıqdan sonra müəllim qrup üzvlərini qiymətləndirə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Nizami Gəncəvinin ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə də tanış olurlar. Şagirdlər dahi şairə olan xalq sevgisini, bu sevginin nəinki Azərbaycan xalqı, hətta dünya xalqları tərəfindən olduğunu bir daha şahidi olurlar. Mübadilə zamanı bir daha şairin yaradıcılığı araşdırılır.

Nəticə: Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında misilsiz xidmətləri olan çoxlu yazıçı və şairlərimiz var. Onlardan biri də Nizami Gəncəvidir. Onun dünya şöhrətli “Xəmsə”si bütün dillərə tərcümə olunmuşdur. Xalq öz oğlunun xatirəsini əbədləşdirməyə çalışır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı mövzusunda təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvələ əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§14. Bərdənin tərifı (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnədə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.2.1.; 1.3.1. Əd. – 2.1.1.; 1.1.1.
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir.	2.1.2 2.1.1	
3	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Mətnədəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qrupla, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, kompyuter

Motivasiya: Müəllim lövhədə Qarabağ torpaqlarını, bu torpaqların gözəlliyini nümayiş etdirir. Müəllim şagirdlərə müraciət edir:

– Siz Bərdə haqqında heç eşitmisinizmi?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir. Onların tələffüzündəki qüsurlar düzəldilir.

Tədqiqat sualı: Bərdə haqqında Nizami Gəncəvinin hansı əsərində söhbət açılır?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab tapmaq məqsədilə müəllim şagirdlərə “Bərdənin tərifı” şeirini oxutdurur. Şeirin hər bəndi bir şagirdə oxutdurulur. Şeirin oxusu prosesində məzmun və sözlüyün mənimsədilməsi üzərində iş aparılır. “Sözlük”dəki sözlərin mənası izah edilir, cümlələrdə işlədilir. Şagirdlər 1-ci çalışmanın şərtinə uyğun olaraq verilmiş ifadələri şeirdəki boşluqlarda yerləşdirərək fikirlərini əsaslandırırlar. Bu zaman 2.1.2 alt-standartı reallaşdırılır.

Şagirdlər qruplara bölünür. Hər qrupa 3-cü çalışmanın şərtinə əsasən misralar üzərində işləmək tapşırılır. Şagirdlər şeirin misralarından biri üzərində düşünür, nümunələrdən, faktlardan istifadə etməklə həmin mətnin məzmununu genişləndirərək Bərdə haqqında danışirlar (3.1.2 alt-standartı). Müəllim danışiq zamanı şagirdlərin nitqlərindəki qüsurları düzəldir. Şagirdlər şeirdəki kursivlə verilmiş misralar üzərində düşünərək “gizlənən” mənalari aydınlaşdırmağa çalışirlar. Bu çalışma şagirdləri düşünməyə və nəticə çıxarmağa istiqamətləndirir. Şagirdlər 3.1.3. alt-standartını reallaşdırirlar. Dərslikdəki 5-ci çalışmanı kiçik qruplar yerinə yetirirlər.

7,8,9,10-cu çalışmaların icrasını müəllim cütlərə tapşırır. Bu daha yaxşı səmərə verir. Cütlər verilmiş çalışmalarda söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edərək sözlərin mənasını praktik yolla mənimsəyirlər. çalışmalarda qoyulan tapşırıqlar, eyni zamanda, orfoqrafik və durğu işarələrindən istifadə üzrə işlər aparılmasına da imkan verir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər “Bərdənin tərifi” şeirinin əsas ideyasını müzakirə edir və vətən mövzusunda yazılmış bildikləri digər şeirlərlə müqayisəli şəkildə fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Tədqiqat sualına cavab axtaran şagirdlər öyrənirlər ki, Bərdə şəhəri Qarabağ ərazisində yerləşir. Qarabağ- bizim babalarımızdan yadigar qalan əbədi məskənimizdir. Onun bir dilbər güşəsi də Bərdədir. Həqiqətən, öz gözəlliyi ilə Nizamini cəlb edən bu qədim torpaq dahi mütəfəkkirin yazılarında əbədiləşmişdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Mənim vətənim” mövzusunda kiçik inşa yazmaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Seçdiyiniz misraları əzbərləmək.

§15. Çinar və taxta parçası (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Coğ. – 3.2.3. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2	
	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
	Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışıq.	2.1.4	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplar və cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: Dərslik, disk, kompüter

Motivasiya: Müəllim aktyorun ifasında M.Ə.Sabirin “Ağacların bəhsi” şeirini səsləndirir. Müəllim diskı əldə edə bilməsə, özü şeiri ifadəli oxuya bilər. Sonra müəllim sinfə belə bir sualla müraciət edir: - Şeirdə nədən bəhs edilir? Ağaclar nə üçün bir-biri ilə mübahisə edirlər? Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: İnsanların həyatında ağacların nə kimi rolu var? Meşə təsərrüfatı haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslindəki “Çinar və taxta parçası” mətninin şagirdlərə oxutdurulması ilə başlanır. Mətnəki situasiyanın düzgün qavranılması və sözlük üzərində iş aparılır. Bu zaman 2.1.2 alt-standartı reallaşdırılır.

Sonra müəllim şagirdləri qruplara bölür. Hər qrup mətnin məzmunu ilə bağlı mətnəki fakt və hadisələri ümumiləşdirərək (1.1.2 alt standartı) plan tərtib etməlidir. Çalışma 3 bu məqsədlə nəzərdə tutulmuşdur.

Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə (2.1.4 alt standartı) 4,5-ci çalışmalar yerinə yetirilir.

Kiçik qruplara 6,7,8-ci çalışmaların yerinə yetirilməsi tapşırılır. Bu çalışmaların yerinə yetirməkdə məqsəd şagirdlərin mətni mənimsədiklərini aydınlaşdırmaqdır. Onlar 3.1.3 alt standartını reallaşdıraraq fikirlərə münasibətlərini bildirirlər.

9-cu çalışmanın icrası cütlərə tapşırılır. Cütlər “Hikmət xəzinəsindən” rubrikasında verilmiş aforizm ətrafında düşünərək öz mülahizələrini bildir-məlidirlər. Cütlər verilmiş aforizmi əvvəlcə tərcümə edir, daha sonra onların içərisindən mətnin məzmunu ilə əlaqəli olan fikri səsləndirirlər.

Şagirdlər 10,11,14,15-ci çalışmalarını yerinə yetirərək müxtəlif fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edirlər. Bu zaman 2.1.3 alt-standartı reallaşdırılır.

Sonra müəllim yenə qruplarla işə keçərək hər qrupa 12,13-cü çalışmalardan birini yerinə yetirməyi tapşırır. Bu çalışmalar vasitəsilə 4.1.2 alt standartı reallaşdırılır, şagirdlər nitq hissələri ilə bağlı yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl edərək fikirlərini əsaslandırırlar.

Çalışmalarda qoyulan tapşırıqlar şagirdlərin fikirlərini əlavə fakt və hadisələrlə əsaslandırmaqlarına, dil ehtiyatlarının genişlənməsinə, həmçinin nitqlərində vurğudan düzgün istifadə üzrə bacarıqların inkişafına şərait yaradır.

Çalışmalarda qoyulan tapşırıqlar şagirdlərin fikirlərini əlavə fakt və hadisələrlə əsaslandırmaqlarına, dil ehtiyatlarının genişlənməsinə, həmçinin nitqlərində vurğudan düzgün istifadə bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar yerinə yetirdikləri çalışmalar əsasında mövzunu müzakirə edirlər. Fikir mübadiləsi onlarda insanda olan inamsızlıq, bədgümanlıq, həyatdan küskünlük kimi mənfi xüsusiyyətlərə qarşı münasibətlərin formalaşmasına kömək edir.

Nəticə: İnsan həmişə inamla yaşamalıdır. Həyatdan küsmək, bədgüman olmaq insanın əhvalını dəyişdirir, gələcəyə inamını azaldır, əlini işdən soyudur. Bu da sonrakı illərdə insanın həyatında qorxulu hadisələrin baş verməsinə gətirib çıxara bilər. Başqasına yardım əli uzadan insan həm onu ucaldır, həm də özü ucalar.

Yaradıcı tətbiqetmə: Mətdəki hadisəyə bənzər hadisə ilə qarşılaşmısınızmı? Bu barədə yazın.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§16. Üsyankar şair (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.3 2.1.4	Az.t. – 4.1.1.; 1.3.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Mətdəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
3	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qrupla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, proyektor

Motivasiya: Müəllim internet şəbəkəsindən istifadə edərək şagirdlərə proyektorla “Nəsimi” filmindən kadrlar nümayiş etdirir. Müəllim şagirdlərə müraciət edir:

– Ekranı gördüyünüz şairi, yaxın ki, tanıdınız. Filmdə onun obrazını gördünüz? Bu kadrlar sizə necə təsir bağışladı?

Tədqiqat sualı: Bir vətəndaş kimi Nəsiminin şəxsi keyfiyyətləri, ictimai fəaliyyəti haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Müəllim şagirdlərin oxu bacarıqlarını yox-lamaq məqsədilə “Nəsimi” mətnini oxutdurur. Şagirdlər məntiqi vurğunu gözləməklə(2.1.2 alt-standartı) mətni oxuyurlar. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı çətin sözlər izah edilir və cümlələrdə işlədilərək mənimsədilir.

Şagirdlər qruplara bölünür. Mətnin mənimsədilməsi, mətdəki fakt və hadisələrin qruplaşdırılması məqsədilə çalışma 1,2,5 yerinə yetirilir. (2.1.3 alt-standartı). Qruplar suallar verməli, həm də özləri əlavə suallar hazırlamalıdır. Qrup üzvləri mətn üzrə plan tərtib edir və plan üzrə mətni danışır(2.1.4 alt-

standartı). Çalışma 4,6-nı yerinə yetirməklə qruplar dilin normalarına bələdlik səviyyələrini bir daha nümayiş etdirərək, fikirlərini konkret nümunələrlə əsaslandırırlar. Bu zaman 3.1.3 alt-standart reallaşdırılır. Şagirdlər 2.1.1 alt-standartını reallaşdıraraq 7,9-cu çalışmaları yerinə yetirərək söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edirlər.

8,10-cu çalışmalar isə şagirdlərin lüğət ehtiyatlarının zənginləşməsinə, tərcümə bacarıqlarının inkişafına xidmət edir. Bu zaman 4.1.2 alt-standartı reallaşdırılır.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Uşaqlar, Sizin gündəlik nitqinizdə istifadə etdiyiniz söz birləşmələri əsas və asılı tərəflərdən ibarət olur. Asılı tərəf əvvəl işlənir və əsas tərəfə tabe olaraq, onun mənasını konkretləşdirir. Məsələn: *təbəyyəli şagird, mətni öyrənmək* birləşmələrində *şagird* və *öyrənmək* sözləri əsas tərəfdir:

təbəyyəli → *şagird*
mətni → *öyrənmək*

Göründüyü kimi, söz birləşmələrinin əsas tərəfi müxtəlif nitq hissələri ilə ifadə oluna bilər. Məsələn: *yaşıl qələm* birləşməsinin əsas tərəfi (*qələm*) isimlə, *divarı rəngləmək* birləşməsinin əsas tərəfi (*rəngləmək*) feillə ifadə olunmuşdur.

Əsas tərəfin hansı nitq hissəsi ilə ifadə olunmasına görə söz birləşmələri 2 növə ayrılır:

1. İsmi birləşmələr: *yun parça, şagirdlərin çoxu*
2. Feili birləşmələr: *dumana bürünmüş, musiqi çalınanda*

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər İmadəddin Nəsiminin həyatı və fəaliyyəti ilə tanış olur, Nəsimi yaradıcılığına onlarda böyük maraq oyanır. Mübadilə zamanı bir daha şairin yaradıcılığını araşdırırlar.

Nəticə: Yaradıcılığa lirik şeirlərlə başlayan Nəsimi sonralar daha çox fəlsəfi şeirlər yazmış, hətta fəlsəfi və siyasi fikirlərini belə insanlara bədii söz vasitəsilə çatdırmışdır. Onun ilk şeirlərində məhəbbət, insan gözəlliyinin tərənnümü əsas yer tutmuşdur. Tədrisən püxtələşən şair əsərlərində siyasi, ictimai, əxlaqi mövzulara daha geniş yer verməyə başlayır. Nəsiminin qəzəlləri, rubailəri, orijinal olduğu qədər də qiymətli dir. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə İmadəddin Nəsimi ana dilində yazılmış ilk fəlsəfi qəzəlin müəllifi kimi daxil olmuşdur.

Yaradıcı tətbiqetmə: Nəsimi haqqında informasiya toplayıb təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvəllə əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§17. Nəsimi (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 1.1.1.; 1.2.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edir.	2.1.1	
	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2	
	Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışıq.	2.1.4	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli-hücum, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompyuter, dəftər

Motivasiya: Müəllim lövhədə “Nəsimi” filmindən 2-ci hissəni nümayiş etdirir. Müəllim şagirdlərə sualla müraciət edir: – Gördüyünüz kadrlar sizə necə təsir bağışladı? Şagirdlərin cavabları dinlənir.

Tədqiqat sualı: Nəsimiyə xalqımız tərəfindən verilən qiymət haqqında nə deyə bilərsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat “Nəsimi” şeirinin oxusu ilə başlayır. Oxu zamanı sözlərin orfoepiyası və vurğusuna, düzgün tələffüzünə diqqət yetirilir, nöqsanlar düzəldilir. “Sözlük”də verilmiş çətin sözlərin mənası izah edilir, şagirdlər yeni söz və ifadələri cümlələrdə işlədirlər.

Müəllim şagirdləri qruplara bölür. Şagirdlər 2-ci çalışmanın şərtinə görə suallar tərtib edirlər və bu suallarla bir-birlərinə müraciət edirlər. Beləliklə, 2.1.4 alt standartı reallaşdırılır. 3-cü çalışmanı yerinə yetirərkən şagirdlər mətndəki fakt və hadisələri ümumiləşdirərək 1.1.2 alt-standardını reallaşdırırlar. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirmək məqsədilə şagirdlər 4,5-ci çalışmaları yerinə yetirirlər. Bu zaman 3.1.3 alt-standardı reallaşdırılır. 7,8,9-cu çalışmalar söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz etməklə 2.1.1 alt-standardının reallaşmasına şərait yaradır. Bu çalışmaların icrası şagirdlərin yazılı rəbitəli nitqinin formalaşmasına imkan verir, həm də sözlərin yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl olunmasını əks etdirir.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Əsas tərəfi isim, sifət, say, əvəzlilik və bəzən də zərflə ifadə olunan birləşmələrə ismi birləşmələr deyilir.

Məsələn:	<i>sərin</i>	→	<i>külək (isim)</i>
	<i>Qızların</i>	→	<i>gözəli (sifət)</i>
	<i>Uşaqların</i>	→	<i>çoxu (say)</i>
	<i>Qonaqların</i>	→	<i>hamısı (əvəzlilik)</i>
	<i>Vətənimizin</i>	→	<i>sabahu (zərf)</i>

Yaranma üsullarına, forma və məna xüsusiyyətlərinə görə bu birləşmələr bir-birindən fərqlidir:

Məsələn: *aylı gecə; ay işığı; yağışın damcıları.*

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər “Nəsimi” şeirinin məzmunu ilə tanış olduqdan sonra Xəlil Rza Ulutürkün dəhi sənətkara verdiyi qiyməti müzakirə edirlər. Dərs boyu aparılan işlər nəticəsində tədqiqat sualına tapılan cavablar müzakirə olunur.

Nəticə: Vətənimizin övladları şeirə, sənətə həmişə yüksək qiymət vermişlər. Torpağımızın yetirdiyi şairlər, yazıçılar həmişə xalqımızın sevimlisi olmuşlar. Xalqın içərisində onların xüsusi yeri olmuşdur. Belə sənətkarlardan biri də Nəsimidir. Nəsiminin mübarizliyi onu xalqın gözündə ucaltmışdır. Bunu tanış olduğumuz “Nəsimi” şeirindən də görə bilərik.

Yaradıcı tətbiqetmə: İmadəddin Nəsimi haqqında əlavə informasiya toplayıb yazmaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Seçdiyiniz bəndləri əzbərləmək.

§18. Qurban bayramı (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 1.2.1.; 1.3.1. Əd. – 2.1.1.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələr qrammatik normalara uyğun tələffüz edir. Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.1 2.1.2	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.1 3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, proyektor, dəftər

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə keçən Qurban bayramından çəkilmiş bayram mərasimlərinin görüntüləini canladırır. Müəllimin sualı: – Qurban bayramının xalqımız üçün necə önəmli olması faktları barədə nə deyə bilərsiniz? Şagirdlər müxtəlif cavablar söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: Bəs Qurban bayramının keçirilməsinin mahiyyəti, onun hansı ölkələrdə keçirilməsi barədə nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Qurban bayramı” mətninin oxusu ilə başlanır. Şagirdlər nitqlərində məntiqi vurğudan düzgün istifadə etməklə 1-ci çalışmanı yerinə yetirirlər. Müəllim qruplara 2,4,7-ci çalışmaların icrasını tapşırır. Bu zaman 3.1.3 alt-standartı reallaşdırılır və onlar məndəki fikirlərə münasibət bildirirlər.

Məndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirən xüsusiyyətlər 3,5-ci çalışmaların icrası zamanı yerinə yetirilir və bu zaman 1.1.1 alt standart reallaşır.

8,11-ci çalışmaların icrası şagirdlərin seçdiyi nümunələrlə yazılarını zənginləşdirməyə xidmət edir ki, bu da 4.1.1 və 4.1.2 alt-standartının reallaşmasına xidmət edir.

Şagirdlərin qrammatik anlayışlara dair biliklərini yoxlamaq 2.1.4 alt-standartını reallaşdırmaq məqsədilə dərslikdəki 10-cu çalışmaya müraciət etmək lazımdır.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Qurban bayramı keçirmələri barədə öz təəssüratlarını yoldaşları ilə bölüşərək, müzakirəyə qoşulurlar.

Nəticə: Qurban bayramı türkdilli Şərq xalqları arasında birlik, mehribanlıq yaradan bayramdır. Hər bir xalq öz bayramlarının dəyərini və qiymətini bilib, onu qorumalı, gələcək nəsillərə ötürməlidir. Bu bayram xalqımızın mənəvi irsidir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlər Qurban bayramı haqqında əlavə məlumat toplayıb təqdimat hazırlamalıdırlar.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§19. Ağıllı sövdəgər (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.2.1. Əd. – 1.2.4.; 2.2.1.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.1 2.1.3	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.1 3.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, proyektor, dəftər.

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə Molla Nəsrəddinin bir neçə lətifəsini danışır. Şagirdlər dinləyirlər, düşüncələr və gülürlər. Müəllim sinfə sualla müraciət edir:

– Eşitdiyimiz lətifələrdə diqqətinizi cəlb edən nə oldu? Şagirdlərin fərziyyələrini dinlənilir. Müəllim onların nitqlərindəki qüsurları düzəldir.

Tədqiqat sualı: Necə düşünürsünüz, hazır cavablıq yaxşı xüsusiyyətdir, yoxsa pis? Özünüzü hazır cavab hesab edirsinizmi? Hazır cavab insanları şanslı hesab etmək olarmı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat “Ağıllı sövdəgər” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu prosesində şagirdlərin məntiqi vurğudan düzgün istifadə etmələrinə (2.1.2 alt standartı) diqqət yetirilir, müəyyən məqamlarla bağlı lazımı tövsiyələr verilir. Paralel olaraq mətnin məzmunu və sözlüyünün mənimsədilməsi üzərində iş aparılır, “Sözlük”dəki çətin sözlər izah edilir, lazım gəldikdə cümlələrdə işlədilir. Mətnin oxusu başa çatdıqdan sonra şagirdlər qruplara bölünərək 2-ci çalışmanın ierasına başlayırlar və bu zaman mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirərək 1.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar. Qruplara 1.1.2 alt-standartına əməl edərək, fakt və hadisələri ümumiləşdirərək 3-cü çalışmanı yerinə yetirmək tapşırırlar. Sonra müəllim sinfə sual verərək dərstdə səslənən müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək 4-cü

çalışmanın yerinə yetirilməsini tapşırır və bu zaman 2.1.3 alt-standartı reallaşır. Qrup üzvləri məndəki fikirlərə münasibət bildirərək 5,7-ci çalışmaları yerinə yetirərək 3.1.3 alt-standartını reallaşdırırlar.

Qrup üzvləri verilmiş məndəki sözlərin mənasını izah etməklə bərabər oradakı söz birləşmələrinin rolu da qeyd edilir ki, bu da 3.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün zəmin yaranır.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər hazırcavablıq barədə fikir mübadiləsi aparırlar. Əlişirin hazırcavablığını müzakirə edərək müəyyən qənaətə gəlirlər.

Nəticə: İnsanda hazırcavablıq yaxşı xüsusiyyətdir, lakin düşünmək lazımdır ki, hazırcavablıq həmişə yerinə düşürmü? Hazırcavab insanlar dərin düşünmə qabiliyyətinə malik olurlar. Düşünmədən danışmaq, lazım olmadı ağılsız sözlər işlətmək isə bəzən insanı çətin vəziyyətdə qoyur, yaxud onu gülüş hədəfinə çevirir. Əlişirin hazırcavablığı ona Sultan Hüseynin yanında daha da hörmət gətirdi və o, Əlişiri özünün vəziri təyin etdi.

Yaradıcı tətbiqetmə: Dahi şəxsiyyətlərin hazırcavablığı ilə bağlı faktlar toplamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Plan əsasında mətnin məzmununu danışmaq.

§20. Kim haqlıdır? (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi məndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.4	Az. t. – 1.3.1. Cog. – 2.1.3. Əd. – 2.2.1.
3	Məndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, proyektor.

Motivasiya: Müəllim şagirdlərə proyektor vasitəsilə “Qızılaxtaranlar”

filmindən fraqmentlər göstərir. Fraqmentə baxdıqdan sonra sinfə sualla müraciət edir: – İnsanları belə işlərə şövq edən nədir? Tamah, yoxsa məcburiyyət? Şagirdlərin fərziyyələri dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Ağıllı, hazır cavab insanlar haqqında nə bilirsiniz? Həyatda rastlaşdığınız hansı hadisəni nağıla bənzədə bilərsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat, dərslikdəki “Kim haqlıdır?” mətninin oxunması ilə başlayır. “Sözlük”dəki çətin sözlər izah edilir, cümlələrdə işlədilir. Mətnin oxusu prosesində şagirdlərin məntiqi vurğu ilə oxu bacarığı izlənilir, lazımi düzəlişlər edilir və lazımi praktik kömək göstərilir.

Təqdimat dərslikdəki çalışmalar üzrə işlə davam etdirilir. Çalışma 1,3,4,5 cütlərə tapşırılır. Cütlər mətdəki fakt və hadisələri ümumiləşdirərək 1.1.2 alt-standartını reallaşdırırlar. Çalışma 2-dəki suallar cütlərə paylanılır və cütlər suallara cavab verərək mətdəki hissələr arasındakı əlaqələri gözləməklə 2.1.4 alt-standartını reallaşdırırlar.

6-cı çalışmanın icrası şagirdlərin lüğət tərkibinin dəqiqləşdirilməsinə xidmət edir. Şagirdlər söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edərək 7,8,9-cu çalışmaları yerinə yetirməklə 2.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar. Çalışmaların icrasından və müzakirədən sonra qiymətləndirmə aparılır.

Məlumat mübadiləsi: Mətnin oxusu və eyni zamanda çalışmalar üzərində iş şagirdlərin fikirlərinin durulmasına şərait yaradır, fikir mübadiləsinə imkan verir.

Nəticə: Nağıllarımızda, dastanlarımızda tanış olduğumuz hadisələri babalarımız həyatdan götürmüş və onlara obrazlılıq qataraq bizim dövrümüzə qədər yaşatmışlar. Nağıllarımız bizim üçün ibrət, tərbiyə məktəbidir. Biz yaşımız artdıqca, əməllərimiz böyüdükcə yenə də nağıllara inanırıq, onlarla yaşayırıq.

Yaradıcı tətbiqetmə: Həyatda rast gəldiyiniz hər hansı hadisə ilə filmdə, bədii ədəbiyyatda rastlaşmırsınızsa, onun haqqında kiçik esse yazın.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

LAYIH

§21. Şah İsmayıl (I hissə – 1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir.	1.1.1	Az.t. – 1.2.1.; 4.1.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edir.	2.1.1	
	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2	
	Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.4	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, təqdimat, müzakirə, BİBÖ

Resurslar: Dərslik, kompyuter, elektron lövhə, proyektor.

Motivasiya: Müəllim lövhədə kompyuter və proyektor vasitəsilə “Şah İsmayıl” operasından fraqmentləri canlandırır və sonra sinfə sualla müraciət edir:

– Gördüyünüz operanın müəllifi kimdir? Bu opera haqqında nə bilirsiniz? Şagirdlər fərziyyələrini söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: Gördüyünüz operanın baş qəhrəmanı şah İsmayıl Xətayi dir. Şah İsmayıl Xətayi haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslik üzərində işlə başlanır. Müəllim “Şah İsmayıl” mətnini şagirdlərə oxutdurur. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”nda çətin söz və ifadələr də işlədilir. Sonra mətnin məzmununu mənimsədilməsi üzərində iş başlanır. Bu məqsədlə müəllim şagirdləri 3 qrupa böldür. Qruplara 1.1.1; 2.1.2; 2.1.4; 4.1.2 alt standartlarının reallaşdırılması üçün 1,2,3,4-cü çalışmaların icrası tapşırılır. Bu çalışmaları yerinə yetirməklə şagirdlər, mətndəki məntiqi ardıcılığı müəyyənləşdirir, oxu zamanı nitqlərində məntiqi vurğudan istifadə edir, mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır, seçdiyi nümunələrlə yazılarını zənginləşdirirlər.

Qruplar mətndəki fikirlərə münasibət bildirərək 5,6,7-ci çalışmaları yerinə yetirmək üçün BİBÖ cədvəlini doldururlar. Müəllim qrupların işini qiymətləndirir və 3.1.3 alt-standart reallaşdırılır.

Qrup üzvləri 2.1.1 alt-standartını reallaşdırmaq məqsədilə 8,9,10-cu çalışmaların icrasına başlayırlar. Çalışmaları yerinə yetirən zaman söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalarına uyğun tələffüz edirlər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Şah İsmayıl Xətayini xalq qəhrəmanı hesab etmək olarmı? fikrini müzakirə edib,debata qoşulurlar.

Nəticə: Şagirdlər Şah İsmayıl haqqında oxuduqlarından belə nəticəyə gəlirlər ki, Şah İsmayıl Xətayinin yaratdığı vahid Azərbaycan dövlətinin xəritəsinə baxanda “Azərbaycan” adlanan ərazinin necə böyük bir coğrafi sərhədə malik olduğu aydın görünür. Xain qonşular bu ərazini zaman-zaman tutaraq özlərinə dövlət yaratmışlar. Lakin onlar bu əraziyə heç vaxt vətən deyə bilməmişlər. Çünki özgə torpağı vətən olmaz. Babamız Xətayidən əmanət aldığımız bu torpağı, bu vətəni gələcək nəsillərə bütöv şəkildə qaytarmasaq, tarixin ittihamı ilə üz-üzə qalacağıq. O zaman iftixarla deyə bilərik ki, Şah İsmayılın övladlarıyıq.

Yaradıcı tətbiqetmə: Ş.İ.Xətayi haqqında əlavə məlumat toplayıb təqdimat hazırlayın.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§22. Şah İsmayıl (II hissə – 1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.2.1.; 4.1.1. Əd. – 1.2.4.; 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Mütəxlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.1 2.1.3	
3	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, təqdimat, müzakirə, BİBÖ

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompyuter, dəftər

Motivasiya: Müəllim lövhədə internet səhifələrindən götürülmüş Şah İsmayıl Xətayinin yaşadığı dövr haqqında məlumatları, şəkilləri nümayiş etdirir. Sonra sinfə müraciət edir: “Gördüyünüz şəkillər hansı dövrü əhatə edir? Hansı tarixi hadisələri sizə xatırlatdı?” Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tələffüzlərindəki qüsurlar düzəldilir.

Tədqiqat sualı: Şah İsmayıl Xətayini bir sərkərdə, dövlət başçısı kimi tanıyırsınız. Bəs onu bir şair kimi necə qiymətləndirərdiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Şah İsmayıl” mətninin 2-ci hissəsinin oxusu ilə bağlı başlanır. Əvvəlki dərslərdən, tarixdən mövzu ilə bağlı şagirdlərin müəyyən məlumatı olduğundan müəllim oxu zamanı BİBÖ üsulundan istifadə edir. Sonra yeni mətnin mənimsədilməsi üzərində iş aparılır. Şagirdlər qruplara bölünür. 1-ci çalışma üzərində iş aparılır. Bu zaman mətndəki fakt və hadisələr ümumiləşdirilir və 1.1.2 alt-standart reallaşdırılır. Müəllim 2,3-cü çalışmaları kiçik qruplara paylaşıdır və 3.1.3 alt standart reallaşdırılaraq mətndəki fikirlərə münasibət bildirir. Qrup üzvləri məntiqi təfəkkürlərinə arxayınlaşaraq ağ boşluqlara sözləri yerləşdirməli və kursivlə verilmiş ifadələrin izahını verməlidirlər. Şagirdlər müxtəlif fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edirlər (2.1.3. alt-standartı).

Müəllim bütün siniflə işləyərək Şah İsmayılın qəhrəmanlığını müzakirə edərək debata qoşulur və fikirlərini toplayaraq təqdim edirlər. Müəllim kiçik qruplara 5,6-cı çalışmaları tapşırır. Bu zaman 3.1.2 alt-standartını reallaşdıraraq əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edərək çalışmaları yerinə yetirirlər. Müəllim nəzarət edir və göstəriş verir.

Şagirdlər söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edərək 7,8,9-cu çalışmaları yerinə yetirərək 2.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar.

Qrupların işi yoxlandıqdan sonra müəllim müvafiq çalışmalara əsasən qiymətləndirmə apara bilər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər oxuduqları mətnə və çalışmalardakı faktlar üzərində fikir mübadiləsi aparır, debata qoşulurlar.

Nəticə: Şagirdlər əldə etdikləri faktlar əsasında Şah İsmayılın şair kimi fəaliyyəti ilə tanış olur, onun “sərkərdə şair”, “qəhrəman şair” adlandırılmasının səbəbini anlaşırlar.

Biz fəxr edirik ki, tariximizdə Şah İsmayıl Xətayi kimi, öz fəaliyyəti, əməlləri ilə iz qoymuş şəxsiyyətlərimiz olub. Onların həyat yolu əsl nümunədir. Belə insanlar üçün Vətən, xalq, millət məfhumu ən ali bir məfhumdur. Hər birimiz Xətayi kimi insanlardan özümüzə nümunə götürməyi bacarmalıyıq.

Çalışaq ki, belə insanlardan biri olaq.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şagirdlər Şah İsmayıl Xətayinin əsərlərindən nümunələr toplayıb təqdimat edirlər.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§23. Qızıldan qiymətli bitki (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Biol. – 1.3.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edir.	2.1.1	Az.t. – 1.3.1.
3	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	Coğ. – 3.2.3. Əd. – 2.2.1.

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplarla və cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, BİBÖ

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompyuter

Motivasiya: Müəllim lövhədə proyektor vasitəsilə zəfəran bitkisindən bəhs olunan sənədli filmi göstərir və eyni zamanda “Zəfəran” mahnısını səsləndirir. Müəllim sinfə sualla müraciət edir. Zəfəranın ətri sizə necə təsir edir? Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Nə üçün zəfəran “qiymətli bitkilər” siyahısındadır?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Qızıldan qiymətli bitki” mətninin şagirdlərə oxutdurulması ilə başlanır. Oxu prosesində şagirdlər əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan (3.1.2 alt standartı) istifadə edir. Şagirdlər böyük qrup şəklində BİBÖ cədvəlini doldururlar. Bu zaman 1-ci çalışma yerinə yetirilir.

Sınıf kiçik qruplara bölünür. Müəllim şagirdlərə 2-ci çalışmanı yerinə yetirməyi tapşırır. Qrup üzvləri mətn üzrə işləyərək, mətndəki fakt və hadisələri ümumiləşdirərək suallar tərtib edirlər və həmin sualları bir-birlərinə verirlər. Bu zaman 1.1.2 alt-standartı reallaşmış olur, şagirdlərin mövzunu nə dərəcədə başa düşmələri aydınlaşır. Müəllim 3,4,5-ci çalışmaları icrasını cütlərə tapşırır. Cütlər mətn üzrə işləyərək mətndəki fikirlərə münasibət bildirərək tapşırıqları yerinə yetirirlər. Tapşırıqların həlli müzakirə edilir və müəllim tərəfindən qiymətləndirilir. Bununla 3.1.3 alt standartı reallaşmış olur.

Şagirdlər 6,7,8,9-cu çalışmaları cütlərlə yerinə yetirərkən 2.1.1 alt standartını reallaşdıraraq uyğun söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edirlər. Qrupların cavabları qiymətləndirilir.

Məlumat mübadiləsi: Qruplar yerinə yetirdikləri çalışmalar əsasında mövzunu müzakirə edirlər. Fikir mübadiləsi onlarda təbiətdə olan bitkilərə qarşı daha həssas, daha diqqətli olmaq kimi münasibətlərin formalaşmasına kömək edir. Tədqiqat sualına cavab tapan şagirdlər fikirlərini əsaslandırmağı

bacarırlar.

Nəticə: Azərbaycan dünyanın ən qədim və bitkiləri ilə zəngin ölkələrindən biridir. Burada 4500-dən artıq bitki növü var. Bu növlərin bir çoxu Azərbaycan ərazisində mədəni hala keçmiş, dünyanın müxtəlif ölkələrinə yayılmışdır. Dünya əkinçiliyinin ilk dövrlərində Azərbaycanda bağçılıq, tərəvəzçilik təsərrüfatları fəaliyyət göstərmişdir.

İnsan həyatında bitkilərin əhəmiyyəti çox böyükdür. Onlar oksigen mənbəyidir, onlardan qida maddəsi kimi, tikinti materialı kimi istifadə olunur. Bitkilərdən dərman, boyaq maddələri alınır. Bəzi bitkilərdən dekorativ məqsədlərlə istifadə olunur.

Azərbaycanda bitən dəmirağac, xarı bülbül, Eldar şamı, Lənkəran akasiyası və bir çox bitkilər endemikdir, yəni təbii halda yalnız bizim ölkədə bitir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Daha hansı qiymətli bitkiləri tanıyırsınız? Bu haqda təqdimat keçirin.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§24. Ən varlı məmləkət (I hissə- 1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi məndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 1.3.1.; 4.1.1.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Nüqtədə məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.2 2.1.4	Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
3	Məndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, kompyuter

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə Naxçıvan Muxtar Respublikası

haqqında çəkilmiş sənədli filmi nümayiş etdirir. Sinfə sualla müraciət edir: “Gördüyümüz kadrlar haqqında nə deyə bilərsiniz?” Şagirdlərin cavabları dinlənilir və nitqlərindəki qüsurlar düzəldilir.

Tədqiqat sualı: Naxçıvan, yoxsa Nəqşicahan? Bu iki ifadəni necə başa düşürsünüz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab tapmaq məqsədilə müəllim şagirdlərə “Ən varlı məmləkət” mətnini oxutdurur. Mətnin oxusu prosesində məzmun və sözlüyün mənimsədilməsi üzərində iş aparılır. “Sözlük”dəki sözlərin mənası izah edilir, cümlələrdə işlədilir. Şagirdlər 1-ci çalışmanın şərtinə uyğun olaraq verilmiş ifadələri ağ boşluqlarda yerləşdirərək fikirlərini əsaslandırırlar. Bu zaman 2.1.2 alt-standartı reallaşdırılır. Kiçik qruplar 2,3-cü çalışmalar üzərində işləyərək çalışmaların şərtinə əsasən, mətn üzrə fikir yürüdür, faktlardan istifadə etməklə suallara cavab verir, mətnin hissələri arasındakı əlaqələri gözləməklə mətnin məzmununu genişləndirərək Naxçıvan haqqında danışirlar. Bu zaman 2.1.4 alt-standart reallaşdırılır. Müəllim 4,5,7,8-ci çalışmaları cütlərə paylayır. Şagirdlər 3.1.3 alt-standartına əsaslanaraq məndəki fikirlərə münasibət bildirməklə çalışmaları yerinə yetirirlər. Cütlər yerinə yetirdikləri çalışmaları təqdim edirlər. Onların səhvləri müzakirə edilir, düzəldilir. Müəllim cütləri qiymətləndirə bilər.

Sonra böyük qrupla 9-cu çalışma yerinə yetirilir. Bu çalışmanın yerinə yetirilməsi zamanı söz birləşməsi və sadə cümlələr qrammatik normalara uyğun tələffüz edilir və 2.1.1 alt-standartı reallaşdırılır.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Dilimizdə feili birləşmələr də çox işlənir.

Əsas tərəfi feillərdən ibarət olan birləşmələrə **feili birləşmələr** deyilir. Məsələn: *evə getmək*. Belə birləşmələrin əsas sözü zamana və şəxsə görə dəyişməyən feillərdən ibarətdir. Yəni, məsdər, feili sifət və ya feili bağlama – feili birləşmənin əsas tərəfi kimi işlənir.

Məsələn: *dərsi* —————→ *danışmaq* (məsdər)

Dərsi —————→ *danışan* (feili sifət)

Dərsi —————→ *danışanda* (feili bağlama)

Çox vaxt feili birləşmələrdə sözlərin sayı çox olur: *dərsi yaxşı danışmaq, şəiri əzbər öyrənən, qapını gülər üzlə qonaqların üstünə açanda*.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər “Ən varlı məmləkət” mətninin əsas ideyasını müzakirə edir və Vətənimizin digər belə məmləkətləri barədə müqayisəli şəkildə fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Vətən ona görə əzizdir ki, o bizim ilk beşiyimiz, son məkanımızdır. Dünyaya ilk dəfə göz açanda Azərbaycan torpağının ətrini duymuşuq.

Anamızın südü ilə ruhumuza vətən sevgisi hopmuşdur. Doğma diyarımız Azərbaycan bizim varlığımız, arxamız və köməyimizdir. Bizim bir güvənc yerimiz, bir dayaq nöqtəmiz var. Onun adı Azərbaycandır, ana Vətən Azərbaycan.

Naxçıvan isə Azərbaycanın bir parçasıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Naxçıvan haqqında informasiya toplayıb təqdim etmək.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§25. Ən varlı məmləkət (II hissə- 1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.3 2.1.4	Az.t. – 1.3.1.; 4.1.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. –
2	Məndəki fikirlərə münasibət bildirir. Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir.	3.1.2 3.1.3	2.2.1.; 3.1.2.

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, kompyuter

Motivasiya: Müəllim Naxçıvan haqqında bəstələnmiş musiqini səsləndirir. Şagirdlər birlikdə ifa edirlər. Müəllim sinfə sualla müraciət edir: “Mahnıda ifa etdiyiniz sözlərlə sizin fikirləriniz üst-üstə düşürmü? Şagirdlərin cavabları dinlənilir və nitqlərindəki qüsurlar düzəldilir.”

Tədqiqat sualı: Naxçıvan həqiqətənmi ən varlı məmləkətdir? Onun haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab tapmaq məqsədilə müəllim şagirdlərə mətnin II hissəsini oxutdurur. Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün şagirdlər məntiqi vurğudan istifadə edirlər və bununla 3.1.2 alt standartı reallaşdırılır. Şagirdlər 1-ci cümlənin məndəki rolunu müəyyənləşdirirlər.

Müəllim şagirdləri qruplara bölür və hər qrupa 3 və 7-ci çalışmaların icrasını tapşırır. Bu zaman şagirdlər mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləyərək 2.1.4 alt-standartını reallaşdırırlar. Müəllim şagirdlərin işini qiymətləndirə bilər. Müəllim cütlərlə işi şagirdlərə məsləhət bilərək mətndəki fikirlərə münasibət bildirməklə mətnlərə uyğun suallar tərtib edir, verilmiş sualların mətnin məzmununa aidliyini təyin edir və mətnə kursivlə fərqləndirilmiş ifadələrin kontekstə uyğun mənalarını araşdırır, verilmiş variantların uyğunluğunu seçir. Bu zaman 3.1.3 alt standartı reallaşdırılır.

Kiçik qruplar 2.1.3 alt-standartına əsasən müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək 8,9-cu çalışmalarını yerinə yetirirlər. Qrup üzvləri verilmiş ifadələri yeniləri ilə əvəz edərək müqayisə edirlər. “Hikmət xəzinəsində” rubrikasında verilmiş aforizmlər mətnin məzmunu ilə bağlı tərbiyəvi iş aparmağı nəzərdə tutur. Aforizmlərdə işlənmiş feli birləşmələrin seçilməsi şagirdlərin söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalarına uyğun tələffüzünə kömək edir və bu zaman 2.1.1 alt-standartı reallaşdırılaraq 10-cu çalışma yerinə yetirilir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər mətnin 2-ci hissəsinin 1-ci hissə ilə əlaqəsini daha ətraflı öyrənir və Naxçıvan haqqında bildiklərini bir daha artıraraq debata qoşulurlar.

Nəticə: Vətən doğulub boya-başa çatdığımız məkandır. Deməli, Vətən doğulduğumuz kənddən, qəsəbədən, şəhərdən başlayır. Əvvəl kiçik bir guşəni vətən bilirik. Özünüz böyüdükcə Vətən haqqında anlayışlarınız da genişlənir, ana yurdu tək bircə kənd yox, yüzlərlə, minlərlə kənddən, qəsəbədən, şəhərdən ibarət olduğunu anlayırıq.

Gözümüzdə, şüurumuzda getdikcə böyüyən, böyüdükcə gözəlləşən ana yurdu bizim üçün fəxr yeri, ən müqəddəs ibadət gahdır.

Naxçıvan dilbər guşəmiz olmaqla sevimli Vətənimizin bir parçasıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Naxçıvan Azərbaycanın dilbər guşəsidir” mövzusunda kiçik inşa yazın.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvələ əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

LAYİH

§26. Məhəmməd Füzuli (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 4.1.1. Əd. – 1.2.4.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1. 2.1.4	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.1 3.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qrup və cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Əqli-hücum, sual-cavab, müzakirə

Resurslar: Dərslik, dəftər, şəkillər, elektron lövhə

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə Məhəmməd Füzulinin şəkillərini nümayiş etdirir və sinfə müraciət edir: “Gördüyünüz bu şəkillər haqqında nə bilərsiniz?” Şagirdlərin cavabları dinlənir və nitqlərindəki qüsurlar düzəldilir.

Tədqiqat sualı: Necə düşünürsünüz, Məhəmməd Füzulini şeirin qəzəl janrının ustası hesab etmək olarmı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat “Məhəmməd Füzuli” mətninin oxusu ilə başlanır. Sonra mətnin məzmununun və sözlüyünün mənimsədilməsi üzərində iş aparılır. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı söz və ifadələrin mənası izah edilir. Mətnin oxusu zamanı şagirdlər məntiqi vurğudan istifadə edirlər. Bununla əlaqədar olaraq şagirdlər 1,2-ci çalışmaları yerinə yetirməyə çalışırlar və bununla 1.1.2 alt standart reallaşdırılır.

Müəllim şagirdlərin iştirakı ilə 3-cü çalışmanın icrasına başlayır və şagirdlər yerində işlənməyən cümlənin mətnə yerini taparaq 3.1.3 alt-standardını reallaşdırırlar.

Müəllim şagirdləri qruplara bölür və hər qrup 4-cü çalışmada verilmiş abzasları genişləndirərək mətni tərtib edir və Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığını tədqiq edərək geniş təqdimat hazırlayırlar. Müəllim qrupların işini qiymətləndirə bilər. Bu zaman 2.1.4 alt-standard reallaşdırılır.

Sonra qruplar 5-ci çalışmanı yerinə yetirərək sözləri mətnə kontekstə uyğun yerləşdirirlər və 3.1.1 alt-standard reallaşdırılır. Müəllim 6,7,8,9-cu çalışmaları cütlərə paylayır və cütlər söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edərək 2.1.1 alt-standardını reallaşdırırlar.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər oxuduqları mətnin məzmunu və yerinə yetirdikləri çalışmaların köməyiylə sözlərin qrammatik mənaları, mətnin məzmunu üzərində fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Şagirdlər öyrənirlər ki, bütün dövrlərdə Azərbaycan xalqının maariflənməsində xalqın zövqünün formalaşmasında misilsiz xidmətləri olan şəxsiyyətlərimiz olub. Bunlardan biri də Məhəmməd Füzulidir. Hər bir şairin, sənətkarın Azərbaycan ədəbiyyatında öz mövqeyi, öz yeri var; Məhəmməd Füzuli isə Azərbaycan şeirinin zirvəsində parlayan bir günəşdir ki, bu gün də bu günəşin şüaları gənc yazarların yolunu işıqlandırır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Şair haqqında informasiya toplayıb təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§27. Dənizdə fırtına (I hissə-1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.3 2.1.4	Coğ. – 2.1.3. Əd. – 1.2.4.; 2.2.1.
2	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
3	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildi- rir. Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.1 4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, müzakirə, BİBÖ, sual-cavab, debat

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, dəftər, iş vərəqləri

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə “İnsan məskən salır” filmindən müxtəlif fraqmentlər göstərilir. Şagirdlər maraqla filmin qəhrəmanı Rami-
zin fırtınada göstərdiyi qəhrəmanlığı diqqətlə izləyirlər. Müəllim sinfə sualla

mürəicət edir: “Gördüyünüz kadrlar sizə necə təəssürat bağışlayır?” Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Hər adam belə qəhrəmanlıq edə bilər? Ümumiyyətlə, kiməsə kömək etmək qəhrəmanlıqdır?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslindəki “Dənizdə fırtına” mətninin 1-ci hissəsinin oxusu ilə başlanır. Müəllim şagirdlərə mətni oxutdurur. Oxu prosesində şagirdlərin sözləri orfoepik normalara uyğun və vurğunu gözləməklə düzgün tələffüz etmələrinə, intonasiyaya fikir verilir, zəruri düzəlişlər edilir. “Sözlük”dəki sözlər izah edilir və cümlələrdə işlədilir.

Sonra mətn üzrə seçilmiş alt-standartların reallaşdırılması çalışmaları üzrə iş aparmaqla davam etdirilir, 1-ci çalışmanın icrasında bütün sinif iştirak edir. Şagirdlər suallara cavab verərək mətnlə əlaqəsi olmayan sualı tapır və bununla da 2.1.3 alt standart reallaşdırılır.

Sonra cütlərlə iş aparılır. Müəllim 2,3,4,6-cı çalışmaları icrasını cütlərə paylayır. Cütlər mətndəki fikirlərə münasibət bildirərək 3.1.3 alt-standartını reallaşdıraraq yerinə yetirir və mətnin hissələri arasındakı əlaqələri gözləməklə əsaslandıraraq 2.1.4 alt-standartını reallaşdırır və sözləri ağ boşluqda yerləşdirərək 3.1.3 alt-standartını reallaşdırırlar.

Sonra müəllim böyük qrupla işləyərək 5-ci çalışmanı yerinə yetirərək 4.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar. Şagirdlər 4.1.2 alt-standartını reallaşdıraraq seçdikləri nümunələrlə yazılarını zənginləşdirərək, 7-ci çalışmanı yerinə yetirirlər.

Sonra şagirdlər 2.1.1 alt-standartına əsasən 8, 9-cu çalışmanı yerinə yetirirlər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər oxuduqları, filmdə gördükləri və tədqiqat nəticəsində öyrəndikləri əsasında fikir mübadiləsi edirlər. Müzakirə şagirdlərin rəhbərliyi altında inkişafında kömək edir.

Nəticə: İnsanlara, yəni ehtiyacı olanlara yardım etmək hər bir insanın əsas borcu və vəzifəsi olmalıdır. Lakin yardım edərkən elə etmək lazımdır ki, həmin insanlar utanmasınlar, xəcalətli qalmasınlar. Onlara deyilməlidir ki, bu bizim insanlıq borcumuzdur, mənim yerimdə olsaydınız, siz də belə hərəkət edərdiniz.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Dosta yardım” mövzusunda kiçik inşa yazmaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətni danışmaq.

§28. Dənizdə fırtına (II hissə – 1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Coğ. – 2.1.3. Əd. – 1.2.4.; 2.2.1.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.1 2.1.3	
3	Mətnəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, müzakirə

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, proyektor

Motivasiya: Müəllim ekranda “İnsan məskən salır” filmindən yenə də kadrlar göstərir. Şagirdlər kadrlara baxaraq qəhrəmanın hərəkətlərini izləyirlər. müəllim sinfə sualla müraciət edir:

– Uşaqlar, “Dənizdə fırtına” mətninin I hissəsini oxumuşsunuz. Sizcə, filmdəki hadisə ilə mətnəki təbiət hadisəsi arasında hansı oxşarlıqlar var?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Nicat tapılacaqmı, gəmidəki insanı xilas edə biləcəkmiz?

Tədqiqatın aparılması: Müəllim şagirdlərə mətni oxutdurur. “Sözlük”-də verilmiş çətin sözlərin mənası izah edilir və cümlələrdə işlədilir. Oxu prosesində şagirdlərin düzgün oxu bacarıqları izlənilir.

Şagirdlər qruplara bölünür. Müəllim qruplara 1,2-ci çalışmaları yerinə yetirməyi tapşırır. Şagirdlər adı çəkilən Nicatı xarakterizə edir və mətnəki fakt və hadisələri ümumiləşdirərək fikirlərini aydınlaşdırırlar. Sonra qruplar plan tərtib edərək müzakirə edir və variantları müəyyənləşdirməyə başlayırlar. Bu zaman 1.1.2 alt-standartı reallaşdırılır.

3-cü çalışmanı yerinə yetirən zaman qrup üzvləri Nicatın hərəkətlərini dəyərləndirir və müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək 2.1.3 alt-standartını reallaşdırırlar.

Müəllim cütlərlə işləməyi düşünərək 4,5,7-ci çalışmaları cütlərə paylayır. Şagirdlər mətnəki Nicatdan başqa digər obrazları da müzakirə edirlər. Ananın etirazının səbəbini aydınlaşdırmağa çalışırlar. Mətnəki fikirlərə münasibət bildirərək 3.1.3 alt-standartını reallaşdırırlar.

Şagirdlər seçdikləri nümunələrlə yazılarını zənginləşdirərək 4.1.2 alt-

standartını reallaşdırır və 6-cı çalışmanı yerinə yetirirlər.

Qruplar 8,9-cu çalışmaları yerinə yetirərək söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edirlər və 2.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər mətndəki Nicatın fədakarlığı ilə tanış olur və fikir mübadiləsi edirlər. Müzakirələr nəticəsində nəticə ümumiləşdirilir.

Nəticə: Hekayənin qəhrəmanı Nicat ilə tanışlıq şagirdlərin təqdimat sualına cavab tapmalarına gətirib çıxarır.

Köməyə ehtiyacı olanlara yardım etmək hər kəsin müqəddəs borcu olmaqla yanaşı, bu xüsusiyyət nəsildən nəslə keçməli, belə bir xeyirxahlıq daim yaşamalıdır. Yardıma ehtiyacı olanlara elə köməklik göstərmək lazımdır ki, onlar razı olsunlar. Onlarla mülayim danışmaq, mədəni rəftar etmək əsas şərtlərdəndir. Bu, bizim insanpərvər, humanist olmağımızı göstərir. Xeyirxahlıq və yardımsevərlik bizdən də digərlərinə ötürülməlidir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Etdiyimiz xeyirxahlıq və ya kömək haqqında kiçik inşa yazmaq

Qiyətləndirmə: Müvafiq cədvələ əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§29. Dərsə gecikən uşaqlar (I hissə – 1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.2 2.1.3 2.1.4	Az.t. – 1.2.2; 1.3.1; Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
3	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, səs assosiasiyası

Resurslar: Dərslik, proyektor, elektron lövhə

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə Qarabağ müharibəsinə həsr olunmuş kadrları göstərir. Kadrlarda dağıdılmış abidələr, qəbirlər təsvir olunmuşdur. Müəllim sinfə müraciət edir: “Bu kadrlar sizə necə təsir bağışladı?” Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Qarabağ müharibəsində insanlar öz doğma yurdlarından didərgin düşmüşlər. Kənd və şəhərimiz, abidələrimiz, məzarlıqlarımız dağıdılmışdır. Bu hadisələr sizə necə təsir edir?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat “Dərsə gecikən uşaqlar” mətninin oxusu ilə başlanır. Oxu zamanı şagirdlər məntiqi vurğudan istifadə etməklə 2.1.2 alt-standartını reallaşdırırlar. Onlar mətnin mövzusu ilə bağlı fikirlərini bölüşürlər. Çətin sözlərin mənasını izah edirlər. Lüğət üzrə iş aparılır: sözlər və ifadələr ayrı-ayrı cümlələrdə işlədilir. Nöqsanların aradan qaldırılması üzərində əməli iş aparılır. 2-ci çalışmanın icrası mətnin məzmununun mənimsədilməsinə kömək edir. Bu çalışma həmçinin diqqətin məndəki əsas fakt və hadisələr üzərində cəmləşdirilməsinə imkan yaradır. Bu zaman 1.1.2 alt standart reallaşır. 3,6,7-ci çalışmalar qruplarla yerinə yetirilir. Bu zaman şagirdlər məndəki fikirlərə münasibət bildirərək (3.1.3 alt standartı) məntiqi düşünmə bacarığını nümayiş etdirirlər.

Şagirdlərin mətni nə dərəcədə qavramalarını müəyyənləşdirmək məqsədilə qruplara 4-cü çalışmanın icrası tapşırılır. Qrup üzvləri kiçik təqdimatlar hazırlayaraq mətnə münasibətlərini bildirirlər və 2.1.3 alt-standartı reallaşdırılır.

Şagirdlər məntiqi vurğunun yerində işlənməsindən (3.1.2 alt-standart) istifadə edərək 5-ci çalışmanı yerinə yetirirlər.

Qrup üzvləri mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə mətnin məzmununu danışirlər. (2.1.4 alt standartı).

9,10,11-ci çalışmaların icrası cütlərə tapşırılır və cütlər söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edərək (2.1.1 alt standartı) tapşırığı yerinə yetirirlər.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Əziz uşaqlar, məlumdur ki, nitq prosesində insanlar hər hansı bir iş və ya hadisə barədə məlumat verərkən, müəyyən bir məlumatı soruşub öyrənmək istərkən cümlələrdən istifadə edirlər. Cümlə insanlar arasında fikir mübadiləsinin əsas vasitəsidir. Cümlə ayrı-ayrı sözlərdən, bəzən də söz birləşmələrindən ibarət olub, bitmiş bir fikir bildirir. Məsələn: *Axşamdan yağan qar balaca kəndi ağ örtüyə bürümüşdü.*

Cümlə bir sözdən də ibarət ola bilər.

Məsələn: *Soyuqdur.*

Cümlə bitmiş fikir ifadə etdiyinə görə onun baş üzvlərindən ibarət qrammatik əsası olur. Məsələn: ***Bakı** gözəl **şəhərdir**.*

Məlumat mübadiləsi: Mətnin məzmunu ilə tanışlıqdan və çalışmalar üzərində işlədikdən sonra şagirdlər Anar və Rəşadın başına gələnlərlə tanış olur və fikir mübadiləsi edirlər.

Nəticə: Mətnin məzmunu və yerinə yetirilmiş çalışmalar üzərində işin nəticəsində şagirdlər belə nəticəyə gəlirlər ki, Qarabağ savaşı bu torpaqların əzəli sakinləri olan vətəndaşlarımızın həyatında öz dəhşətli izlərini qoyduğu kimi, bu diyarın tarixi abidələrinə, məzarlıqlarına da ziyan vurmuşdur. Lak-in balalarımız düşmən basqınlarının qarşısında böyükrlə bərabər məğrur dayanmışlar.

Yaradıcı tətbiqetmə: Bu mülahizə mövzusunda inşa yazmaq.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvəllərə əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§30. Dərsə gecikən uşaqlar (II hissə – 1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətdəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətdə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.2.2.; 1.3.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.4	
3	Mətdəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, səs assosiasiyası

Resurslar: Dərslik, proyektor, elektron lövhə

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə Qarabağ müharibəsinə həsr olunmuş sənədli filmləri nümayiş etdirir. Müəllim sinfə sualla müraciət edir: – Gördüyümüz bu kadrlar sizdə necə hislər oyadı? Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Sizcə, Sergey müəllim uşaqları danlayacaqmı? Şagirdlər düzgün hərəkət etmişdilər?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki mətnin oxusu ilə başlanır. Şagirdlər məntiqi vurğudan istifadə edərək mətni oxuyurlar. Çətin sözlərin

mənası izah edilir. Lüğət üzrə iş aparılır: sözlər və ifadələr cümlələrdə işlədilir.

Şagirdlər qruplara bölünür. Qrup üzvləri 1.1.1 alt-standartına əsasən məndəki məntiqi ardıcılığı müəyyənləşdirirlər və bununla 1-ci çalışma yerinə yetirilir, 2,3-cü çalışmaları yerinə yetirmək qruplara tapşırılır. Onlar müxtəlif fikirlər söyləyirlər və itirilmiş Qarabağ torpaqları haqqında öz mülahizələrini irəli sürürlər. Bu zaman 3.1.3 alt-standartı reallaşdırılır.

Cütlərə 4-cü çalışmaya əsasən kiçik təqdimat yazmaq tapşırılır. Cütlər hazırladıqları təqdimatı oxuduqları məndəki hadisələrlə uyğunlaşdırmalıdırlar. Təqdimat hazırlanır və təqdim edilir. Müəllim cütləri qiymətləndirir. Bu zaman 1.1.2 alt-standart reallaşdırılır.

6-cı çalışmanın şərtinə əsasən şagirdlər mətnin məzmununu danışirlər.

Daha sonra 2.1.1 alt-standartını reallaşdırmaq məqsədilə qruplar 7,8,9,10-cu çalışmaları icra edirlər.

Məlumat mübadiləsi: Mətnin məzmunu ilə tanışlıqdan və çalışmaları üzərində işlədikdən sonra şagirdlər Anar və Rəşadın təşəbbüsü, onların qoçaqlığı, qayğıkeşliyi, bu kiçikyaşlı uşaqların böyük əməlləri, böyük qəlbləri ilə tanış olub müzakirəyə qoşularaq fikir mübadiləsi yürüdürlər.

Nəticə: Bugünkü Anar və Rəşad kimi gənclər sabahın əsgərləridir. O əsgər ki, əlində silah Vətən torpağının keşiyini çəkəcək, onun hər qarışını göz bəbəyi kimi qoruyacaq. Ona görə də, sabahkı Vətən keşikçisi özündə məsuliyyət hissi tərbiyə etməli, bu borcunu ləyaqətlə yerinə yetirməyə hazır olmalıdır.

Yaradıcı təbiiqetmə: Çalışma 5 əsasında həyata keçirilir.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvəllərə əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§31. Tariximizi yazan qadın (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi məndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir.	2.1.1	
3	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Məndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	Az.t. – 1.2.1.; 3.1.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
4	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir. Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir. Müxtəlif əməli yazılar (arayış, protokol) yazır. fikirlərə münasibət bildirir.	4.1.1 4.1.2 4.1.4	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qrupla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, proyektor

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə Azərbaycan qadınlarına həsr olunmuş sənədli filmi nümayiş etdirir. Sinfə sualla müraciət edir:

– “Aslanın erkəyi, dişisi olmaz” atalar sözünü bu filmdə gördüklərinizə aid etmək olarmı?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Azərbaycanın məşhur qadın şəxsiyyətlərindən kimi tanıyırsınız?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Tariximizi yazanlar” mətninin oxusu ilə başlanır. “Sözlük”dəki çətin sözlər üzərində iş aparılır və həmin sözlər cümlələrdə işlədilir.

Şagirdlər mətndəki fakt və hadisələri ümumiləşdirərək verilmiş sualları cavablandırırlar və fikirlərini əsaslandıraraq 1-ci çalışmanı yerinə yetirərək 1.1.2 alt-standartını reallaşdırırlar. Müəllimin tapşırığı ilə şagirdlər mətndən Sara Aşurbəyli səciyyələndirən xüsusiyyətləri seçib yazırlar və 2-ci çalışmanı yazaraq, 2.1.3 alt-standartını reallaşdırırlar.

Müəllim şagirdlərin cavabını dinlədikdən sonra 3-cü çalışmanı yerinə yetirməyi tapşırır. Bu zaman şagirdlərin lüğət ehtiyatının zənginliyi aşkarlanır və 4.1.2 alt-standartını reallaşdıraraq yazılarını zənginləşdirirlər.

4, 5, 6, 7-ci çalışmaları müəllim kiçik qruplara tapşırır. Şagirdlər mətndəki fikirlərə münasibət bildirərək çalışmanı yerinə yetirir və bu zaman 3.1.3 alt-standart reallaşdırılır.

Daha sonra 7, 9-cu çalışmalar yerinə yetirilir. Şagirdlərin söz birləşməsi və sadə cümlələri grammatik normalara uyğun tələffüz etmələri aydınlaşır və bununla 2.1.1 alt-standartı reallaşdırılır.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Bir iş, hadisə, əlamət haqqında məlumat verən cümlələr *nəqli cümlələrdir* (повествовательные предложения). Bu cümlələr adi intonasiya ilə deyilir.

Məsələn: *Hər ilin may ayında Gül bayramı keçirilir.*

Belə cümlələrin sonunda nöqtə qoyulur.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər mətnlə tanış olduqdan sonra Azərbaycan qadınının Vətənə olan məhəbbətini müxtəlif yollarla təzahür etməsi ilə tanış olur və fikir mübadiləsi yürüdürlər.

Nəticə: Şagirdlər mətni oxuyub belə nəticəyə gəlirlər ki, insan Vətənə

sevgisini bildirmək üçün dayanıb hər hansı bir məqamı gözləməməlidir. Hər bir an, hər bir məqamda bu sevgi təzahür edə bilər. Təki istək olsun. Sara Aşurbəyli kimi. Ona zaman çatmadı. Çünki öz qarşısında elə işləri görmək məqsədilə qoymuşdur ki, onları etməyə, əlbəttə ki, bir ömür bəs etməzdi.

Yaradıcı təbiiqetmə: Mətnin məzmununa uyğun atalar sözü tapıb yazmaq.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvələ əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq

§32, 33. Ağabəyim Ağə (I, II hissələr – 2 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətdəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 2.2.1.; 1.2.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.1 2.1.3	
3	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Mətdəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Əqli-hücum, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, proyektor, dəftər, kompyuter

Motivasiya: Müəllim proyektor vasitəsilə məşhur Azərbaycan qadınları-
nın şəkillərini nümayiş etdirir. Sonra sinfə sualla müraciət edir: “Bu şəkillərdən
siz kimi tanıdınız?” Şagirdlərin cavabları dinlənir.

Tədqiqat sualı: Azərbaycan qadınları haqqında nə deyə bilərsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslik üzərində işlə başlanır. Müəllim
şagirdlərə “Ağabəyim Ağə” mətnini oxutdurur. Şagirdlər “Sözlük”də və “Söz
ehtiyatı”ndakı çətin sözlərin mənasını aydınlaşdırır və cümlələrdə işlədirlər.
Mətnin məzmununu aydınlaşdırmaq, əsas ideyasını təhlil etmək məqsədilə
çalışmalar üzərində iş başlanır. Əvvəlcə müəllimin tapşırığı ilə şagirdlər 1-ci
çalışmada mətdəki ağ boşluqda sözləri seçərək yerləşdirirlər və bu zaman
2.1.3 alt-standartı reallaşdırırlar. Daha sonra 3.1.3 alt-standartının reallaşdır-

maq məqsədilə şagirdlər suallara cavab verirlər.

Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edərək 4-cü çalışmanı yerinə yetirirlər. 3.1.2 alt-standart reallaşır. Şagirdlər cütlərlə işləyərək, 5,6,7-ci çalışmaları yerinə yetirirlər. Bu çalışmalar şagirdlərə müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim etməkdə (2.1.3 alt-standart) kömək edir.

Sonra söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz etmək məqsədilə 2.1.1 alt-standart reallaşaraq 7, 8, 9-cu çalışmalar yerinə yetirilir.

Müəllim şagirdlərin cavablarını qiymətləndirir.

“Ağabəyim Ağa” mətninin ikinci hissəsində isə mətni daha yaxşı mənimsəmələri, mətnin ideyasını aydınlaşdırmaq məqsədilə şagirdlər böyük qrupla işləyərək suallara cavab verir (çalışma 1-də): Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə (2.1.4 alt standart) 2-ci çalışma yerinə yetirilir.

Mətnin “Vətən həsrəti” adlandırılması məqsəduyğundurmu? sualına cavab olaraq 3-cü çalışma yerinə yetirilir ki, bu da 1.1.2 alt-standartını reallaşdırmaq üçün daha doğru olardı.

4-cü çalışma isə cümlənin mətndə doğru yerləşdirilməsinin aydınlaşdırılmasına xidmət edir.

6,7,8,9-cu çalışmalar isə söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz etməyə (2.1.1 alt-standart) xidmət edir.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Bəzi cümlələr sual məqsədilə – yeni məlumat almaq, ya da məlumatı dəqiqləşdirmək üçün işlədilir. Belə cümlələr *sual* cümlələridir. Onların sonunda sual işarəsi qoyulur.

Məsələn: – *Dərsə niyə bu qədər gecikmisiniz?*

Sual cümlələrini yaratmaq üçün sual əvəzliliklərinin (*Kitabxana harada yerləşir?*), sual ədatlarının (*Bəs indi getməyə yeriniz yoxdur?*), bəzən də yalnız intonasiyanın (*Nizaminin “Xəmsə”sini oxumusunuz?*) köməyindən istifadə edilir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər “Ağabəyim Ağanı istedadlı vətən qızı, şairə hesab etmək olarmı?” fikrini müzakirə edib, debata qoşulurlar.

Nəticə: Şagirdlər Ağabəyim Ağa haqqında oxuduqlarından belə nəticəyə gəlirlər ki, Vətəni sevmək, onun vətəndaşı olmaq üçün təkcə orada yaşamaq azdır. Vətənin hər daşı, hər çiçəyi insan üçün əziz olmalıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Ağabəyim Ağa haqqında əlavə məlumat toplayıb təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§34, 35. İstedadlı şairə, xeyriyyəçi qadın (1 saat) Xurşidbanu Natəvan (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 2.2.1.; 1.2.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.2 2.1.3 2.1.4	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir. Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1 3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir. Həmcins üzlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir.	4.1.2 4.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompyuter, dəftər

Motivasiya: Müəllim proyektor vasitəsilə İ.Əfəndiyevin “Xurşidbanu Natəvan” pyesindən hissələri şagirdlərə nümayiş etdirir. Müəllim sinfə sualla müraciət edir: “Xurşidbanu Natəvan haqqında nə bilirsiniz?”

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Xurşidbanu Natəvanı xeyriyyəçi adlandırmaq olarmı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki mətnin oxusu ilə başlanır. Müəllim şagirdlərə mətni oxutdurur. “Sözlük”dəki çətin sözlər izah edilir, sonra cümlələrdə işlədilir. Çalışmalarla iş başlanır.

1-ci çalışmanı yerinə yetirməklə şagirdlər məntiqi ardıcılığı müəyyən-
ləşdirirlər (1.1.1 alt-standartı).

2, 6-cı çalışmalar isə müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirmək üçün
yaxşıdır (2.1.3 alt-standartı).

3, 5, 11-ci çalışmaları müəllim kiçik qruplara tapşırır və qrup üzvləri
mətndəki fikirlərə münasibət bildirərək 3.1.3 alt-standartını reallaşdırırlar.

4, 10-cu çalışmalar böyük qrupla yerinə yetirilir. Bu zaman 2.1.4 alt-
standart reallaşdırılır.

12, 13-cü çalışmalar isə söz birləşməsi və sadə cümlələrin qrammatik

normalara uyğun tələffüz edilməsinə xidmət edir. Müəllim şagirdlərin işini qiymətləndirə bilər.

Mətnin 2-ci hissəsində isə şagirdlər mətn üzrə daha geniş məlumat əldə etmək üçün müxtəlif tipli çalışmaları yerinə yetirirlər.

15, 18-ci çalışmalar müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirməyə xidmət edir ki, bu zaman 2.1.3 alt-standartı reallaşır.

16, 19, 20, 21, 22-ci çalışmalar məndəki fikirlərə münasibət bildirmək üçündür. Bu zaman 3.1.3 alt-standart reallaşdırılır. Müəllim şagirdləri istiqamətləndirir. Onlarda tərcümə etmək, lüğət ehtiyatını zənginləşdirmək kimi bacarıqların inkişafına kömək edir.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Elə cümlələr də var ki, məsləhət, nəsihət, tələb, təkid və s. ifadə edir. Belə cümlələr *əmr* cümlələridir. Onların xəbəri (сказымоe) adətən, felin əmr şəkli ilə ifadə olunur. Belə cümlələrin sonunda nöqtə işarəsi qoyulur.
Məsələn: *Yubanma, ardımca tez gəl.*

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər oxuduqları məndə və çalışmalardakı faktlar üzərində fikir mübadiləsi aparır, debata qoşulurlar.

Nəticə: Şagirdlər əldə etdikləri faktlar əsasında Natəvanın xeyriyyəçilik fəaliyyəti ilə tanış olur, onun “Xan qızı” adlandırılması səbəbini anlaşırlar. Biz fəxr edirik ki, tariximizdə Natəvan kimi öz fəaliyyəti, əməlləri ilə iz qoymuş xeyriyyəçilərimiz olub. Onların həyat yolu əsl nümunədir. Belə insanlar mily-onlara sahib olsalar da, yalnız özünü düşünməmiş, xalqı, milləti üçün faydalı işlər görmüş, ona yararlı olmağa çalışmışlar.

Yaradıcı tətbiqetmə: Natəvanın həyatı ilə bağlı təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvəl əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§36. Atəşgah Aleksandr Dümanın gözü ilə (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi məndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi məndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.2.1.; 1.3.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edir. Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.1 2.1.2	
3	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir. Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.1 4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, dəftər, proyektor, kompyuter

Motivasiya: Müəllim proyektoru işə salır. Bakı ətrafındakı Suraxanı kəndində yerləşən Atəşgahın görüntüləri nümayiş etdirilir:

– Burada gördüyünüz yerlər Sizə tanışdırmı?

Şagirdlər müxtəlif fikirlər söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: Atəşgah haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslik üzərində işləməklə aparılır. Müəllim “Atəşgah Aleksandr Dümanın gözü ilə” mətnini şagirdlərə oxutdurur. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı söz və ifadələrin mənası izah edilir, bəzi sözlər cümlələrdə işlədilir. Bu 2.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçündür. Çalışma 1-in şərtinə əsasən mətnin məzmununun mənimsədilməsi üzərində iş başlanır. Bu məqsədlə müəllim şagirdləri 4 qrupa bölür. 4.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün şagirdlərə 4-cü çalışmanın icrası tapşırılır.

I qrup – Atəşgaha gedən yol

II qrup – Küləklə alovun oyunu

III qrup – Günübəzli həyat

IV qrup – Qonaqpərvərlik – mövzularında mətnin məzmununa dair təqdimatlar hazırlanır.

Qruplar üçün müəyyən vaxt təyin edilir. Vaxt bitdikdə qrupların işləri yoxlanılır, fəaliyyətləri qiymətləndirilir. Müəllim sonra böyük qrupla iş keçir.

1.1.1 alt-standartının həyata keçirilməsi, şagirdlərin dinlədikləri mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirilməsi üçün çalışma 3, 6, 7 icra edilir.

Şagirdlərə 1.1.2 alt-standartının həyata keçirilməsi, şagirdlərin mətndəki fakt və hadisələri ümumilləşdirilmələri üçün “Köməkçi”dən istifadə etməklə çalışma 2-nin icrası tapşırılır.

Mətnə işlənmiş söz birləşmələri və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz etməklə 2.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üzərində iş aparılır. Bu zaman 8, 9-cu çalışmalar seçilir. Şagirdlər nida cümlələri qurmağı öyrənirlər. Mətni tərcümə edərək cümlələri növlərinə görə müəyyənləşdirirlər.

Şagirdlərlə 4.1.2 alt-standartını reallaşdırmaq məqsədilə 5-ci çalışma üzərində iş aparılır. Beləliklə, şagirdlər seçdikləri nümunələrlə yazılarını zənginləşdirirlər.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Yüksək hiss və həyəcanla tələffüz edilən cümlələr nida (восклицательные) cümlələridir. Məsələn: *Eşq olsun Azərbaycan əsgərinə!*

Nida cümlələrini yaratmaq üçün, sadəcə, intonasiyadan, bəzən də nidalardan istifadə olunur.

Məsələn: *Gözəl torpaq, sənə çox borcluyam, çox!*

Ah, mən gündən-günə bu gözəlləşən

İşıqlı dünyadan neçə əl çəkim?!

Nida cümlələrinin sonunda nida işarəsi qoyulur.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Atəşgah haqqında bildiklərini Dümanın təsvir etdikləri ilə müqayisə edib müzakirəyə qoşulurlar.

Nəticə: Şagirdlər mətni oxuyub belə bir nəticəyə gəlirlər ki, həqiqətən də, Azərbaycan çox qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə malik bir ölkədir. tarixi abidələr diyarıdır. Keçmiş sirləri ilə dolu bir dünyanı özündə gizlədən tarixi yerlərdən biri də Atəşgahdır. Hələ XIX əsrdə Qafqaza səyahət edən fransız yazıçısı da belə bir ocaqdan heyrətlə bəhs etmişdir. Azərbaycanı Odlar yurdu kimi tanıdan bu tarixi məkan indi Dövlət qoruğudur. Dövlət tərəfindən muzey kimi qorunur, mühafizə edilir.

Əgər sinif şagirdləri Atəşgahda muzeydə olmayıblarsa, mütləq oraya ziyarəti təşkil etmək lazımdır.

Yaradıcı təbiiqetmə: Atəşgah haqqında əlavə məlumat toplayıb dəftərdə yazmaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§37. Azərbaycan torpağı (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır. Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2 2.1.4	Az.t. – 3.1.1.; 1.2.2.
2	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.1 3.1.3	Coğ. – 3.2.1. Əd. – 1.1.1.; 2.1.1.
3	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qruplarla iş.

Dərsin üsulu: Əqli hücum, səs assosiasiyası, müzakirə.

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompyuter, dəftər.

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə Azərbaycanın görməli yerlərini əks etdirən videoçarxı işıqlandırır.

–Vətənimizin təbiəti, görməli yerləri barədə öz fikirlərinizi söyləyə bilərsinizmi?

Şagirdlər fikirlərini söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: – Bu gözəllikləri şairin ifasında eşitmək istərdinizmi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Azərbaycan torpağı” şeirinin oxusu ilə başlanır. Şeirin hər bəndi şagirdlərə oxutdurulur. Şeirin oxusu prosesində məzmun və sözlüyün mənimsədilməsi üzərində iş aparılır. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı sözlərin mənası izah edilir, cümlələrdə işlədilir.

Şeirin məzmunu üzrə işin ardınca sözlərin düzgün vurğu ilə oxunması üzərində işə yer verilir. 2.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün 1-ci çalışmaya müraciət edilir. Şagirdlər məntiqi vurğudan düzgün istifadə etməklə şeirdəki sözləri tələffüz edirlər.

2.1.4 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 2 seçilir. Şagirdlər öz sözlərilə şeirin məzmununu genişləndirib danışır, bu mövzu ətrafında düşüncələrini deyirlər.

3.1.1 alt-standartını reallaşdırmaq üçün çalışma 5,8,9 seçilmişdir. Şagirdlər şeirin məzmununa dair suallar tərtib edir, şeirin bəndlərini nəsrə çevirib danışır, kiçik esse yazır, yazıdakı cümlə üzvlərinin sintaktik vəzifələrini müəyyənləşdirirlər.

4.1.2 alt-standartı şagirdlərin yazı vərdişlərini inkişaf etdirmək üçündür. Bu zaman şagirdlər seçdikləri sözü variantları ilə əvəz edərək yazılarını zənginləşdirirlər. Şagirdlər cümlə üzvləri barədə ilkin elmi məlumatla tanış olurlar ki, bu da onların cümlə qurmaq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçündür.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Cümlədə müstəqil leksik mənaya malik, bir-birilə həm mənə, həm də qrammatik cəhətdən bağlı olan sözlər cümlə üzvləri (члены предложения) adlanır. Cümlədəki hər sözü cümlə üzvü hesab etmək olmaz.

Məsələn: – *Uşaqlar, deyəsən, qatar yaxınlaşır* – cümləsində *uşaqlar* və *deyəsan* sözləri mənaca cümlə üzvləri ilə bağlı olsalar da, qrammatik cəhətdən əlaqədar deyildirlər. Yəni, həmin sözləri cümlədən çıxarsaq da, fikir bitkinliyi pozulmayacaqdır.

Cümlə üzvləri nitq hissələri, bəzən də söz birləşmələri ilə ifadə olunur.

Məsələn: *Məktəbimiz kəndin kənarında* yerləşir – cümləsində *kəndin kənarında* söz birləşməsi bir cümlə üzvüdür.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Azərbaycan torpağının gözəllikləri barədə fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Azərbaycanın təbiəti zəngindir. Onun əlverişli təbii-coğrafi mühiti, bərəkətli torpaqları, səfalı yerləri çoxdur. Azərbaycan, Odlar diyarı, gözəlliklər yurduudur. Bu barədə şair və yazıçılarımız çoxlu əsərlər yazmışlar. Vətən sevgisi bizim hamımızı birləşdirən bir duyğudur. İstər şair, istər yazıçı, istərsə alim, istərsə də ən adi bir vətəndaş olsan da Vətən gözəllikləri səni şair kimi danışdıracaq. Hamımız çalışmalıyıq ki, Vətənimizin – Azərbaycan torpağının hər bir qarışını göz bəbəyimiz kimi qoruyaq!

Yaradıcı tətbiqetmə: Çalışma 4 üzərində aparılır.

Qiyətləndirmə: Seçilmiş qiyətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Çalışma 7 üzərində işləmək.

§38. Ərik ağacı (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. 1.2.4.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.1 2.1.3	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.1 3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli-hücum, debat, müzakirə

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompüter, dəftər.

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə “Azərbaycanda bağıcılığın inkişafı film-xronikadan” fraqmentləri işıqlandırır (internetin köməyilə).

– Sizcə, bağlarımızın belə səviyyədə görünməsi üçün hansı işlər görülür?

Şagirdlər müxtəlif fikirlər söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: – Əgər hər kəs həyatında bir ağac əkib bağa baxarsa, təbiətimizə necə təsir göstərmiş olar?

Tədqiqatın aparılması: Bu tədqiqat sualı ətrafında düşünmək üçün müəllim şagirdlərlə birlikdə dərslikdəki “Ərik ağacı” mətninə müraciət edir. Mətn oxunur. Nitiqədə məntiqi vurğudan düzgün istifadə etməklə (2.1.2 alt-standartı) əsas fikir müəyyənləşir. Oxu prosesində çətin söz və ifadələrin mənası izah edilir. 3.1.3 alt-standartının tələbilə, çalışma 9, 10 icra edilir. Bu zaman şagirdlərin söz ehtiyatını zənginləşdirmək məqsədilə mətn daxilindəki söz və ifadələrin yerinə başqaları qoyulur, şagirdlər buna öz münasibətlərini bildirirlər.

Sonra mətnin məzmununun mənimsədilməsi üzərində iş aparılır. Bu məqsədlə 3.1.3 alt-standartına görə çalışma 7 icra edilir. 1.1.2 alt-standartına görə çalışma 3-də verilmiş şərt yerinə yetirilir. Şagirdlər mətni oxuyub anladıklarını nümayiş etdirirlər.

2.1.3 alt-standartına görə 4-cü çalışmadakı atalar sözlərinin mətnə uyğunluğu aydınlaşdırılır. Müxtəlif mövqeli fikirlər ümumiləşdirilir. Çalışma 5 3.1.3 alt-standartını daha dəqiq reallaşdırılması üçün daha məqsəduyğundur. Şagirdlər çalışmada təqdim edilmiş fikir ətrafında debata qoşulurlar.

2.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 12 seçilir ki, bu da sözlərin qrammatik formalarının müəyyənləşdirilməsi üçündür. Şagirdlərin sözlərin və ifadələrin sintaktik vəzifələrini müəyyənləşdirilmələri üçün (3.1.1 alt-standart) çalışma 13, rəbitəli yazı vərdişlərinə yiyələnmələrini nümayiş etdirmələri üçün çalışma 14 seçilir (4.1.2 alt-standartı).

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Cümlə üzvləri 2 yerə bölünür. Baş üzvlər (главные члены) və ikinci dərəcəli üzvlər (второстепенные члены). Bu bölgü onların cümlənin təşkilindəki roluna görədir. Baş üzvlər cümlənin qrammatik əsasını təşkil edir. Onlar aşağıdakılardır:

1. Mübtəda (подлежащее)
2. Xəbər (сказуемое)

Mübtədə cümlədəki hərəkətin və ya əlamətin aid edildiyi şəxsi, əşyanı bildirir. Kim?, nə?, bəzən də hara? suallarından birinə cavab verir, ismin adlıq halında olan söz və ya söz birləşmələri ilə ifadə olunur.

Məsələn: 1. *Təbriz Şərqi böyük şəhərlərindən biridir.*

2. *Təbriz sənətkarlarının şöhrəti dünyaya yayılmışdı.*

Mübtədə cümlənin ən müstəqil üzvüdür. Qrammatik cəhətdən heç bir üzvdən asılı deyil.

Ən çox isim və əvəzliliklərlə ifadə olunur. Sifət, say, işarə əvəzlilikləri, feili sifətlər də isimləşərək mübtədə vəzifəsində iştirak edə bilirlər.

Məsələn: **Körpə** (sifət) yuxuda gülümsəyirdi.

Məlumat mübadiləsi: Çalışma 6-da qoyulmuş sual əsasında müzakirə təşkil edilir. Şagirdlər mətnin məzmunundan öyrəndikləri, əvvəlcədən bildikləri əsasında məlumat mübadiləsinə qoşulurlar.

Nəticə: Ağacların faydasını saymaqla bitməz. Onlar havanı təmizləyir, oksigenlə zənginləşdirirlər. Əgər yaşadığımız evlərin 4 tərəfində ağaclar olsa, bizim üçün enerji mənbəyi yaranar. Qədim türklərin belə bir məsəli var: “Meşəsi bol olan kəndin qəbiristanlığı kiçik olar”. Axı ağacların çoxluğu uzunömürlülüğün nişanıdır. Meşə zolaqlarının Yer kürəsinin “yaşıl ciyəri” adlandırılması əbəs deyil. Ağaclar həmişə insanların qoruyucusu, keşikçisi olublar. Onları kəsmək, məhv etmək cinayətdir.

Ağac kəsmək, bağ salmaq həmişə xeyirxahlıq sayılıb. Məhəmməd Peyğəmbər (s.ə.s) deyirdi: “Qiyamət qopsa da, bir ağac əkməyə vaxt varsa, dərhalək!”

Yaradıcı tətbiqetmə: Ağacların faydası barədə biologiya fənnindən bildikləriniz barədə yazın.

Qiyətləndirmə: Seçilmiş qiyətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§39. Novruz beynəlxalq bayramdır (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2	
	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qrupla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, proyektor

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin xanımı Mehriban Əliyeva ilə Novruz bayramı

münasibətilə şəhərdə keçirilən Novruz şənliyində iştirakı təsvir olunmuş kadrları canlandırır. Monitorda müxtəlif Novruz adətlərini əks etdirən görüntülər işıqlandırılır.

– Novruz bayramının xalqımız üçün necə önəmli olması faktları barədə nə deyə bilərsiniz?

Şagirdlər müxtəlif cavablar söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: Bəs Novruz bayramının keçirilməsinin mahiyyəti, onun daha hansı ölkələrdə keçirilməsi barədə nə bilərsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslindəki “Novruz beynəlxalq bayramdır” mətninin oxusu ilə başlanır. Şagirdlər məntiqi vurğunu gözləməklə mətni oxuyur (2.1.2 alt-standartı), suallara cavab verirlər (1.1.2 alt-standartı). Suallar 3-cü çalışmada verimişdir. Məzmunu mənimsətmək məqsədilə 1.1.2; 2.1.3; 3.1.3 alt-standartlarının reallaşdırılması üzərində iş – 4, 5, 8, 9-cu çalışmaların icrası ilə həyata keçirilir. Sonra müəllim şagirdləri qruplara bölür: 2.1.3 alt-standartı – 2-ci çalışmanın tələbilə şagirdlər dərslindəki məlumatlara və internetə əsaslanaraq Novruz adətləri barədə bildiklərini təqdimat şəklində yazıb müdafiə edirlər. Hər qrup seçdikləri – bir ölkənin təmsilçisi kimi çıxış edə bilər. Qrupların fəaliyyətləri qiymətləndirilir.

4.1.2 alt-standartını reallaşdırmaq məqsədilə 7-ci çalışma üzərində iş aparılır, atalar sözlərini tapılıb, müəyyənləşdirilir. 6-cı çalışmada isə şagirdlər səhv tərtib edilmiş cümlələri düzəltməklə Novruz çərşənbələri barədə əlavə məlumat almış olurlar.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Novruzun Beynəlxalq bayram olduğunu faktlara əsasən müzakirə edirlər.

Nəticə: Novruz hər birimizin qəlbinin bayramıdır. O ən doğma, ən milli bayramdır. Türkdilli, Şərq xalqları arasında birlik, mehribanlıq yaradan bayramdır. Hər bir xalq öz milli bayramının dəyərini, qiymətini bilib, onu qorumalı, gələcək nəsillərə ötürməlidir. Bu bayram xalqımızın mənəvi irsidir. 2009-cu ildə Novruz YUNESKO-nun qeyri-maddi-mədəni irs siyahısına daxil edilmişdir. Onu dünyanın bir çox ölkələrində də bayram edirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: Novruzun beynəlxalq bayram olması barədə əlavə məlumatlar tapmaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu öyrənmək.

§40. Oğul qazancı (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətdəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətdə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.2.2. Əd. – 2.2.1.
2	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
3	Mətdəki fikirlərə münasibət bildirir. Mətdəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1 3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qrupla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, kompyuter

Motivasiya: Müəllim Ə.Kərimin “Qaytar ana borcunu” şeirini oxuyur.

– Siz oğlanın hərəkətini necə qiymətləndirirsiniz?

Cavablar dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Sizcə, anaların borcunu qaytarmaq mümkündürmü?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatı dərslikdəki “Oğul qazancı” mətninin oxusu ilə başlamaq olar. Şagirdlər mətni rollar üzrə də oxuya bilərlər. Çünki mətdə dialoqlar kifayət qədərdir.

Mətdəki çətin söz və ifadələrin mənası izah edilir.”Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı sözlərin mənası üzərində iş aparılır. Sonra mətnin məzmununun mənimsədilməsi üzrə işə keçilir. Bu zaman aşağıdakı alt-standartlar seçilir:

1.1.1. alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 1,7;

1.1.2. alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 2;

2.1.3. alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 4;

3.1.3. alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 8,9;

4.1.2. alt-standartının reallaşdırılması üçün 5,6,10 çalışmalarının icrası

nəzərdə tutulmuşdur.

Bu çalışmaları yerinə yetirən böyük qrup dinlədikləri mətdə fakt və hadisələri ümumiləşdirir, mətdəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir, fikirlərə münasibət bildirərək, müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirirlər.

Rabitəli yazı vərdişlərinə yiyələndiklərini nümayiş etdirərək seçdikləri nümunələrlə yazılarını zənginləşdirirlər.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Xəbər cümlənin baş üzvlərindən biri olub, haqqında danışılanın hərəkət və ya əlamətini bildirir.

Məsələn: *Gülbəsləyən qız gülləri sulayanda mən də ləkləri gəzir, gül dərirədim* – cümləsində xəbər (*gəzir, dərirədim*) mübtəda ilə ifadə olunan əşyanın hərəkətini bildirir.

Kamal qoçaq oğlandır – cümləsində isə xəbər (*oğlandır*) mübtədanın ifadə etdiyi xəbəri, əşyanın daşdığı əlaməti bildirir.

Xəbər nə edir? (feilin bütün şəkil və zamanlarında), kimdir? nədir? neçədir? haradadır? necədir? və s. suallarından birinə cavab verir.

Məlumat mübadiləsi: çalışma 3-də verilmiş fikir ətrafında mübadilə aparılır.

Nəticə: Analara hörmət etmək, onlara diqqət, qayğı göstərmək borcumuzdur. Ana təmənnəsiz olaraq, öz sevgisini, öz məhəbbətini, qayğını övladlarına verir. Övladın xoşbəxtliyi ananın səadətidir. Hər kəs çalışmalıdır ki, yeri gəldikcə öz anasına sevinc bəxş etsin. Yaşınızın artmağına baxmayaraq, siz həmişə ananız üçün körpəsiniz, sizin hər bir uğurunuz ananı sevindirir. Çalışın ki, bu sevinci ananızdan əsirgəməyəsiniz.

Yaradıcı təbiiqetmə: “Analara qayğı bizim mənəvi borcumuzdur” mövzusunda esse yazın.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvələ əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Hekayənin mətnini öyrənmək.

§41. Gülbəsləyən qız (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.3. Əd. – 2.2.1.
2	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	
3	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir. Həmcins üzvlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir.	4.1.2 4.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, müzakirə, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, proyektor

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə hər ilin may ayında keçirilən “Gül bayramı”nın görüntülərini canlandırır:

– Gül bayramında iştirak etmək xoşunuza gəlirmi?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Sizcə, bu qədər gözəllik yaradan çiçəkləri, gülləri yetişdirmək asandırımı? Siz bu gözəlliyi bizim üçün bəsləyən insanlardan biri ilə tanışsınız mı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Gülbəsləyən qız” mətninin oxusu ilə başlamaq olar. Dərslikdəki mətn oxunur, çətin söz və ifadələrin mənası şagirdlərə izah edilir. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı sözlər üzərində iş aparılır. Sonra mətnin məzmunu üzərində iş keçilir. Şagirdlər dinlədikləri məndəki fikirlərin ardıcılığını müəyyənləşdirmək üçün, 1.1.1 alt-standartını reallaşdırmaq üçün 3-cü çalışmaya müraciət edirlər.

1.1.2 alt-standartını reallaşdırmaq üçün 2-ci çalışmanı icra etmək məqsədilə şagirdlər qruplara bölünürlər. Hekayənin məzmunu ilə bağlı suallar tərtib edirlər. Qruplara təyin edilmiş vaxt bitdikdən sonra fəaliyyətləri qiymətləndirilir.

Həmin standart üzrə 3-cü çalışmanın da icrası məsləhət görülür.

3.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün 6,7,8-ci çalışmalar seçilir. Bu çalışmaların icrası cümlədəki sözlərin sintaktik vəzifələrinin dəqiqləşdirilməsi üçündür. Şagirdlər rabitəli yazı vərdişlərini inkişaf etdirmək məqsədilə 4.1.2 alt-standartının reallaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur ki, bu zaman 5-ci çalışmaya müraciət edilir.

Şagirdlər qrammatik anlayışlarla tanış olur, aşağı sinifdən öyrəndikləri ilə əlaqələndirirlər.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Suallarından görüldüyü kimi xəbərin ifadə vasitələri müxtəlif ola bilər. Əgər xəbər zamana və şəxsə görə dəyişən feillərlə, frazeoloji birləşmələrlə ifadə olunursa, feili xəbər adlanır.

Məsələn: *Ağabəyim ağa ömrünün sonunadək Fətəli şahın Qum şəhərindəki sarayında yaşadı.* – cümləsində xəbər feili xəbərdir.

Bu, Azərbaycan hərbi tarixində ilk və yeganə hərbi memuardır – cümləsindəki xəbər isə ismi xəbərdir. Çünki isimlə ifadə olunmuşdur.

İsim, sifət, say, əvəzlilik və ya zərflə, isim birləşmələrlə, var, yox, lazım, gərək, mümkün, bəs sözləri ilə ifadə olunan xəbərlər ismi xəbər adlanır.

Məsələn: *Anasından məktub aldığı üçün sevinci hədsizdir.*

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər “Gülbəsləyən qız” mətninin oxusu üzərində əməksevərlik, zəhmət kimi yüksək insani keyfiyyətlər barədə fikir yürüdürlər, mübadilə aparırlar.

Nəticə: Zəhmətsiz yaşamaq olmaz. Hər kəs çəkdiyi zəhmətin bəhrəsini görür. Hər dövrdə zəhmət adamlarına, əmək qəhrəmanlarına xüsusi hörmət olmuşdur. Hələ də Nizaminin “Kərpickəsən kişinin dastanı” hekayəsində əmək adamının ən ali hörmətə layiq olduğu qeyd edilmişdir. İndi də öz həlal zəhməti sayəsində yaşayan, ucalan insanlar çoxdur. Cəmiyyətimizdə belə şəxslərə həmişə xüsusi diqqət və qayğı ilə yanaşırlar. Biz də çalışmalıyıq ki, heç kəsin əziyyətinə, biganə qalmayaq. Ən sadə peşə adamının çəkdiyi zəhmət belə təqdirəlayiqdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Onunçün öyrətdim ki, əlimi bu sənətə
Bir gün sənə əl açıb düşməyim xəcalətə”

– aforizminə aid kiçik bir esse yazın.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvələ əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Hekayənin məzmununu öyrənmək.

§42. Mükafat (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.2.2. Əd. – 2.2.1.
2	Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışıq.	2.1.4	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.1 3.1.2 3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompyuter, dəftər, elektron lövhə

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə at yarışlarının görüntülərini canlandırır.

– Bu atların yarışda qalib çıxması hansı səbəblərlə bağlıdır? Şagirdlər müxtəlif cavablar söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: – Atların bəslənməsində insanların rolu böyükdür. Amma insan nə işlə məşğul olursa-olsun, öz insanlığını qoruyub saxlamalı, yalnız şan-şöhrət üçün deyil, insanlığın naminə gözəl işlər görməlidir. Siz necə düşünürsünüz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab tapmaq üçün şagirdlər dərslindəki “Mükafat” hekayəsini oxuyurlar. Oxuyarkən çətin söz və ifadələrin mənalari izah edilir. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı sözlər, ifadələr üzərində iş aparılır. Sonra mətnin məzmunu üzrə iş keçilir.

1.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün 2-ci çalışma üzrə iş aparılır. Bu zaman şagirdlər məndəki fakt və hadisələri ümumiləşdirməklə suallara cavab verirlər;

2.1.4 alt-standartının tələbilə mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə 5-ci çalışmanı icra edirlər.

3.1.1 alt-standartının seçilməsi 7,8,10-cu çalışmaların icrası – cümlə üzvlərinin sintaktik vəzifələrini müəyyənləşdirmək üçündür.

3.1.2 alt-standartı üzrə çalışma 1,9-da olduğu kimi şagirdlər düzgün oxu qaydalarına riayət edən yoldaşlarını qiymətləndirirlər.

4.1.2 alt-standartının reallaşdırılması 2,6-cı çalışmaların icrası, şagirdlərin seçdiyi nümunələrlə yazılarını zənginləşdirmələri üçündür.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Cümlədəki mübtəda hansı şəxsə olarsa, xəbər də həmin şəxsə olmalıdır.

Məsələn: ***Biz işğal olunmuş torpaqlarımızı geri qaytarmalıyıq*** – cümləsində həm mübtəda, həm də xəbər 1-ci şəxsin cəmindədir.

Xəbər mübtəda ilə kəmiyyətə də uyğun gəlməlidir, yəni mübtəda tək olduqda xəbər də tək, cəm olduqda xəbər də cəm olur.

Məsələn: ***Mən danışırım.***

Sən danışsən.

O danışır.

Biz danışırıq

Siz danışsınız.

Onlar danışirlar.

Mübtəda cansız varlıqları bildirən sözlərlə ifadə olunduqda xəbər kəmiyyətə ona uyğun olmaya da bilər.

Məsələn: ***Şəhərimizdə yeni evlər tikilir*** – cümləsində mübtəda cəmdə, xəbər isə təkde işlənmişdir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər hekayədəki Kamalın hərəkətini müzakirə edib, məlumat mübadiləsi aparirlar.

Nəticə: Ən düzgün hərəkət çətin anda başqasının köməyinə yetməkdir. Ən dar məqamda belə insanlar bunu unutmamalıdırlar. Hətta öz işin bundan

zərər çəkdiyi bir halda olsa belə, sənə ehtiyacı olana yardım əli uzatmalısan. Bu, insanlığın yazılmamış qanunudur.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Mən insanlara nə kimi kömək edə bilərəm” mövzusunda kiçik esse yazın.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: “Mükafat” hekayəsinin məzmununu danışmaq.

§43. Mən sənə qul olacağam, ana! (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 2.1.1.; 1.1.1.
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.2 2.1.3 2.1.4	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, film

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə 28 May meydanında C.Cabbarlının abidəsini, C.Cabbarlı metro stansiyasını, C.Cabbarlı adına kinostudiyanın təsvirləri olan görüntüləri canlandırır.

– Ekranda gördüklərinizin arasında ümumi olan nədir? Şagirdlər müxtəlif fikirlər söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: Cəfər Cabbarlı adı sizdə hansı fikirlər doğurur? Onun haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Mən sənə qul olacağam, ana!” mətninin oxusu ilə başlanır. Nitqdə məntiqi vurğudan düzgün istifadə edilməlidir. “Sözlük”dəki çətin sözlər və ifadələr izah edilir, sonra cümlələrdə işlədilir. 2.1.2. alt-standartının tələblərinə uyğun olaraq çalışma 1,2 yerinə yetirilir.

Mətndəki fakt və hadisələrin ümumiləşdirilməsi, 1.1.2 alt-standartının

reallaşdırılması üçün 2-ci çalışma üzərində iş aparılır. Mətnə dair sualları müəyyənləşdirmək məqsədilə müəllim şagirdləri 3 qrupa bölür. 2.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün şagirdlər yazdıqları əsasında mətnin məzmununu genişləndirir, müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək işlərini təqdim edirlər. Şagirdlərin plan tərtib etməsi, (2.1.4 alt-standartına görə) mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə mətnin bütöv məzmununu danışması üçün çalışma 3,4 yerinə yetirilir. Şagirdlərin qrupdakı işləri rəğbətləndirilir.

Şagirdlərin yazı vərdişlərinə yiyələndiklərini nümayiş etdirmək məqsədilə 3.1.1; 4.1.2 alt-standartları seçilmişdir. Bu məqsədlə çalışma 6-da şagirdlər 2-ci dərəcəli üzv olan tamamlığı cümlədə müəyyənləşdirir, ifadə vasitələrini təyin edirlər.

Çalışma 7-də mübtəda ilə nə? sualına cavab verən tamamlıqların fərqi müəyyənləşdirilir. Şagirdlər bu tapşırıqları yazılı şəkildə yerinə yetirirlər.

Çalışma 9-da mübtəda haqqında şagirdlərin bildikləri aşkar edilir. Bu çalışmanı şifahi şəkildə də yerinə yetirmək olar.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Biz fikrimizi daha ətraflı ifadə etmək üçün nitqimizdə baş üzvlərdən əlavə, ikinci dərəcəli üzvlərdən də istifadə edirik. İkinci dərəcəli üzvlər bunlardır:

1. Tamamlıq (дополнение)
2. Təyin (определение)
3. Zərflik (обстоятельство)

Tamamlıq cümlədə əşya, obyekt bildirən sözlərdir. Cümlədə xəbərə aid olur. Tamamlıq Kimə? Nəyə? Kimi? Nəyi? Nə? Kimdə? Nədə? Kimdən? Nədən? Kim ilə? Nə ilə? Kim üçün? və s. suallarına cavab verir. Mübtəda kimi isim, əvəzlilik və məsdərlə ifadə olunur. Sifət, say, işarə əvəzlilikləri, zərf və feili sifətlər də isimləşəndə tamamlıq vəzifəsində işləyə bilərlər.

Məsələn: *Bu qərībā sövdəğərin xəbərini həmin gün padşaha çatdırdılar* – cümləsindəki tamamlıqlardan biri (*sövdəğərin xəbərini*) ismi birləşmə ilə, digəri isə (*padşaha*) isimlə ifadə olunmuşdur.

Məlumat mübadiləsi: Uşaqlar tanıdıqları şəxsiyyətin uşaqlıq illərində həyatından bir epizodla tanış olub onun xarakteri barədə müəyyən mülahizə yürütmək imkanına nail olurlar. Öz aralarında fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Anaya məhəbbət sonsuzdur. Bu məhəbbətin müqəddəsliyi qarşısında heç nə tab gətirə bilməz. Hətta azyaşlı uşaqlar da ana məhəbbətini öz üzərlərində hiss edirlər. Öz kiçik qəlbləri ilə bunu duyurlar. Şair qəlbli yaradıcı insanlar isə daha kövrək olurlar. Onlar ana qədrini, ana müqəddəsliyini daha erkən hiss edir, öz mənəvi borclarını ömürləri boyu anaya itaətdə keçirməyin onlar üçün səadət olduğunu düşünürlər. Bizə də onların yazdıqları əsərlərin ruhu təsir edir, anaya olan məhəbbətimizi, sədaqətimizi bəzən misralara da

çevirə bilirik.

Yaradıcı tətbiqetmə: C.Cabbarlının yaradıcılığı barədə qısa məlumat toplamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətni və C.Cabbarlının “Ana” şeirinin məzmununu danışmaq.

§44. “Ölkəm” şeiri (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 1.1.1.; 1.2.4.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir.	2.1.1	
	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2	
	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
3	Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.4	
	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: Dərslik, dəftər, elektron lövhə, kompyuter

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə C.Cabbarlının sözlərinə bəstələnmiş “Ölkəm” romansını səsləndirir. Musiqinin müəllifi Asaf Zeynallıdır. Romansı müğənni Bülbül ifa edir.

– Bu musiqidə nədən bəhs edilir? Şagirdlər musiqinin sözlərinə qulaq asıb, müxtəlif fikirlər söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: – Sizcə, niyə bu musiqiyə müraciət etmişik? Onun müəllifi kim ola bilər?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər tədqiqata başlayırlar. Bülbülün ifasını dinlədikdən sonra şagirdlər 2.1.2 alt-standartına uyğun olaraq məntiqi vurğudan istifadə edərək şeiri ifadəli şəkildə oxuyurlar. Lazım gəldikdə sözlərin düzgün

tələffüzü üçün müəllim şagirdlərə köməklik də göstərir. Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edilməsi (3.1.2 alt-standartı) şeirin ideyasını müəyyənləşdirməyə xidmət edir (çalışma N3-1.1.2 alt-standartı).

Sonra şeirin məzmununun və sözlüyünün mənimsədilməsi üzərində iş keçilir. Şagirdlər qruplara bölünürlər. Hər qrupa şeirin bir bəndinin təhlili tapşırılır. Verilmiş vaxt bitdikdən sonra şagirdlər misralar və bəndlər arasında əlaqələri gözləməklə şeirin məzmununu danışirlər. Bunlar 2.1.4 alt-standartının reallaşdırılması üçündür. Bu məqsədlə 2,3,4-cü çalışmalar icra edilir. Sonra şagirdlər şeiri nəsrə çevirərək məzmununu qısa şəkildə dəftərlərinə yazırlar. Bu zaman şagirdlər müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirirlər ki, bu da 2.1.3 alt-standartının tələbinə uyğundur.

Şagirdlər şeirdə üzərində ulduz işarəsi qoyulmuş sözlərin düzgün tələffüz şəklini yazmaqla 2.1.1 alt-standartını reallaşdırırlar. Şeirdə altından xətt çəkilmiş cümlədə cümlə üzvlərinin sintaktik vəzifəsini müəyyənləşdirirlər ki, bu da onların qrammatik anlayışlarının möhkəmləndirilməsi, 3.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçündür. Bu standartda uyğun 5-ci, 8-ci çalışmalar da müəyyən edilmişdir.

4.1.2 alt-standartı isə şagirdlərin seçdikləri nümunələrlə yazılarını zənginləşdirmək, bununla lüğət ehtiyatlarını da artırmaq üçündür. Bu məqsədlə 9,10-cu çalışmalar seçilmişdir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər şeirin müəllifi barədə məlumatı genişləndirərək, C.Cabbarlının şeir dilini müzakirə edirlər.

Nəticə: Vətənimiz Azərbaycan bizim üçün ən zəngin bir ölkədir. Ölkəmin sərvətləri sonsuzdur. Bu sərvətlər bizə məxsusdur. İgid xalqımız öz tarixi keçmişini mühafizə edib qoruyur, tarixin buraxdığı səhvləri bir də təkrar etməməyə çalışır. Neft bizim sərvətimizdir. Tarixin qızıl səhifələrində Azərbaycanın şanlı keçmişi canlanır. Ölkəmizin bugünü də, gələcəyi də parlaqdır. Elin, ölkənin sərvəti öz xalqına məxsusdursa, bu əsl xoşbəxtlikdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Ölkəmizin sərvətləri” mövzusunda kiçik bir esse yazmaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Şeirin məzmununu danışmaq, bir hissəni əzbərləmək.

LAYIH

§45. Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi (I hissə – 1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 3.1.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir.	3.1.1	
		3.1.2	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qruplarla, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, kompyuter

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə “Koroğlu”filmindən bir fraqmenti canlandırır.

– Bu filmin qəhrəmanı barədə nə deyə bilərsiniz?

Şagirdlər fikirlərini söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: – Siz “Koroğlu” dastanı haqqında nə deyə bilərsiniz? Dastan qəhrəmanlarından kimləri tanıyırsınız?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi” mətninin oxusu ilə başlanır. Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edərək mətnin rollar üzrə oxusu təşkil edilir (çalışma 1 – 3.1.2 alt-standartı). Mətn oxunduqdan sonra “Sözlük” və “Söz ehtiyatı” üzərində iş aparılır. Verilmiş sözlərə sinonimlər, antonimlər tapılaraq əlavə cümlə daxilində işlədilir. Mətnin oxusu prosesində şagirdlər çalışmalıdırlar ki, məntiqi vurğudan düzgün istifadə etsinlər. Bu, 2.1.2 alt-standartını reallaşdırır.

Şagirdlər cütlərlə işləyərək 2-ci çalışmanın tələbinə əsasən mətnin planını tərtib edirlər – 1.1.1 alt-standartı;

Sonra cütlər Dəmirçioğluna aid xüsusiyyətləri seçib dəftərlərinə yazır, bununla yazılarını zənginləşdirirlər – 4.1.2 alt-standartı, çalışma 3;

Mətndəki fikirlərə münasibət bildirmək üçün 4-cü çalışmada şagirdlər 3.1.3 alt-standartını, müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim etmələri üçün 5-ci çalışmanı yerinə yetirən şagirdlər 2.1.3 alt-standartını həyata keçirmiş olurlar. Sonra şagirdlər dinlədikləri mətndən fikir ardıcılığını, cümlələrin necə əlaqələndiyini müəyyənləşdirmək üçün 6-cı çalışmaya

müraciət edirlər. Bu, 1.1.1 alt-standartının reallaşdırılmasıdır.

Şagirdlərin qrammatik anlayışlarını inkişaf etdirmək, mətndəki söz və ifadələrin sintaktik vəzifələrini dəqiqləşdirmək məqsədilə 7,8,9-cu çalışmalar icra edilir ki, bu da 3.1.1 alt-standartının reallaşdırılmasıdır.

Çalışmaların icrasından və müzakirədən sonra qiymətləndirmə aparılır.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Cümlədə Necə? Nə cür? Hansı? Neçə? Nə qədər? Neçənci? suallarından birinə cavab verən sözlər **təyindir**. Təyin cümlənin ikinci dərəcəli üzvüdür. Əksərən, sifət, say, feili sifət, işarə əvəzlilikləri ilə ifadə olunaraq mübtədanı və tamamlığı izah edir. Bəzən ismi birləşmələrlə, əsas tərəfi feili sifət olan feili birləşmələrlə də ifadə oluna bilər.

Məsələn: *Arxlardan axan dağ suları pıçıldaşır, rəngarəng çiçəklər aləmə bihuşedici ətir saçır* – cümləsindəki təyinlər feili birləşmə (*arxlardan axan*) və sifətlə (*rəngarəng, bihuşedici*) ifadə olunmuşdur.

Məlumat mübadiləsi: Mətnin oxusu və eyni zamanda çalışmalar üzərində iş şagirdlərin fikirlərinin durulmasına şərait yaradır, fikir mübadiləsinə imkan verir. Şagirdlər “Koroğlu” dastanı barədə məlumat əldə edir. Koroğlunun özünəməxsus xüsusiyyətləri üzərində fikir mübadiləsi edirlər.

Nəticə: Şagirdlər mövzu ətrafında işləyib maraqlı məlumatlar əldə edirlər. Onlar Koroğlunun mərdliyini, insanlara qarşı münasibətlərini özlərinə örnək olaraq qəbul edirlər.

Dastandakı bir “qol”u oxumaqla şagirdlər şifahi ədəbiyyatımızın ölməz əsərlərindən biri olan qəhrəmanlıq dastanı ilə tanış olurlar

Yaradıcı tətbiqetmə: “Koroğlu” dastanı barədə əlavə məlumat toplayıb təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

LAYİH

§46. Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi (II hissə – 1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 3.1.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.2 2.1.3	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	
4	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir.	4.1.1	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, söz assosiasiyası

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, kompyuter

Motivasiya: Müəllim Üzeyir Hacıbəyovun “Koroğlu” operasından fraqment göstərir.

– Bu operanın müəllifi və məzmunu barədə nə bilirsiniz?

Şagirdlər müxtəlif cavablar verirlər.

Tədqiqat sualı: “Koroğlu” dastanının qollarının neçəsinin adını bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat “Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi” qolunun 2-ci hissəsinin oxusu ilə başlanır. 2-ci hissə ilə bağlı “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı sözlər şagirdlərə izah edilir, onların mətndəki işlənmə yerlərinə diqqət yetirilir, bəziləri cümlələrdə işlədilir.

Bu dərstdə müəllim aşağıdakı alt-standartlarından istifadə edə bilər:

- 1.1.1 alt-standartı – çalışma 2,3;
- 2.1.2 alt-standartı – çalışma 1;
- 2.1.3 alt-standartı – çalışma 6;
- 3.1.1 alt-standartı – çalışma 5,7,8,9;

Bunları yerinə yetirməklə şagirdlər mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir, nitqlərində məntiqi vurğudan istifadə etməklə mətni mənimsədiyini nümayiş etdirir, müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək qrammatik anlayışları möhkəmləndirir, topladıqları fakt və məlumatlara münasibətlərini bildirirlər.

Məlumat mübadiləsi: Mətnin oxusu, çalışmalar üzərində işləməklə

şagirdlər əldə etdikləri faktlar əsasında fikir yürütmək, fikirlərini mətnin hissələrinə müvafiq qruplaşdırmaq bacarıqlarını inkişaf etdirirlər

Nəticə: Şagirdlər öyrənirlər ki, “Koroğlu” eposu şifahi xalq ədəbiyyatının ən möhtəşəm əsəridir. Yəni orada qoyulan məsələlər heç vaxt öz dəyərini itirmir. Hər dövr üçün tərəvətini qoruyub saxlayır. İndi torpaqlarımızın taptaq altında olduğu bir dövrdə Koroğlu qəhrəmanlarından öyrənməyə dəyər.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Koroğlu” dastanının qollarından birini əlavə olaraq oxumaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§47. Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi (III hissə – 1saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi məndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 3.1.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.1 2.1.2	
3	Məndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	
4	Həmcins üzvlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir.	4.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, söz assosiasiyası

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə.

Motivasiya: Müəllim “Koroğlu” dastanını sinfə gətirir. Şagirdlər kitabı vərəqləyir, əsərin həcmi, hissələri barədə vizual məlumat alırlar.

– Uşaqlar, dastanın hansı hissələri haqqında məlumatınız var? Şagirdlər bildiklərini deyirlər.

Tədqiqat sualı: – Deyə bilərsinizmi, “Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsi” qolu dastanın neçənci qoludur və nə üçün bu qol belə adlanır?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər də artıq müəyyən dərəcədə bu qol haqqında məlumatları olduğu üçün tədqiqata mətnin 3-cü hissəsinin oxusu ilə başlayırlar. Nitqlərində məntiqi vurğudan istifadə edərək mətni oxuyurlar.

Bu 2.1.2. alt-standartının reallaşdırılması üçündür(çalışma 1). Sonra “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı sözlər şagidlərə izah edilir, onların mətndəki işlənmə yerlərinə diqqət yetirilir, bəziləri cümlə içərisində işlədilir.

Müəllim şagirdlərin diqqətini 1.1.1 alt-standartının reallaşdırmaları üçün 2,4-cü çalışmaların icrasına yönəldir. Bu zaman şagirdlər mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir, mətni rollar üzrə oxuyaraq onun planını hazırlayırlar. Daha doğrusu, dərslikdə verilmiş planla öz planlarını müqayisə edib dərslikdəki plana dəyişiklik barədə düşünürlər. Bu işdə onlara müəllim kömək edə bilər.

Sonra müəllim şagirdləri qruplara bölür. 1.1.1. alt-standartının reallaşdırılmasında 3-cü çalışma da çox əhəmiyyətlidir. Qrup daxilində şagirdlər ədəbi dilin normalarına uyğun olaraq mətn üzrə suallar tərtib edir; sualların düzgünlüyünü təsdiq etmək üçün qruplar bir-birinin işini qiymətləndirirlər.

2.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün 5-ci çalışmaya müraciət edilir. Şagirdlər seçilmiş sözlərin tələffüzünü qarşısında yazaraq, vurğunu müəyyənləşdirirlər.

Şagirdlərin rabitəli yazı vərdişlərini inkişaf etdirmək məqsədilə 3.1.1; 4.1.3 alt-standartlarının tələblərinə uyğun olaraq 6-cı, 7-ci çalışmalara müraciət edilir. 6-cı çalışma müvafiq durğu işarələrinin qoyulması qaydasının, 7-ci çalışma isə 2-ci dərəcəli üzv olan zərfliyin işlənmə funksiyasına, ifadə vasitələrinə aiddir. 9-cu çalışma həm də şagirdlərin tərcümə bacarığını inkişaf etdirmək üçündür.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Cümlədə hərəkətin icra tərzini (образ действия), yerini, zamanını, kəmiyyətini, baş vermə səbəbini, hansı məqsədlə icra edildiyini bildiren sözlər zərflikdir. Zərflik ikinci dərəcəli üzvdür; feili xəbəre aid olub aşağıdakı suallara cavab verir: 1) Necə? Nə cür? Nə tərzdə? Nə vəziyyətdə? Bu suallara cavab verən zərflilər tərz-i-hərəkət zərflikləridir.

Məsələn: Qapı *taybatay* açıldı.

2) Nə vaxt? Nə zaman? Haçan? Nə vaxta qədər? və s. Bu suallara zaman zərfliləri cavab verir.

Məsələn: Mən onu *əvvəllər* də görmüşdüm.

3) Nə qədər? Nə dərəcədə? Bu suallara kəmiyyət zərfliləri cavab verir.

Məsələn: Bunu sənə *dəfələrlə* xatırlatmışam.

4) Niyə? Nədən ötrü? Nə məqsədlə? Nə səbəbə? Bu suallara səbəb və məqsəd zərfliləri cavab verir.

Məsələn: Dərsə *hazır olmadığı üçün* əlini qaldırmadı – cümləsində səbəb; *Torpaqlarımızı düşmənlərdən təmizləmək üçün* orduya getdi – cümləsində məqsəd zərfliyi işlənmişdir.

5) Hara? Haraya? Harada? Haradan? Yer zərfliləri bu suallara cavab verir.

Məsələn: *Şəhərdən dünən* qayıtmışam.

Məlumat mübadiləsi: Mətnin rollarla oxusu, çalışmalar üzərində işləməklə şagirdlər əldə etdikləri faktlar əsasında fikir yürütmək, fikirlərini mətnin hissələrinə uyğunlaşdırmaq, fikirlərin ardıcılığını müəyyənləşdirmək bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.

Nəticə: Şagirdlər öyrənirlər ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”dan sonra “Koroğlu” eposu şifahi xalq ədəbiyyatımızın ən möhtəşəm əsəridir. “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” dastanları ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə yaransalar da, hər iki dastan xalqımızın qəhrəmanlıq tarixinin salnaməsini özündə əks etdirən sənət abidələri kimi ölməzdir.

Şagirdlər öyrənirlər ki, Koroğlu türk dünyasının ortaq qəhrəmanıdır.

“Koroğlu”dastanı 16-17-ci əsrlərdə baş vermiş tarixi hadisələrlə səsləşir. Eposun müxtəlif variantları vardır. Koroğlu dastanının Tiflis, Güney Azərbaycan, türkmən variantları 18, digərləri isə 21-25 qoldan ibarətdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Koroğlu” dastanının qollarından birini internet səhifələrindən, ya da kitabxanadan əldə edib oxumaq.

Qiyətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§48. Təbriz sənətkarları (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.3.1. Coğ. – 3.2.1. Əd. – 3.1.2.
2	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir. Həmcins üzvlər, əlavələr, xıtab və ara sözlərlə bağlı düzgün işarələri qaydalarına əməl edir.	4.1.2 4.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, sual-cavab, təqdimat

Resurslar: Dərslik, proyektor, dəftər, kompyuter

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə incəsənət muzeyinin Təbriz

sənətkarlarına həsr edilmiş zalının görüntülərini canlandırır.

– Uşaqlar, bu muzeydə hansı sənət əsərlərinə aid nümunələr gördünüz?
Şagirdlər fikir söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: – Gördüyünüz sənət nümunələri haqqında nə bilirsiniz?
Təbriz sənətkarlıq məktəbi haqqında nə eşitmisiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqata dərslikdəki “Təbriz sənətkarları” mətninin oxusu ilə başlanır. 2.1.2 alt-standartının tələbinə uyğun olaraq mətn məntiqi vurğudan düzgün istifadə etməklə oxunur. “Sözlük” izah edilir. 1.1.1 alt-standartını reallaşdırmaq məqsədilə 3-cü çalışmaya müraciət edilir. Şagirdlər mətnin məzmununa uyğun cümləni tamamlayırlar. Sonra 1.1.2 alt-standartının tələbi ilə 1-ci çalışmaya müraciət edilir. Burada şagirdlər mətnə uyğun suallar verirlər. Bütün bunlar mətnin məzmununu mənimsətmək üçündür.

Sonra müəllim şagirdləri qruplara bölür. 1.1.2 alt-standartının tələbinə uyğun olaraq şagirdlər öyrəndikləri fakt və hadisələri qruplaşdırırlar. Vaxt bitdikdən sonra isə qruplar bir-birlərinin işini qiymətləndirirlər (çalışma 5) Çalışma 4-ün tələbi ilə 3.1.3 alt-standartı reallaşdırılır; şagirdlər verilmiş plana dəyişikliklər edir, fikirlərini əsaslandırırlar.

Sonra şagirdlərin rəhbərliyi yazı vərdişlərinə yiyələndiklərini nümayiş etdirmək məqsədilə 4.1.2; 4.1.3 alt-standartları seçilir. 4.1.2 alt-standartını reallaşdırmaq üçün çalışma 7, 4.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 6, 8 uyğundur. Bu zaman şagirdlər həmcins üzvlərin işlənmə məqamlarını izləmiş olurlar.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Eyni bir üzvlə bağlı olub, eyni suala cavab verən bərabərhüquqlu cümlə üzvləri *həmcins üzvlər* adlanır. Bütün cümlə üzvləri həmcins ola bilərlər. Onlar sadalama intonasiyası ilə deyilir və bəzən təbəssüzlik bağlayıcıları ilə əlaqələnilir.

Məsələn: Alimlər bütün həyatlarını *elmə və biliyə* sərf edirlər – cümləsində həmcins tamamlıqlar təbəssüzlik bağlayıcısı ilə əlaqələnilmişlər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Təbriz sənətkarları haqqında aldıkları məlumatı müzakirə edirlər.

Nəticə: Şagirdlər mətni oxuyub belə nəticəyə gəlirlər ki, əsl sənət heç vaxt ölmür. O, həmişəyaşardır. Hansı dövrdə yaranırsa-yaransın, xalqın mənəvi irsi hesab olunur. Təbriz Azərbaycanın ayrılmaz parçasıdır. Oradakı sənətkarlıq məktəbinin nümunələri Şərqi sənətkarlığının ən nadir inciləri hesab edilir. Bütün Şərqi aləminin şah əsərləri Təbriz sənətkarlıq məktəbinin yaratdıqlarıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Çalışma 8 üzərində işləmək.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§49. Qara Qarayevin ölməz irsi (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 4.1.1. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.3	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Həmcins üzvlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir.	4.1.3	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, sual-cavab, təqdimat

Resurslar: Dərslik, dəftər, elektron lövhə, kompyuter

Motivasiya: Qara Qarayevin “Yeddi gözəl” baletindən fraqmentlər elektron lövhədə canlandırılır.

– Bu gözəl musiqinin müəllifi kim ola bilər? Bu hansı əsərdir? Şagirdlər cavab verirlər.

Tədqiqat sualı: – Qara Qarayev barədə nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki mətnin oxusu üzərində işlə başlanır. Müəllim tədqiqat sualına cavab tapmaq üçün əvvəlcə mətni şagirdlərə oxutdurur. Onların məntiqi vurğulu sözləri düzgün tələffüz etməklə oxumaqlarına nəzarət edir. “Sözlük”də, “Söz ehtiyatı”ndakı sözlərin mənaları izah edilir, cümlələrdə işlədilir.

Seçilmiş alt-standartlar şagirdlərin dinlədikləri mətnə fakt və hadisələri, müxtəlif fikirləri ümumiləşdirmək, mətnin məzmununa aid öz fikirlərini bildirmək, qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlərlə bağlı bildiklərini inkişaf etdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur:

1.1.2 alt-standartı üçün çalışma – 1,5

2.1.3 alt-standartı üçün çalışma – 3

3.1.3 alt-standartı üçün çalışma – 2

4.1.3 alt-standartı üçün çalışma – 6,7,8 yerinə yetirmək məqsəduyğundur.

Müəllim şagirdlərə tapşırıqları icra edərkən nəzarət edir, onları istiqamətləndirir. Şagirdlər bu dərsdə “əlavələr”lə tanış olduqları üçün bu mövzu ətrafında düşünür, praktik tapşırıqlar yerinə yetirirlər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Qara Qarayevin şəxsiyyəti ilə tanış olur, onun haqqında öyrəndiklərini müzakirə edirlər.

Nəticə: Azərbaycan musiqisinin tarixi çox qədimdir. Bu musiqi dünya musiqi aləminə bir çox korifey sənətkarlar bəxş etmişdir. Qara Qarayev də belə sənətkarlardandır. Onun zəngin irsi musiqimizdə bir dönüş mərhələsidir. Onun yaradıcılığında Vətən mövzusu bütün əsərlərinin özəyini təşkil edir. Biz fəxr edirik ki, dünya miqyasında Azərbaycanı tanıdan belə sənətkarlarımız var.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Cümlədə özündən əvvəlki üzvün mənasını izah edib konkretləşdirən sözə və ya söz birləşməsinə **əlavə** deyilir. Əlavələr izah etdiyi sözlərdən tire(–) işarəsi ilə ayrılır. Bəzən əlavələrdən əvvəl “yəni” bağlayıcısı da işlənir. O zaman “yəni” bağlayıcısından əvvəl vergül(,) işarəsi qoyulur.

Məsələn: Məhəmməd Füzuli – Azərbaycan ədəbiyyatının ən nəhəng siması 16-cı əsrdə yaşamışdır; Sabah, yəni oktyabrın 18-i Dövlət Müstəqilliyi günü qeyd ediləcəkdir – cümləsində altından xətt çəkilmiş birləşmələr əlavələrdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Q. Qarayevin tərcümeyi-halının mühüm məqamları ilə bağlı təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§50. Səxavət (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 2.2.1.
2	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	
3	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qrupla iş

Dərsin üsulu: Əqli-hücum, müzakirə, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompyuter, dəftər

Motivasiya: Elektron lövhədə Səttar Bəhlulzadə haqqında filmdən fraqment işıqlandırılır.

– Siz bu şəxsiyyəti tanıyırsınız mı?
Şagirdlər müxtəlif cavablar verirlər.

Tədqiqat sualı: Səttar Bəhlulzadə haqqında nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab vermək üçün şagirdlər “Səxavət” mətnini oxuyurlar. Çətin söz və ifadələrin mənası izah edilir. 3.1.3 alt-standartına cavab olaraq çalışma 4-də qoyulmuş sualın cavabı ətrafında düşünülür. Bununla şagirdlər dinlədiklərini anladıklarını bildirirlər. 1.1.1 və 1.1.2 alt-standartlarının reallaşması üçün 1,2-ci çalışmalar icra edilir. Şagirdlər seçdikləri sualların mətnin məzmununa uyğunluğunu müəyyənləşdirirlər. Sonra 3.1.2 alt-standartını reallaşdırmaq üçün 7-ci çalışma icra edilir. Bu, şagirdlərin aldıkları qrammatik bilikləri möhkəmləndirmək üçündür.

4.1.2 alt-standartının reallaşdırılması şagirdlərin seçdikləri nümunələrlə yazılarını zənginləşdirmək üçündür. Bu zaman 8-ci çalışma icra edilir.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Unutmayın ki, cümlədə əvvəl mübtədə, sonra xəbər işlənəlidir. Əgər cümlədə təyin varsa, təyinlənən sözün əvvəlində işlənir. Tamamlıqlar mübtədadan sonra, xəbərdən əvvəl, zərflilər isə daha çox xəbərin yanında – əvvəlində olur.

Məsələn: *Bir neçə tələbə qapı ağzında dayanıb Mehmanın çıxacağını səbirsizliklə gözləyirdi* – cümləsində “*tələbə*” sözü cümlənin mübtədası, “*gözləyirdi*” sözü xəbəridir. Təyin – “*bir neçə*” sözü – mübtədadan əvvəl, tamamlıq – “*Mehmanın çıxacağını*” – mübtədadan sonra işlənmişdir. Tərzi-hərəkət zərfliləri (*səbirsizliklə*), (*qapı ağzında dayanıb*) isə xəbərdən əvvəl işlənmişdir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər S.Bəhlulzadə haqqında öyrəndikləri barədə məlumat mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Səttar Bəhlulzadə Azərbaycanın rəssamlıq məktəbinin ən görkəmli nümayəndəsidir. Əməkdar İncəsənət xadimi, Azərbaycanın Xalq rəssamı, Azərbaycanın Dövlət Mükafatı laureatıdır.

Gözəl təbiət təsvirlərinə həsr edilmiş əsərləri var. Onun mənzərə-peyzajlarında, lirik natürmortlarında, incə xalça ornametlərinin düzülüşünü əks etdirən ənənəvi xalq yaradıcılığı motivləri hiss edilir. Xalqımız belə şəxsiyyətləri ilə fəxr edir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Çalışma 5-in şərtlərinə uyğun məlumat toplamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§51. Rəngkarın son sərgisi (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik normalara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.1 2.1.3	Az.t. – 1.3.1.; 4.1.1. Əd. – 2.2.1.
2	Əsas fikri nəzərə çatdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir.	3.1.2	
3	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir. Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.1 4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qrupla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, proyektor, kompyuter, dəftər

Motivasiya: Elektron lövhədə S.Bəhlulzadənin rəsm əsərləri nümayiş etdirilir. – Bu əsərlərin müəllifi kim ola bilər? Şagirdlər əvvəlki dərslərə əsasən müəllifin S.Bəhlulzadə olduğunu deyirlər.

Tədqiqat sualı: S.Bəhlulzadə haqqında daha nələri öyrənmək istərdiniz?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər dərslikdəki “Onun haqqında düşüncəndə” mətnini oxuyurlar. Oxuyarkən çətin söz və ifadələrin mənası izah edilir. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı söz və ifadələrin mənası izah edilir. Mətnin məzmununun mənimsədilməsi üçün seçilmiş standartların reallaşdırılması üçün iş aparılır:

- 2.1.4 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 1,9;
- 2.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 2,6;
- 3.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 8;
- 4.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 3,5,7; icrası məqsəduşğundur.

Şagirdlər S.Bəhlulzadə haqqındakı xatirəni oxuyub onun şəxsiyyəti barədə daha ətraflı məlumat alıb, nitqlərini inkişaf etdirərək, nitq vərdişlərini möhkəmləndirirlər.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Bəzən cümlənin məqsədindən asılı olaraq, bəzi cümlə üzvlərinin yerini dəyişdirmək mümkün olur. Bu zaman lazım olan söz bir qədər yüksək tonla, yəni qüvvətli vurğu altında tələffüz edilir. Belə sözlər çox zaman xəbərin əvvəlində işlənir və onun üzərinə **məntiqi vurğu** düşür.

Məsələn: *Bunu ancaq anası hiss edirdi. Ancaq anası **bunu** hiss edirdi.* – cümlələrində məntiqi vurğulu sözlər xəbərin əvvəlində işlənmiş sözlərdir.

Cümlədə müəyyən sözün başqalarına nisbətən qüvvətli tələffüzü **məntiqi vurğu** adlanır.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər “Səxavət” mətni ilə “Onun haqqında düşünəndə” mətnlərinin oxşar cəhətləri barədə məlumat mübadiləsi aparırlar. (çalışma 2-nin şərtinə əsasən)

Nəticə: Xalq rəssamı, Dövlət mükafatı laureatı Səttar Bəhlulzadənin adı Azərbaycan boyakarlıq sənəti tarixinə mənzərə janrının yaradıcılarından biri kimi həmişəlik həkk olunmuşdur. Səttar Bəhlulzadə müxtəlif rənglərin yeni çalarlarını kəşf edərək onların ahəngindən gözəl lövhələr yaratmışdır.

Rəssamın rəng palitrasının zənginliyi ilə seçilən orijinal üslublu əsərləri milli təsviri sənətin ən qiymətli inciləri sırasındadır.

Yaradıcı tətbiqetmə: S.Bəhlulzadənin əsərlərindən birini tapıb, oradakı mənzərəni təsvir etmək (4.1.1 alt-standartı).

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§52. Balaca balıqçı (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi məndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 1.3.1. Əd. – 2.1.1.; 3.1.2.
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2	
3	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir.	3.1.2	
4	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir. Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.1 4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, proyektor

Motivasiya: Müəllim lövhədə dəniz mənzərəsinin görüntüləri olan kadrları canlandırır.

– Siz dənizi sevirsinizmi?

Şagirdlər müxtəlif cavablar söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: Sizcə, dənizə vurğun olmaq, onu sevmək, həyatını onunla bağlamaq hansı peşə sahiblərinə qismət olur?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər məntiqi vurğudan istifadə etməklə orfoepik normalara əsasən mətni oxuyurlar. Bu məqsədlə müəllim əvvəlcədən tələffüzü və mənası çətin olan sözləri şagirdlərə izah edir. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı” üzərində iş aparılır.

Sonra mətnin məzmunu üzərində iş aparılır. Seçilmiş alt-standartların reallaşdırılması üçün çalışmalar seçilir:

1.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 4,6;

2.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 1;

3.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 8,9,10;

3.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 2,5;

Bu çalışmaların yerinə yetirilməsi zamanı şagirdlər nitqlərində məntiqi vurğudan düzgün istifadə etməyi öyrənir, dinlədikləri məndəki fikirlərin ardıcılığını müəyyənləşdirir, söz və ifadələrin sintaktik vəzifələrini dəqiqləşdirir, yazı vərdişlərini təkmilləşdirirlər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər balaca balıqçının düşündükləri ətrafında məlumat mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Hər kəs həyatda istədiyi, sevdiyi işlə məşğul olmalıdır. Hamının ürəyində həmişə həyata keçirmək istədiyi bir arzusu olur. Bu arzu lap uşaqlıqdan insanın qəlbində kök atıb onunla birlikdə böyüyür. İnsan elə yaşamalıdır ki, arzusunu həyata keçirmək üçün imkanı olsun. Onda yaşamaq da maraqlı olar.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Mənim arzum” mövzusunda kiçik bir esse yazmaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§53. Hələ bu harasıdır? (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.2	Az.t. – 1.2.2. Əd. – 2.2.1.; 1.1.1.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma- lara uyğun tələffüz edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir. Mətnin hissələri arasında əlaqələri gözləməklə danışır.	2.1.1 2.1.3 2.1.4	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir	3.1.1 3.1.3	
4	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir. Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.1 4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Qruplarla, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, müzakirə, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, proyektor

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə S.Vurğunun “Azərbaycan” şeirinə çəkilmiş klipin görüntülərini canlandırır.

– Bu mənzərələr sizdə hansı hissləri doğurur?

Şagirdlər Vətənimiz barədə danışirlər.

Tədqiqat sualı: Sizcə, Vətənin gözəllikləri bitib-tükənə bilərmə? Biz öz sözlərimizlə onu tamam təsvir edib qurtara bilərikmi? Buna bizim sözüümüz çatarmı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab tapmaq məqsədilə müəllim şagirdlərin diqqətini dərslikdəki “Hələ bu harasıdır?!” şeirinə yönəldir. Tədqiqat sualına cavab vermək üçün şagirdlər şeiri məntiqi vurğuya riayət etməklə ifadəli oxuyurlar. Şeir hissə-hissə oxutdurulub, mənası izah edilir. Qısaca müəllif haqqında da məlumat verilir. “Sözlük” də və “Söz ehtiyatı”ndakı söz və ifadələrin mənası izah edilir. Şeirin məzmununun mənimsədilməsi işinə başlanılır. Seçilmiş alt-standartların reallaşdırılması üçün dərslikdəki çalışmalar seçilir:

1.1.2 alt-standartı üzrə – çalışma 2,12;

2.1.1 alt-standartı üzrə – çalışma 11;

2.1.3 alt-standartı üzrə – çalışma 9;

2.1.4 alt-standartı üzrə – çalışma 15;

3.1.1 alt-standartı üzrə – çalışma 10;

3.1.3 alt-standartı üzrə – çalışma 3,13;

4.1.2 alt-standartı üzrə – çalışma 8,6,7

4.1.3 alt-standartı üzrə – çalışma 14-cü çalışmanın icra edilməsi məqsədə-uyğundur.

Çalışmalar cütlərlə iş formsında, böyük qrup şəklində yerinə yetirilə bilər. 11-ci çalışmada sual-cavab üsulundan istifadə edilə bilər.

Çalışma 8 şagirdlərin qrammatik anlayışlarını təkmilləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Şagirdlər xitab haqqında “Bunları bilirsinizmi? rubrikasından məlumat alırlar.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Cümlədə bəzən elə sözlər işlənir ki, onlar cümlə üzvləri ilə mənacə bağlı olsalar da, qrammatik cəhətdən əlaqədə olmurlar. Yəni həmin sözləri cümlədən çıxarsaq, cümlənin məzmununda ciddi dəyişiklik baş verməyəcəkdir.

Məsələn: *Məncə*, məsələni həll etmək çətin olacaq – cümləsində “*məncə*” sözünü işlətməsək də, fikir aydın ifadə ediləcəkdir.

Grammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlər cümlə üzvü hesab edilmirlər. *Xitab və ara sözlər* qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlərdir.

Məlumat mübadiləsi: Çalışma 2 üzərində iş aparıla bilər. Şagirdlər şeiri oxuduqdan, məzmunu mənimsədikdən sonra şeirin əsas ideyası barədə fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Hər birimizin qəlbində müqəddəs bir hiss – Vətənə olan məhəbbət hissi yaşayır. Vətən sevgisi insanın qəlbinə hakim kəsilən, özündən asılı olmadan yaranan bir ümmandır. Hər bir kəs bu dünyaya göz açdığı anda ilk olaraq anasını görürsə, ilk qədəmlərini vətən torpağında atır və torpaq sevgisinin hərarətini də bu zaman duyur. Bu hərarət zaman keçdikcə o qədər artır ki, insan bir an belə vətənsiz yaşaya bilmir. Doğma vətənimiz Azərbaycan müxtəlif fikirlə və əqidələrlə birləşdirən yeganə anadır. O ana ki, övladları arasında heç bir fərq qoymur, hamısını böyük məhəbbətlə ağışına alır.

Yaradıcı tətbiqetmə: “Vətənimin nemətləri sonsuzdur” mövzusunda kiçik esse yazın.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvələ əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Şeirdən bir hissəni əzbərləmək.

§54. Sonrakı peşmançılıq fayda verməz (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az. – 1.3.1. Əd. – 2.2.1.
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.2 2.1.3	
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	
4	Həmcins üzlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir. Müxtəlif əməli yazılar (arayı, protokol) yazır. fikirlərə münasibət bildirir.	4.1.3 4.1.4	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, dəftər

Motivasiya: Müəllim lövhədə bu atalar sözünü yazır:

“Sonrakı peşmançılıq fayda verməz”

– Buna bənzər atalar sözləri bilirsinizmi?

Şagirdlər müxtəlif cavablar verirlər.

Tədqiqat sualı: Bu atalar sözünün mənasını həyatın hansı məqamlarında işlətmək olar?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər tədqiqat sualına cavab tapmaq üçün dərslikdəki “Sonrakı peşmançılıq fayda verməz” mətninin oxusuna başlayırlar. Oxu prosesində müəllimin köməyi ilə çətin söz və ifadələrin mənalari izah edilir. “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı kəlmələrin mənası müəyyənləşdirilir. Sonra mətnin məzmunu üzrə işin icrasına başlanılır. Bu zaman müvafiq standartlar və onların reallaşdırılması üçün çalışmalar seçilir:

1.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 3;

2.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 1;

2.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 4,5;

3.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 6;

4.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 7;

4.1.4 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 9;

Bu çalışmalar yerinə yetirilərkən şagirdlər hekayənin məzmunu ilə bağlı suallar tərtib edib yazır, plan qurur, mətnlə bağlı və ya ona uyğun olmayan sözlər haqqında düşüncələrini təqdim edirlər. Çalışma 2-nin yerinə yetirilməsi zamanı şagirdlər qruplara bölünür, ədəbi dilin qrammatik normalarına uyğun

olaraq suallar tərtib edir və mətnin məzmunu ilə bağlı təqdimat hazırlayırlar. Qruplar bir-birlərinin fəaliyyətini qiymətləndirirlər.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Cümlədə müraciət bildirən sözlərə və söz birləşmələrinə xitab deyilir.

Məsələn: *Qızım, bu güllər əsl sizə, siz də bu güllərə layiqsiniz* – cümləsində “*qızım*” sözü müraciət bildirir.

Xitablar ismin adlıq halında olur, çox vaxt şəirdə işlənir. Xüsusi intonasiya ilə deyilir. Cümlə üzvlərindən vergüllə (,) ayrılır. Cümlənin əvvəlində, ortasında və sonunda işləyə bilər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər mətndə peşmançılıq hissi keçirən padşahın düşdüyü vəziyyəti müzakirə edirlər.

Nəticə: Hər kəs çalışmalıdır ki, işini vaxtında və dəqiq yerinə yetirsin. Heç bir vaxt tələsərək qərar qəbul etmək olmaz. Düşünmədən, tələsik qəbul edilmiş qərarlar heç də yaxşı nəticələnmir. Çox zaman insan onun zərərini çəkir. Ona görə də hər hansı bir işi görəndə dəfələrlə fikirləşmək, ölçüb-biçmək, götür-qoy etmək lazımdır. Atalar yaxşı demişlər: “Sonrakı peşmançılıq fayda verməz”.

Yaradıcı tətbiqetmə: Həyatınızın hansı anında elə bir hadisə ilə rastlaşmışınız ki, sonradan peşmançılıq çəkmisiniz? – düşündüklərinizi esse şəklində yazın.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu öyrənmək.

§55, 56. Birliyin gücü (2 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.2 2.1.3	Az.t. – 1.3.1.
3	Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.3	Coğ. – 3.2.1.
4	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir. Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir. Həmcins üzvlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir. Müxtəlif əməli yazılar (arayış, protokol) yazır, fikirlərə münasibət bildirir.	4.1.1 4.1.2 4.1.3 4.1.4	Əd. – 3.1.2.

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Beyin həmləsi, sual-cavab, müzakirə

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, proyektor

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə arıların fəaliyyətini əks etdirən bir film canlandırır.

– Siz arıların işi barədə nə bilirsiniz?

Şagirdlər müxtəlif cavablar söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: Maraqlıdır ki, arılar hər işi birlikdə kollektiv şəkildə görürlər. siz onların kollektiv işinin nədən ibarət olduğunu bilirsinizmi?

Tədqiqatın aparılması: Bu dərs üç hissədən ibarət olduğu üçün əvvəlcə müəllim şagirdlərə mətnin I hissəsini oxutdurur. Mətnin məmunu anlaşılsın deyər çətin söz və ifadələrin mənası izah edilir. Hekayədəki əsas fikrin müəyyənləşdirilməsi üçün 2.1.2 alt-standartına uyğun olaraq mətn rollar üzrə oxutdurulur. Sonra 2.1.1 alt-standartına uyğun olaraq şagirdlər qruplara bölünür və qrup daxilində fəaliyyət göstərilir. Qrupların fəaliyyəti bir-biriləri tərəfindən qiymətləndirilir(çalışma 2,7).

1.1.1. alt-standartının reallaşdırılması üçün şagirdlər 3, 5-ci çalışmaları icra edirlər.

4.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 6 seçilir.

“Bunları bilirsinizmi?” rubrikasından şagirdlər ara sözlər haqqında məlumat almış olurlar ki, bu da 4.1.3 alt-standartının reallaşdırılmasıdır.

BUNLARI BİLİRSİNİZMİ?

Ara sözlər danışanın ifadə etdiyi fikrə münasibət bildirir. Cümlənin əvvəlində, ortasında və sonunda işlənə bilər. Cümlə üzvlərindən vergül (,) işarəsi ilə ayrılır. Onlar bir sıra mənalarda işlənilir:

Təsdiq bildirənlər:	əlbəttə, şübhəsiz, həqiqətən, düz, doğrudan, doğrusu
Güman, şübhə bildirənlər:	bəlkə(də), güman(ki), deyəsən, ehtimal(ki), guya, olsun(ki), görəsən, görünür, olmaya, yəqin ki
Fikrin mənbəyini, kimə aid olduğunu bildirənlər:	mənə, bizcə, mənə görə, sənə görə... deyilənə görə və s.
Nəticə bildirənlər:	nəhayət, beləliklə, deməli, xülasə, qıssası, əvvəla, əksinə, birincisi, ikincisi və s.
Təəssüf bildirənlər:	heyif (ki), çox heyif, təəssüf (ki) və s.

2-ci dərisdə müəllim şagirdləri mətnin II hissəsi ilə tanış edir. Mətn rollar üzrə oxunur. Çətin söz və ifadələr izah edilir. Şagirdlər 2.1.3 alt-standartına uyğun olaraq 1,4-cü çalışmaları icra edirlər. Mətnin I hissəsi ilə əlaqəni 3.1.3 alt-standartına uyğun olaraq 2-ci çalışma vasitəsilə həyata keçirir. Şagirdlər verilmiş cümləni mətnə yerləşdirmək, bəzi sözlərin sinonimlərini tapmaq kimi işləri 2.1.3 və 4.1.2 alt-standartlarını reallaşdırmaqla həyata keçirirlər. rəbitəli yazı vərdislərinə aid çalışmaları isə 6,7,9,12-ci çalışmaları seçilir. Yaradıcı tətbiqetmədə şagirdlər 8-ci çalışmadan istifadə edə bilərlər.

Hekayənin III hissəsi də şagirdlər tərəfindən rollar üzrə oxutdurulur. Əsas fikir müəyyənleşir. Çətin söz və ifadələr izah edilir (1.1.2 alt-standartı çalışma 1). Bu dərisdə də şagirdlər qruplara bölünür. Qrup üzvləri 2.1.4, 1.1.1, 3.1.3 alt-standartına uyğun olaraq 2,3,4-cü çalışmaları yerinə yetirirlər.

4.1.2 alt-standartı üzrə 5-ci çalışmada şagirdlər seçdiyi nümunələrlə yazılarını zənginleşdirirlər.

Şagirdlərin tərçümə etmək bacarıqları 6,9,13-cü çalışmalarda möhkəmləndirilir. 4.1.3 alt-standartı üzrə (çalışma 7) şagirdlər qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlər üzərində fikir mübadiləsi aparırlar. 4.1.2 alt-standartına əsasən 8,11-ci çalışma yerinə yetirilir.

Məlumat mübadiləsi: Məlumat mübadiləsi zamanı hər dərisdə şagirdlər aldıkları məlumatları bir-birləri ilə bölüşür, yeni məlumat toplamaq üçün yaradıcı tətbiqetmə mərhələsinə uyğun şəkildə elmi ədəbiyyatlardan istifadə edirlər.

Nəticə: Arılar – uçan həşəratlar ailəsinə aiddirlər. Dünyada 20 mindən artıq arı növü vardır. Antraktidadan başqa dünyanın istənilən yerində rast gəlinir.

İşçi arının ömrü 40 gün olur. 17-18 günlükdə arılar artıq bala çıxarırlar. Qüvvəsi, yəni işçi arı sayı çox olan arı ailəsi ildə 35-40 kq təmiz bal verə bilər.

Onlar 15 km.-ə qədər yol qət edə bilirlər. Arı 15 km məsafədə yaxşı şirə taparsa, qayıdıb o biri arılara da xəbər verə bilər. Bu zaman bütün arılar həmin yerə uçurlar.

Arılar həm yaxşı şirə olan yeri hiss edirlər, həm də onlara qulluq edən insanı tanıyırlar.

Onların əmələ gətirdikləri bal faydalı qidadır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Zoologiya fənnindən arılar haqqında öyrəndiklərinizi qısaca esse şəkildə yazın.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu öyrənmək.

§57. Azərbaycan oğluyam (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.2 2.1.3	Az.t. – 1.2.1. Əd. – 1.2.4.
2	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Məndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	
3	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir. Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.1 4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, müzakirə, təqdimat

Resurslar: Dərslik, elektron lövhə, kompyuter

Motivasiya: Müəllim proyektoru işə salır. Ekranda Bəxtiyar Vahabzadənin haqqında çəkilmiş film canlandırılır. Bəxtiyar Vahabzadənin səsi eşidilir.

– Bu sənətkarı tanıyırsınız mı? Onun haqqında nə bilirsiniz? Şagirdlər müxtəlif fikirlər söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: – Bəxtiyar Vahabzadənin haqqında çəkilmiş filmə əsasən onu necə bir şair olduğunu deyə bilərsiniz mi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Azərbaycan oğluyam” şeirinin oxusu ilə başlanır. Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq məqsədilə məntiqi vurğudan istifadə etməklə şeir ifadəli şəkildə oxutdurulur. (3.1.2 alt-standartı) “Sözlük”dəki yeni sözlərin mənaları izah edilir. Şeirin məzmununu anlamaq və daha yaxşı mənimsəmək məqsədilə şifahi şəkildə çalışma 1 yerinə yetirilir.

Sonra müəllim şagirdləri qruplara bölür. 2.1.3 alt-standartının tələbilə çalışma 2 yerinə yetirilir. Şagirdlər 4 qrupa bölünərək çalışmanın hər bəndi üzrə təqdimat hazırlayırlar. Vaxt bitdikdə şagirdlər təqdimatlarını bir-bir təqdim edir, qruplar bir-birlərini qiymətləndirirlər.

3.1.3 alt-standartının tələbilə çalışma 3 yerinə yetirilir. Bu işi də qruplarla yerinə yetirmək olar.

“Hikmət xəzinəsi”ndən verilən aforizmlər üzərində iş çalışma 5-in tələblərinə əsaslanır (3.1.2 alt-standartı).

3.1.1. alt-standartının reallaşdırılması üçün 6-cı çalışma seçilmişdir. Şagirdlər sözlərin sintaktik vəzifələrini müəyyənləşdirirlər. 4.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün 4,8-ci çalışmaları seçilmişdir. Şagirdlər

seçdikləri nümunələrlə yazılarını zənginləşdirirlər.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər şeirin məzmunu ətrafında məlumat mübadiləsi aparırlar. B.Vahabzadənin digər şeirlərini də xatırlamış olurlar.

Nəticə: B.Vahabzadə Azərbaycanın çox istedadlı şairidir. Bu şeir isə onun vətənpərvərlik mövzusunda yazılmış şeirlərindəndir. Burada vətənpərvərlik ideyası qabardılaraq ön plana çəkilmişdir. Şair üçün Vətəni sevmək azdır, onun yolunda həyatından keçməyə hazır olmaq lazımdır. Xalqımızın şanlı keçmişi hər bir Azərbaycan oğlunun qürur mənbəyidir. Analarımız bizi Vətən üçün böyütmüşdür. Biz də Vətənimizi qoruyub, mühafizə etməliyik.

Yaradıcı təbiiqetmə: Çalışma 7 üzərində işləmək tapşırılır.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Şeirin məzmununu danışmaq, 1-ci hissəsini əzbərləmək.

§58. Əsrin Heydər tarixi (1 saat)

Nö	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	Az.t. – 1.2.2.; 4.1.1. Əd. – 2.1.1.; 1.1.1.
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir. Müxtəlif mövqeli fikirləri ümumiləşdirərək təqdim edir.	2.1.2 2.1.3	
3	Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.2 3.1.3	
4	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir.	4.1.1	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş, cütlərlə iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, sual-cavab, təqdimat

Resurslar: Dərslik, dəftər, proyektor

Motivasiya: Elektron lövhədə Ümummilli liderimiz H.Əliyevin müxtəlif illərdə xalq içərisində olan görüntüləri canlandırılır.

– Bu kadrlar haqqında nə deyə bilərsiniz?

Şagirdlər müxtəlif cavablar söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: – Heydər Əliyevin xalqa dayaq durması, el atası barədə

nə deyə bilərsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslərdəki “Əsrin Heydər tarixi” şeirinin oxusu ilə başlayır. Oxu zamanı sözlərin orfoepiyası və vurğusuna, sait və samitlərin düzgün tələffüzünə diqqət yetirilir, nöqsanlar düzəldilir, sözlərin məntiqi vurğu altında deyilməsinə diqqət yetirilir (2.1.2 alt-standartı – çalışma 1). “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı çətin sözlərin mənası izah edilir, şagirdlər yeni söz və ifadələri cümlələrdə işlədirlər(cümlələrlə iş üsulundan istifadə edilə bilər).

Şeirin məzmununun mənimsədilməsi üzərində iş aparılır:

1.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 2;

2.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 6;

3.1.2 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 8;

3.1.3 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 3,4;

4.1.1 alt-standartının reallaşdırılması üçün çalışma 5.

Şagirdlərin lüğət ehtiyatlarını zənginləşdirmək məqsədilə çalışma 7-yə müraciət etmək olar. Şagirdlərin öyrəndikləri şeirin məzmununa dair öz münasibətlərini bildirmələri üçün müəllim şagirdləri qruplara bölür. Şagirdlər şeirin bəndlərini nəsrə çevirərək bəndlərin məzmununu ifadə edir, öz fikirlərini də əlavə edirlər: çalışma 3.

Vaxt bitdikdə qrupların fəaliyyəti qiymətləndirilir.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Ümummilli liderimiz barədə bildiklərini ümumiləşdirir, onun fəaliyyəti haqqında bildiklərini müzakirə edirlər.

Nəticə: H.Əliyev Azərbaycan Respublikasının III Prezidenti kimi 10 oktyabr 1993 – 31 oktyabr 2003-cü il tarixlərində fəaliyyət göstərmişdir. O, Azərbaycan Respublikasının görkəmli dövlət xadimi, “Ulu öndər” və “Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri” titullarının rəsmi daşıyıcısı kimi xalqın yaddaşında əbədi yaşamaqdadır. Onun yaşadığı illər də xalq üçün əvəzedilməzdir. Xalq bu dövrü Heydər dövrü, Heydər tarixi adlandırır. Azərbaycanı dünyaya tanıdan şəxsiyyət hamımızın fəxridir. illər keçsə də, onun milləti üçün etdikləri xatirələrdən silinməyəcəkdir!

Yaradıcı tətbiqetmə: Əlavə məlumat toplayıb təqdimat hazırlamaq.

Qiymətləndirmə: Seçilmiş qiymətləndirmə meyarlarına uyğun aparılır.

Ev tapşırığı: Şeirin məzmununu və ya I hissəsini əzbər öyrənmək.

LAYIH

§59. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir. Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.	1.1.1 1.1.2	Az.t. – 3.1.1.; 1.2.2. Əd. – 2.2.1.; 3.1.2.
2	Söz birləşməsi və sadə cümlələri qrammatik norma-lara uyğun tələffüz edir.	2.1.1	
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.	3.1.1	
4	Seçdiyi nümunələrlə yazısını zənginləşdirir.	4.1.2	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük qrupla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompüter, elektron lövhə

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə internet şəhifəsindən istifadə edərək ADR-in yaranması barədə tarixi-xroniki sənədli filminə baxışı təşkil edir.

– Gördüyünüz bu hadisələr nə vaxt baş vermişdir?

Şagirdlər müxtəlif fikirlər söyləyirlər.

Tədqiqat sualı: XX əsrin əvvəllərində hansı tarixi hadisə Azərbaycanın həyatında dönüş yaratdı? Bu barədə nə bilirsiniz?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti” mətninin oxusu ilə başlayır. Şagirdlər mətni oxuyarkən məntiqi vurğudan düzgün şəkildə istifadə edir, mətndəki fikirlərə münasibət bildirirlər: 2.1.2. alt-standartı, çalışma 1. Çətin söz və ifadələrin mənası izah edilir. “Söz-lük” və “Söz ehtiyatı”ndakı sözlər cümlədə işlədilir. Çalışma 4-ün tələbinə görə sözlərə sinonimlər tapılır, şagirdlərin söz ehtiyatlarını artırmaq, düzgün cümlə qurmaq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək, öyrəndikləri dil materiallarını praktik yolla tətbiq etmək imkanlarını genişləndirmək məqsədilə çalışmaların icrasına başlanılır.

1.1.1. alt-standartını reallaşdırmaq, çalışma 3 üzərində işləmək şagird-lərin sual vermək, mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirmək üçündür;

1.1.2. alt-standartını reallaşdırmaq, çalışma 2 üzərində işləmək fikirlər-dəki uyğunsuzluqları bərpa etmək üçündür;

2.1.4. alt-standartının reallaşdırılması, çalışma 5 üzərində işləmək, mətn-dəki cümlələri əlaqələndirmək, ümumiləşdirmək üçündür;

3.1.1. alt-standartının reallaşdırılması, çalışma 6,9 üzərində işləmək, şagirdlərin qrammatik bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçündür;

4.1.2. alt-standartı ilə çalışma 8 yerinə yetirilir ki, bu da şagirdlərin yazı bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçündür;

2.1.1. alt-standartı çalışma 7 əsasında reallaşdırılır ki, bu da şagirdlərin nida cümlələri barədə biliklərini möhkəmləndirmək üçündür.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin yaranması və fəaliyyəti barədə fikir mübadiləsi aparırlar.

Nəticə: Şagirdlər müasir Azərbaycan Respublikasının 1991-ci ildə yenidən öz müstəqilliyini bərpa edərək, Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin siyasi varisi kimi onun bayrağını, gerbini, himnini qəbul etməsi barədə məlumatlarını möhkəmləndirmiş olurlar. İstiqlal Bəyannaməsinin elan edildiyi 1918-ci ilin 28 May günü hazırda “Respublika günü” kimi qeyd olunur.

Müsəlman Şərqində ilk parlament respublikası – Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti xalqımızın qədim dövlətçilik ənənələrini yaşadaraq, müasir dövrə xas dövlət təsisatlarının yaradılmasına nail olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının yaradılmasında M.Ə.Rəsulzadənin, F.Xoyskinin, Ə.Topçubaşovun, C.Hacınskinin, S.Mehmandarovun böyük rolu əvəzsizdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti haqqında əlavə məlumat toplamaq.

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvələ əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu danışmaq.

§60. Baharın son ayı (1 saat)

№	Gözlənilən təlim nəticələri	Alt standart	Fənlərarası inteqrasiya
1	Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.	1.1.1	
2	Nitqində məntiqi vurğudan düzgün istifadə edir.	2.1.2	Coğ. – 2.1.3.
3	Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.	3.1.1 3.1.3	Əd. – 2.1.1.; 2.2.1.
4	Topladığı fakt və məlumatlara münasibətini bildirir.	4.1.1	

Dərsin tipi: İnduktiv

Dərsin forması: Böyük və kiçik qruplarla iş

Dərsin üsulu: Əqli hücum, sual-cavab

Resurslar: Dərslik, dəftər, kompyuter, elektron lövhə

Motivasiya: Müəllim elektron lövhədə Gül bayramı zamanı xalq şənliyinin görüntülərini canlandırır. Günəşli bir gündə əlvan güllər çox gözəl görünür.

– Sizcə, bu nə bayramıdır? Bu bayram nə vaxt keçirilir?

Tədqiqat sualı: May ayı başqa aylardan nə ilə seçilir, onun özəllikləri varmı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat dərslikdəki “Baharın son ayı” mətninin oxusu ilə başlanır. Müəllim verdiyi suala cavab almaq məqsədilə məntiqi vurğudan düzgün istifadə etməklə mətni şagirdlərə oxutdurur. Şagirdlərlə mətnin nə üçün belə adlandırılması fikri müzakirə edilir.(2.1.2 alt-standart – çalışma 1). “Sözlük” və “Söz ehtiyatı”ndakı söz və ifadələr izah edilir.

Mətnin məzmununu daha yaxşı mənimsətmək üçün müəllim şagirdləri qruplara bölür. (1.1.2 alt-standartı – çalışma 2)

Şagirdlər may ayı haqqında bildiklərini ümumiləşdirərək təqdim edilmiş BİBÖ cədvəlini doldururlar. Sonra fərqlənənlər qiymətləndirilir. Mətnə çoxlu faktlardan istifadə olunmuşdur. Bu faktları ümumiləşdirərək qruplaşdırmaq da 1.1.2 alt-standartının tələbidir. Bu məqsədlə 4-cü çalışma yerinə yetirilir.

3.1.3 alt-standartı da çalışma 3-də qoyulan tələbə uyğun olaraq həyata keçirilir. Şagirdlər mətnə qoyulan fikirlərə münasibət bildirirlər. 3.1.1 alt-standartı mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirmək üçün təyin edilmişdir. Bu məqsədlə 6,7,8,10,11,12-ci çalışmalar seçilmişdir.

Bu mətn sonuncu mətn olduğu üçün mətn mənimsənildikdən sonra il ərzində keçilmiş qrammatik materialların keçirilməsinə daha çox yer verilmişdir. Şagirdlər söz birləşmələri, cümlələr, cümlə üzvləri barədə keçdikləri materialları təkrar etmiş olurlar.

Məlumat mübadiləsi: Şagirdlər mətnin mövzusu əsasında fikir mübadiləsi aparırlar. May ayının özəlliklərini müzakirə edirlər.

Nəticə: İlin bütün fəsiləri, ayları gözəldir. Hər ayın öz xüsusiyyətləri, özəllikləri, öz yeri var. May ayı yazın son ayı olduğuna görə təbiət etibarlı ilə, çox dəyişkəndir. Əlamətdar hadisələrlə zəngindir. Bu ayı şagirdlər də səbirsizliklə gözləyirlər. Çünki qarşıda onları gözəl tətil istirahəti göləyir. May ayı yeniliklərin, dəyişmənin, sevinc anlarının başlanğıcıdır.

Yaradıcı təbiiqetmə: May ayında xatirinizdə qalan ən maraqlı hadisə barədə yazmaq

Qiymətləndirmə: Müvafiq cədvələ əsasən aparılır.

Ev tapşırığı: Mətnin məzmununu öyrənmək.

ÖZÜNÜZÜ YOXLAYIN I

Mətn üzrə işləyin.

Ana dili

Çox dil bilmək yaxşıdır. Başqa dilləri öyrənmək indiki dövrdə xüsusən vacibdir. Lakin hər kəs birinci növbədə öz ana dilini yaxşı bilməlidir.

Bir zaman Rusiyada fransız dili dəbdə idi. Aristokratlar və onların uşaqları fransızca danışmağı şöhrət bilirdilər. Görün o zaman böyük rus yazıçısı L.N.Tolstoy nə yazır: “Nə deyirsən de, ana dili həmişə doğma olacaqdır”.

XVIII əsrdə yaşamış görkəmli rus A.P.Sumarokov yazmışdır: “Öz doğma dilinin gözəlliyini bilmədən, başqa dillərin gözəlliyini başa düşmək olarmı?”

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı M.S.Ordubadi demişdir: “Hər bir xalqın ruhunun ifadəsini ancaq onun öz dilində vermək olar”.

1. Nöqtələrin yerinə hansı sözü yazmaq lazımdır?

A) Müəllimi B) bəstəkarı C) ədibi D) hüquqşünası E) rəssamı

2. II abzasda altından xətt çəkilmiş sözün tərcüməsi:

A) был известен C) был интересным E) был временным
B) был в моде D) был современным

3. Mətnin birinci cümləsinin mübtədası nə ilə ifadə olunub?

A) Məsdər tərkibi ilə D) isimlə
B) Məsdərlə E) feli sifət tərkibi ilə
C) Feli sifətlə

4. Mətdə “Şöhrət” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

A) vüqar C)sağlıq E) çox
B) şərəf D) tanınmış

5. Cümlədəki ismi birləşməni göstərin.

“Hər bir xalqın ruhunun ifadəsini ancaq onun öz dilində vermək olar”.

A) Hər bir C) ancaq onun E) dilində vermək olar
B) xalqın ruhunun D) vermək olar

6. Hansı söz birləşməsi deyil?

A) Fransız dili C) indiki dövrdə E) doğma olacaqdır
B) dil bilmək D) görkəmli rus ədibi

7. Cümlənin xəbəri nə ilə ifadə olunub?

Çox dil bilmək yaxşıdır.

A) Sifət B) isim C) fel D) zərf E) feli sifət

8. Cümlədən hansı sözü çıxarsaq, mənası dəyişməz?

Lakin hər kəs birinci növbədə öz ana dilini bilməlidir.

A) Hər kəs B) lakin C) öz D) ana E) bilməlidir

9. Altından xətt çəkilmiş söz birləşməsi hansı cümlə üzvüdür?

XVIII əsrdə yaşamış A.P.Sumarokov yazmışdır.

A) Xəbər B) mübtəda C) təyin D) zərflilik E) tamamlıq

10. Hansı bənddə feili birləşmə işlənib?

A) Ana dili C) başqa dilləri E) vermək olar
B) fransız dili D) yaxşı oxumaq

11. I növ təyini söz birləşməsi hansı cümlədədir?

A) Çox dil bilmək yaxşıdır?

B) Ordubadi demişdir.

C) Aristokratlar və onların uşaqları fransızca danışmağı şöhrət bilirdilər.

D) Ana dili həmişə doğma olacaqdır.

E) Rusiyada fransız dili dəbdə idi.

12. Hansı bənddə feili birləşmə verilib?

A) Xüsusən vacibdir

B) Rus yazıçısı

C) Ordubadi demişdir

D) Dilləri öyrənmək

E) Vermək olar.

13. Mətnin sonuncu cümləsində altından xətt çəkilmiş ifadə hansı cümlə üzvüdür?

A) Təyin B) mübtəda C) xəbər D) zərflilik E) tamamlıq

14. Cümlədəki tamamlığı göstərin:

Aristokratlar və onların uşaqları fransızca danışmağı şöhrət bilirdilər.

A) Danışmağı

B) Fransızca danışmağı

C) Onların uşaqları

D) Şöhrət

E) aristokratlar

15. Hansı cümlə üzvü cümlədə hərəkətin və ya əlamətin aid olduğu şəxsi və ya əşyanı bildirir?

- A) mübtəda B) xəbər C) təyin D) tamamlıq E) zərflək

16. Mətnin üçüncü cümləsinin xəbəri felin hansı şəklindədir?

- A) əmr B) xəbər C) vacib D) arzu E) şərt

17. Feili birləşməni göstər.

- A) Fransızca danışmaq C) Xalq ruhu E) başqa dillərin
B) Rus yazıçısı D) Azərbaycanlı yazıçı

18. İsmi birləşməni tapın.

- A) Güzəlliyini bilmədən
B) Ancaq onun
C) Öz dilində
D) Ruhunu ifadə etmək
E) Fransızca danışmağı

19. Verilmiş cümlənin neçə üzvü var?

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı M.S.Ordubadi demişdir...

- A) 3 B) 4 C) 2 D) 5 E) 6

20. Mətnin məzmununa aid olmayan fikir hansıdır?

- A) Ana dilindən başqa digər dilləri də öyrənmək vacibdir.
B) İnsanın ana dili həmişə doğmadır.
C) Əvvəllər rusca danışmaq Azərbaycanda dəbdə idi.
D) Hər kəs əvvəlcə öz ana dilini gözəl bilməlidir.
E) Rusiyada keçmişdə aristokrat ailələrdə fransızca danışmağı şərəfli hesab edirdilər.

Mətn üzrə işləyin.

Poçt qutusu

Noyabr ayının 12-ci günü idi. Hava çox soyuq idi. Həkim axırncı dəfə xanın arvadını yoluxub cavab verdi ki, daha naxoşun halı yaxşıdır. Bir həftədən sonra yola çıxmaq olar. Xan İrəvana getməyə çox Çünki xanı orada çox vacib işlər gözləyirdi. Həm də qorxurdu ki, qar yağa, hava daha da soyuya və naxoş üçün yola çıxmaq daha çətin ola. Xan qələmi götürüb irəvanlı dostu Cəfər ağaya bir kağız yazdı.

Xan kağızı qoydu paketə, üstünü yazıb, markasını yapışdırdı. İstədi nökrəni çağırırsın ki, aparıb salsın poçta. Amma xanın yadına düşdü ki, nökrəni göndərüb

başqa işə. Bu zaman qapı döyüldü. Xan çıxdı və gördü ki, qapını döyən öz kəndlisi Novruzəlidir...

Bu halda xanın ağlına gəldi ki, yazdığı məktubu versin, Novruzəli aparıb poçta salsın.

21. Nöqtələrin yerinə hansı sözü yazmaq lazımdır?

- a) sevirdi b) tələsirdi c) həvəssizdi d) istəyirdi e) tələsmirdi

22. Altından xətt çəkilmiş sözün tərcüməsi:

- a) спросить b) лечить c) проверить d) успокоить e) торопить

23. Mətnin birinci cümləsinin xəbəri? (Dəqiq cavabı seçin)

- a) ismi xəbərdir d) mürəkkəb feli xəbərdir
b) feli xəbərdir e) mürəkkəb ismi xəbərdir
c) sadə xəbərdir

24. Mətnə “kağız” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- a) məktub b) məqalə c) açıqca d) əhvalat e) sirr

25. Cümlədə neçə köməkçi nitq hissəsi işlənib? Ardıcılığı göstərin.

“Həm də qorxurdu ki, qar yağa, hava daha da soyuya və naxoş üçün yola çıxmaq daha çətin ola.”

- a) 5, bağlayıcı, bağlayıcı, ədat, qoşma, ədat
b) 5, bağlayıcı, ədat, bağlayıcı, qoşma, bağlayıcı
c) 6, bağlayıcı, ədat, bağlayıcı, qoşma, ədat, bağlayıcı
d) 6, bağlayıcı, bağlayıcı, ədat, bağlayıcı, qoşma, ədat
e) 4, bağlayıcı, ədat, qoşma, bağlayıcı

26. Söz birləşməsi ilə bağlı fikirlərdən biri doğru deyil:

- a) Bir sözdən də ibarət ola bilər
b) İntonasiya bitkinliyi yoxdur
c) Sözə nisbətən konkretlik bildirir.
d) Ən azı iki müstəqil sözdən ibarət olur
e) Bitmiş fikir ifadə etmir

27. Zərf hansı cümlələrdədir?

1. Sözü birbaşa üzə demək onun adəti idi.
2. Bağda hava sərin dir.
3. Zeynəb hirs lənərək qışqırdı.
4. Konsertdə qabaq cərgədəki yerlər boş idi.
5. Xəstənin halı birdən-birə dəyişdi.
a) 3, 4 b) 2, 3 c) 2, 5 d) 1, 5 e) 1, 4

28. Hansı sözün yazılışı səhv verilib?

- a) ala – seyrək c) qurutəhər e) tünd – göy
b) açıq – ürəkli d) al – qırmızı

29. *“Stolun üstündəkilər limon üzüm və heyvalar bütün bunlar içəri daxil olan uşaqları sevindirdi”* cümləsində hansı durğu işarələri buraxılmışdır?

- a) iki qoşa nöqtə, bir vergül, bir tire
b) bir qoşa nöqtə, bir vergül, bir tire
c) üç tire, bir vergül
d) bir qoşa nöqtə, üç vergül, iki tire
e) iki qoşa nöqtə, iki vergül

30. Verilən parça hansı əməli yazı nümunəsinin başlanğıc hissəsidir?

Bakı şəhəri, H.Ağayev adına 113 sayılı orta məktəbin X^a sinif şagirdi Nicat Əliyevin məktəb sərgisində nümayiş etdirilən rəsm əsərlərinə dair ...

- a) bildiriş b) ərizə c) rəy d) izahat e) annotasiya

ÖZÜNÜZÜ YOXLAYIN II

Mətn üzrə işləyin.

Qol saati

Qol saati nisbətən yaxın vaxtlarda, Birinci Dünya müharibəsinin sonunda meydana gəlməyə başlamışdır. Ona qədər saatları cibdə, xüsusi torbacıqda, yaxud zəncirə keçirib boyunda gəzdirirdilər. Doğrudur, ustalar 150 il bundan əvvəl də bu mexanizmləri daha orijinal görünüşdə hazırlayıb, kiçik qadın saatlarını qiymətli qolbaqlara salırdılar. Lakin belə konstruksiyalar geniş yayılmadı, nadir bəzək əşyası olaraq qaldı.

Qol saatlarının adı tarixə düşməmişdir. O, rahatlıq üçün cib saatını ilk dəfə qoluna bağlayan naməlum bir əsgər (fransızlar onu fransız, almanlar isə alman hesab edirlər) olmuşdur. 1918-ci ildə İsveçrə saatsazı Jan Şatnu iki qulaqcığı olan kiçik saatlar düzəltməyə başladı. Onlara enli dəri və ya metal qolbaq geydirdi. Belə rahat saatları əvvəlcə idmançılar həvəslə taxırdılar, sonra isə onlar hamı tərəfindən istifadə edilməyə başla...dı.

1. Nöqtələrin yerinə hansı sözü yazmaq lazımdır?

- A) ixtiraçısının D) qiymətinin
B) yiyəsinin E) ünvanının
C) satanın

2. Altından xətt çəkilmiş sözün tərcüməsi:

- A) часы B) кольцо C) браслет D) ремень E) пояс

3. Mətnin I cümləsində mübtəda nə ilə ifadə olunmuşdur?

- A) İsim B) sifət C) sayla
D) ismi birləşmə E) feli birləşmə

4. Mətndəki “görünüş” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- A) Görünmək B) görkəm C) ölçü D) forma E) dairə

5. Mətndən verilmiş cümlədə hansılar ismi birləşmədir?

Ona qədər saatları cibdə, xüsusi torbacıqda, yaxud zəncirə keçirib boyunda gəzdirirdilər.

- A) saatları cibdə B) xüsusi torbacıqda C) zəncirə keçirib
D) ona qədər E) boyunda gəzdirirdilər

6. Hansı bənddə söz birləşməsi verilməyib?

- A) Ona qədər B) belə konstruksiyalar E) İsveçrə saatsazı
A) Dünya müharibəsi D) qol saati

7. Verilmiş cümlənin xəbəri nə ilə ifadə olunub?

...Ustalar 150 il bundan əvvəl kiçik qadın saatlarını qiymətli qolbaqlara salırdılar.

- A) isim B) məsdər E) frazeoloji birləşmə
C) fel D) feli sifət

8. Hansı sözü cümlədən çıxarsaq, cümlənin mənası dəyişməz?

Doğrudur, ustalar 150 il bundan əvvəl də bu mexanizmləri daha orijinal görünüşdə hazırlayırdılar.

- A) ustalar B) bu C) doğrudur D) orijinal E) mexanizmləri

9. İsmi birləşməni göstər.

- A) Qol saati
B) Yaxşı oxumaq
C) Cibdə gəzdirirdilər
D) Usta düzəldən
E) Orijinal görünürdü

10. Hansı söz cümlənin mübtədasıdır?

Onlara enli dəri və ya metal qolbaq geydirdi.

A) dəri C) qolbaq E) cümlədə mübtəda işlənməyib

B) metal D) onlara

11. Feili birləşməni göstər?

A) Qoluna bağlayan

B) Enli dəri

C) Bəzək əşyası

D) Qol saati

E) Boyunda gəzdirdilər.

12. Hansı bənddə feili birləşmə verilib?

A) Düzəltməyə başladı

B) Yaxın vaxtlarda

C) Qiymətli qolbaqlara

D) Zəncirə keçirib

E) Orijinal görünüşdə hazırlayır.

13. Mətnin sonuncu cümləsində “удобный” sözünün tərcüməsi hansı cümlə üzvüdür?

A) mübtəda B) xəbər C) təyin D) tamamlıq E) zərflək

14. Cümlədəki mübtəda nə ilə ifadə olunmuşdur?

O, rahatlıq üçün cib saatını ilk dəfə qoluna bağlayan naməlum bir əsgər olmuşdur.

A) isim B) sifət C) say D) əvəzlik E) zərf

15. Feili birləşməni göstərin.

A) qol saati

B) enli dəri

E) usta düzəldən

C) qadın saati

D) dünya müharibəsi

16. İsmi birləşməni göstərin.

A) orijinal görünəndə

B) Hamı sevinəndə

E) rahatlıq üçün

C) qoluna bağlayan

D) xüsusi torbacıq

17. Mətnə hansı sualı vermək olmaz?

A) Qol saati nə vaxt yaranıb?

B) Əvvəlki saatlar necə şəkildə idi?

C) Hansı konstruksiyalar geniş yayılmadı?

D) Nə üçün idmançılar qol saatlarını taxmaqdan imtina edirdilər?

E) İki qulaqcığı olan saatlar kim tərəfindən düzəldilmişdi?

18. Mətdən verilmiş sözlərdən hansı düzəltmədir?

A) tarixə B) həvəslə C) kiçik D) xüsusi E) müharibəsinin

19. Verilmiş cümlənin neçə üzvü var?

1918-ci ildə İsveçrə saatsazı Jan Şatnu iki qulaqcığı olan kiçik saatlar düzəltməyə başladı.

a) 1 mübtədə, 2 xəbər, 2 zərflək, 2 təyin.

b) 1 mübtədə, 1 xəbər, 1 zərflək, 3 təyin, 1 tamamlıq

c) 1 xəbər, 1 təyin, 1 mübtədə

d) 1 zərflək, 1 təyin, 1 xəbər, 1 tamamlıq

e) 1 mübtədə, 3 təyin, 3 zərflək

20. Sonuncu cümlədə nöqtənin yerinə hansı hərf yazılmalıdır?

a) r b) n c) y d) ş

Bu ölkədə hamı şah kimi danışır.

... Sultan Səlim Şah İsmayılı gətirdiklərini deyəndə çadıra girdi, amma oturmadı. Ayaq üstündə gözünü çadırın qapısına

Şah atdan enəndən sonra kölgəsi çadırın ağzına düşdü və içəri girdi...

Bu vaxt Fərhad bəy də çadıra girib Sultan Səlimin qulağına nəsə pıçıldadı. Onun sifəti elə bil işıqlandı. Kinayə ilə Şah İsmayıla baxdı və dedi:

– Gətirin.

Çadıra dəbilqəsi düşmüş, saçları dağılmış Taclıbəyimi gətirdilər.

– Hə, şah, ölkədə kişi tapılmadı ki, qadınları, öz hərəmlərini də döyüşə gətirdin?

Taclıbəyim Şah İsmayılı görüb doluxsundu. Hönkürə-hönkürə dedi:

– Şahım, məni əsir ala bilməyəcəkdilər. Sənin əsir alındığını gördüm qollarım boşaldı.

21. Nöqtələrin yerinə hansı sözü yazmaq lazımdır?

a) yumdu b) baxdı c) dikdi d) örtü e) açdı

22. Altından xətt çəkilmiş sözün tərcüməsi:

a) шапка b) кепка c) шлем d) панамa e) оружие

23. Mətnin birinci cümləsinin mübtədası nə ilə ifadə olunub?

a) isimlə b) mürəkkəb adla c) mürəkkəb sözlə d) sifətlə e) əvəzliliklə

24. Mətdəki “hərəm” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

a) yoldaşı b) qulluqçusu c) dostu d) arvadı e) sərkərdəsi

25. Cümlədəki feli birləşməni göstər?

“Taclıbəyim Şah İsmayılı görüb doluxsundu.”

- a) Taclıbəyim b) Şah İsmayılı c) İsmayılı görüb d) görüb doluxsundu
e) Taclıbəyim doluxsundu

26. Cümlələrin birində bütün sözlərin tələffüzü ilə yazılışı fərqlənir:

- a) Cahangir evə sarı addımladı.
b) Dostumun işləri heç də yaxşı getmir.
c) Neftçilər dənizdə yeni buruq qazırdılar.
d) Sirac dənizçilik məktəbini bitirdi.
e) Atam bu zavodda işləyir.

27. Hansı cümlədə ismi xəbər işlənməmişdir?

1. Təbiət gözəldir.
2. Baykal dünyanın ən dərin gölüdür.
3. Hər eşitdiyin sözə inanma.
4. Müəllim müqəddəs varlıqdır.
5. Pis adətlərdən əl çəkin.
a) 3, 5 b) 3, 4, 5 c) 1, 2, 4 d) 1, 2, 3 e) 1, 4

28. “Şagirdlərin imtahan göstəriciləri sevindiricidir” cümləsində hansı cümlə üzvləri işlənmişdir?

- a) mübtəda, xəbər
b) zərflək, tamamlıq, xəbər
c) mübtəda, zərflək, xəbər
d) təyin, mübtəda, xəbər
e) təyin, tamamlıq, xəbər

29. “Kimin ki ağılı, bacarığı var, qalib gəlir” cümləsində neçə xəbər var?

- a) 1
b) 2
c) Heç yoxdur
d) 3
e) 4

30. “Qəlbinə dəymək” birləşməsinin antonimi hansıdır?

- a) könül bağlamaq
b) qəlbindən keçmək
c) ürəyinə yatmaq
d) könül vermək
e) könlünü almaq

ÖZÜNÜZÜ YOXLAYIN III

Mətn üzrə işləyin.

Söyüd kölgəsi

Kəndin kənarında yol ayrıcında bir yer var idi. Ətraf əkin yeri idi. Burada kiçik bir bulaq var idi. Yolçular yay günü bu bulaqdan su içməmiş, əl-üzlərini yumamış getməzdilər. Ancaq burada bir kölgəlik yox idi ki, yolçular kölgədə oturub dincəlsinlər. **Salman əmi buna görə yol ağzında bir söyüd ağacı əkd**i, beş il ondan yaxşıca muğayət olub böyütdü.

Cavan və ağac qol-budaq atdığı kimi, çoxdan kök buraxıb, rişəsini suya yetirmişdi. Bulaq suyundan içir, səhər günəşindən işıq, istilik alır, ildən-ilə canlanır, böyüyür, yaşıl budaqlarını yasəmən salxımları kimi yolçuların başına sallayır, kölgəsi ilə çölün havasını sərinlədir, gəlib-gedəni salamlayırdı. Lap kənardan ötən, bulaqdan xəbərsiz yolçular da söyüd kölgəsində sərinləməyə gedirlər. Salman kişi bunu görəndə ürəyi böyüyür, könlü açılır, xoşhal olurdu.

Mir Cəlal Paşayev

1. Nöqtələrin yerinə hansı sözü yazmaq olar?

A) Qoca B) tənha C) çoxlu D) söyüd E) kölgə

2. Altından xətt çəkilmiş sözün tərcüməsi:

A) виноград B) тень C) гроздь D) сирень E) корешок

3. Mətnin I cümləsində mübtəda hansı sözdür?

A) Yol B) yer C) kəndin D) bir E) ayrıcında

4. Mətnin I cümləsindəki mübtəda nə ilə ifadə olunub?

A) İsim B) sifət C) say D) əvəzlik E) fel

5. Cümlədən hansı sözü çıxarsaq, məna dəyişməz?

Burada kiçik bir bulaq var idi.

A) bulaq B) kiçik C) bir D) burada E) var idi

6. Hansı söz birləşməsi deyil?

A) Kəndin kənarında D) Çölün havasını
B) Salman əmi E) səhər günəşindən
C) Buna görə

7. Mətnə kursivlə verilmiş cümlədə fərqləndirilmiş ifadə hansı cümlə üzvüdür?

Salman əmi buna görə yol ağzında bir söyüd ağacı əkdi ...

A) Mübtəda B) xəbər C) təyin D) tamamlıq E) zərflək

8. Cümlədəki feili birləşməni göstərin?

Salman kişi bunu görəndə ürəyi böyüyür, könlü açılır, xoşal olurdu.

- A) Salman kişi C) ürəyi böyüyü E) xoşal olurdu
B) bunu görəndə D) könlü açılır

9. Verilənlərdən hansı söz birləşməsi deyil?

- A) Söyüd kölgəsi C) bulaq var idi. E) çölün havası
B) əkin yeri D) kölgəsində sərinləmək

10. Cümlənin hansı sözü xəbərdir?

Yolçular yay günü bu bulaqdan su içməmiş, əl-üzlərini yumamış getməzdilər.

- A) içməmiş C) getməzdilər E) əl-üzlərini yumamış
B) yumamış D) bulaqdan

11. Hansı feili birləşmədir?

- A) Səhər günəşi C) kiçik bulaq E) könlü açılır
B) söyüd ağacı D) bulaqdan su içməmiş

12. Cümləni hansı sözlə bitirmək olar?

Cavan ağac çoxdan kök buraxıb, rüşəsinə suya

- A) Çatdırmışdı C) almışdı E) birləşdirmişdi
B) qaldırmışdı D) getmişdi

13. Cümlədəki zərfliyi göstərin:

Salman kişi bunu görəndə könlü açılırdı.

- A) Salman D) açılırdı
B) Bunu görəndə E) görəndə
C) Könlü

14. Hansı cümlə üzvü mübtədaya aid iş, hal, hərəkət bildirir?

- A) Mübtəda B) xəbər C) təyin D) tamamlıq E) zərflilik

15. Mətnin birinci cümləsində neçə zərflilik var?

- A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) 5

16. Hansı feili birləşmədir?

- A) Yol ayrıcında C) ürəyi böyüyür E) yasəmən salxımları
B) Lap kənardan D) kənardan ötən

17. Mətnin məzmununa aid olmayan fikir hansıdır?

- A) Salman əmi kəndə bulaq çəkdirmişdi.
B) Salman əmi beş ilə ağacı böyütdü.

- C) Söyüd ağacı insanlara kölgəlik yaratdı.
- D) Yoldan keçənlər ağacın kölgəsində sərinləndilər.
- E) Söyüdün budaqları salxım kimi sallandı.

18. Feili birləşmə hansıdır?

- A) Yay günü C) kəndin kənarı E) yaşıl budaqları
- B) əkin yeri D) yoldan keçənlər

19. Mətnin məzmununa hansı atalar sözü uyğun gəlir?

- A) Ağac bar verəndə başını aşağı sallayar.
- B) İşləməyən dişləməz.
- C) İş insanın cövhərdir.
- D) Tikmədim özüm qalam, tikdim ki, izim qala.
- E) El gücü, sel gücü.

20. Mətnin sonuncu cümləsində hansı cümlə üzvü həmcinsdir?

- A) mübtəda B) xəbər C) təyin D) tamamlıq E) zərflək

Sumqayıt

Bəzi dilçilər belə bir mülahizə irəli sürürlər ki, “Sumqayıt” adı “su” və “qayıt” sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Bu ad Sumqayıt çayının suyunun quraqlıqla əlaqədar yayda azalması, payızda isə yağışlar zamanı çoxalması ilə bağlıdır.

Başqa rəvayətə görə, keçmişdə bir nəfər zadəgan qadın xeyir-xahlıq edərək quraq yerləri suvarmaq məqsədilə həmin çayın səmtini dəyişmişdir. Nəhayət, belə bir fikir də var ki, “Sumqayıt” qədimdə bu yerlərdə məskən salmış “sumqat” tayfasının adından alınmış sözdür.

21. Mətnin neçənci cümləsində ilin fəsillərinin adı çəkilmişdir?

- a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 e) heç birində

22. Mətnə işlənmiş hansı söz səhv yazılmışdır?

- a) quraqlıq b) xeyir-xahlıq c) yağış d) mülahizə e) məskən

23. Hansı sözü “oba” sözü ilə əvəz etmək olar?

- a) yer b) tayfa c) məskən d) Sumqayıt e) səmt

24. Mətnə altından xətt çəkilmiş söz hansı sahəyə aiddir?

- a) tibb b) təhsil c) elm d) tikinti e) incəsənət

25. “xeyirxahlıq” sözünün dəqiq tərcüməsi hansı variantdadır?

- a) Искренность в) доброжелательность с) справедливость
- d) скромность е) нежность

26. “*Bu günün işini sabaha qoyma*” atalar sözünün mənası hansı bənddə fıkra uyğun gəlir:

- a) Без труда не вынешь и рыбку из пруда
- b) Не оставляй на завтра, то что можно сделать сегодня
- c) Труд украшает человека
- d) После драки кулаками не машут
- e) Завтра-завтра, не сегодня, так ленивцы говорят

İlk avtomobil

1886-cı ildə alman ixtiraçısı Karl Benz ilk dəfə olaraq mühərriklə işləyən maşın-avtomobil yaratdı. O dövrdə bu maşına atsız ekipaj deyirdilər. Karl Benzin avtomobili saatda 16 km yol qət edə bilirdi. Elə həmin il başqa bir ixtiraçı – Qotlib Daymler dördtəkərli avtomobilini yaratdı. Bir müddət sonra ixtiraçıların hər biri öz avtomobil zavodunu işə saldı.

Düz 40 ildən sonra “Daymler” və “Benz” şirkətləri birləşərək “Daymler-Benz” adlanmağa başladı. Bu şirkət indiyə qədər dünyanın aparıcı avtomobil şirkətlərindən biri sayılır. Şirkətin buraxdığı avtomobillər isə “Mercedes-Benz” adlanır.

Bəs nəyə görə “Mercedes”?

1899-cu ildə avtomobil həvəskarı Emil Yelinsk “Daymler” maşınında ilk avtomobil yarışında qalib gəldi. Bundan sonra o, “Daymler” zavoduna 36 ədəd avtomobil sifariş etdi.

Razılaşmaya əsasən zavodun buraxdığı avtomobillərə “Mercedes” adı verildi. Mercedes Emil Yelinskin qızı idi. O zaman Mercedesin 10 yaşı var idi.

Bu gün “Mercedes” dünyada ən çox alınan avtomobillərdən biridir.

27. Altından xətt çəkilmiş cümlənin dəqiq tərcüməsi hansıdır?

- a) Через год один из изобретателей открыл завод автомобиля
- b) Спустя год начал работать завод автомобиля
- c) Все изобретатели открыли завод автомобиля
- d) Через некоторое время каждый из изобретателей открыл свой завод автомобиля
- e) Через определенное время каждый из изобретателей открыл свой завод.

28. «любителъ» sözünün tərcüməsi hansıdır?

- a) ixtiraçı b) həvəskar c) sahib d) sürücü e) qalib

29. Emil Yelinsk kimdir?

- a) alim b) ixtiraçı c) idmançı d) sahibkar e) həvəskar

30. Daymler dördtəkrərli avtomobili nə vaxt yaratdı?

- a) Bens avtomobilindən əvvəl
b) 1886-cı ildə
c) 1899-cu ildə
d) İli məlum deyil
e) Əsrin əvvəllərində

ÖZÜNÜZÜ YOXLAYIN IV

Mətn üzrə işləyin.

Zərdüşt

Otuz yaşlı Zərdüşt səhərdən payız meşəsinə baxa-baxa düşünürdü. Birdən-birə bu saysız-hesabsız ağaclar, yarpaqlar onun gözlərində canlı varlıqlara – çevrildi. İnsanlar bu yarpaqlar kimidir. Əvvəl tərəvətli, yumşaq olur. Sonra get-gedə bərkiyib quruyur. Nəhayət, məhv olur.

On ildən bəri vətəninə tənhalığa çəkilən, atadan qalan sərvəti, mülkü, hər şeyi atıb mağaraya çəkilən Zərdüşt dünəndən bəri sanki tamam dəyişmişdi. On illik yuxusuz gecələrinin, gərgin düşüncələrinin bəhrəsi olan “Avesta” indi onun üçün gərəksiz görünürdü...

O, düşüncələr içində yavaş-yavaş gəlib bir çayın kənarında dayandı. Dörd adam çayı keçmək barədə mübahisə edirdi. Zərdüşt bir az onlara qulaq asdı. Sonra dedi:

- Gəlin, keçin. Mübahisə etməyin!
- Necə keçək?

Onlar gülməyə başladılar. Zərdüşt əlini qaldırıb çaya sarı uzatdı. Çay ikiyə bölündü. Zərdüşt sakitcə o taya keçdi. Möcüzə görmüş adamlar qorxa-qorxa çayı keçib dayandılar.

Zərdüşt yenə əlini qaldırdı. Ram olmuş çay gurultu ilə axıb getdi...

1. Nöqtələrin yerinə hansı sözü yazmaq lazımdır?

- a) ağaclara b) çiçəklərə c) insanlara d) çaylara e) yarpaqlara

2. Altından xətt çəkilmiş sözün tərcüməsi:

- a) уединиться b) уехать c) жить один d) грустно жить
e) жить в семье

3. Mətnin birinci cümləsinin mübtədası nə ilə ifadə olunub?

- a) sifətlə b) sayla c) əvəzliliklə d) isimlə e) söz birləşməsi ilə

4. Mətnə “gərəksiz” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

- a) vacib b) mənalı c) lazımsız d) dəyərli e) qiymətli

5. Cümlədəki feili birləşməni göstərin.

“Otuz yaşlı Zərdüşt səhərdən payız meşəsinə baxa-baxa düşünürdü”:

- a) Otuz yaşlı b) səhərdən payız c) payız meşəsinə baxa-baxa
d) baxa-baxa düşünürdü e) payız meşəsinə

6. Hansı söz birləşməsi deyil?

- a) canlı varlıqlar b) mübahisə etmək c) gərgin düşüncələr
d) yuxusuz gecələr e) çayın kənarı

7. Cümlənin xəbəri nə ilə ifadə olunub?

“İnsanlar da yarpaqlar kimidir”

- a) əvəzliliklə b) sifətlə c) qoşmalı sözlə
d) fellə e) qoşma ilə

8. “Bu sözü sizə deyirəm ha...” cümləsindəki “ha” sözü ədatın mənacə hansı növünə daxildir?

- a) məhdudlaşdırıcı b) arzu c) dəqiqləşdirici
d) qüvvətləndirici e) əmr

9. 2-ci cümlədə məntiqi vurğulu sözü göstərin.

Mal-qara özünü kölgəyə vurub kövşəyir, quşlar budaqlarda gizlənir, itlər dilini bir qarış çıxararaq ləhləyirdi.

- a) kövşəyir b) budaqlarda c) gizlənir d) bir qarış çıxararaq
e) quşlar

10. “Mənim adım Ələsgərdir” cümləsində mübtəda nə ilə ifadə olunub?

- a) İsmi birləşmə ilə
b) Feli birləşmə ilə
c) Qoşmalı sözlə
d) İsimlə
e) Əvəzliliklə

11. Hansı birləşmənin hər iki tərəfi isimdir?

- a) Çoxmərtəbəli bina, çətin suallar, incə bel
- b) Daş ev, yeddi qardaş, qızıl üzük
- c) Dəmir qapı, əmim Kərim, taxta döşəmə
- d) Kiçik qayıq, milyonlarla adam, arxalı köpək
- e) Üç badam, qaşsız üzük, döyüşən şəhər

12. Antonim sözlərin cərgəsini göstərin.

- a) Sevinc-kədər, qəm-qüssə
- b) El-oba, yurd-yuva
- c) Xeyir-şər, oğul-uşaq
- d) əziz-hörmətli, tünd-açıq
- e) ağ-qara, tez-gec

13. Hansı cərgədəki sifətlər quruluşca sadədir?

- a) Sınıq, xarici, badamı
- b) Kəsik, dairəvi, xurmayı
- c) Soyuq, elmi, sıravı
- d) Yumşaq, bədii, mədəni
- e) Böyük, tibbi, kütləvi

14. “Səlahiyyət” sözünün tərcüməsini göstərin.

- a) Полномочие
- b) Опрятность
- c) Результат
- d) Путешествие
- e) Преданность

15. Hansı cümlədə “danış” sözünün əvəzinə “söylə” işlətmək olmaz?

- a) Mənimlə bu barədə çox danış.
- b) Dərsi yaxşı danış.
- c) Sən də gördüklərini danış.
- d) Əvvəl düşün, sonra danış.
- e) Danış görək məqsədin nədir?

16. “Ömrün uzun olsun!”, “Canın sağ olsun”, “Bəxtin ağ olsun!” nümunələri nitq etiketlərinin hansı növünə aiddir?

- a) alqış b) görüşmə c) müraciət d) təbrik e) ayrılma

17. Bu əməli yazı nümunəsi sinif iclasında tərtib edilir:

- a) bildiriş b) teleqram c) arayış d) məktub e) protokol

18. Sıra saylarının yazılışında səhv variantları göstərin.

1. 5-inci gün 2. 5-ci otaq 3. V əsr 4. V-nci sinif 5. V-ci əsr

a) 1, 2, 4 b) 1, 4, 5 c) 2, 5 d) 3, 5 e) 2, 4

19. Cümlədə hansı durğu işarəsi buraxılmışdır?

Onlar əsl ovlağa ceyran düzünə gəlib çatdılar.

a) tire b) mötərizə c) vergül, tire d) iki vergül, tire e) iki vergül

20. Hansı bənddəki sözü “əlan” sözü ilə əvəz etmək olar?

a) ərizə b) bildiriş c) çağırış d) arayış e) protokol

Xəzər Bakının aynasıdır

Günəş sulara bərq vuranda Xəzər Bakının başına pərvanə kimi dolanır. Təbiət Xəzəri Bakıya yaratmışdır. Gündüzləri əlvan, gecələri çıraqban Bakı Xəzərdə əks olunanda daha da gözəlləşir.

Dənizdən əsən xəzrisi və ya gilavarı səngiyəndə Bakının təbiəti mehriban və mülayim olur. Belə vaxtlarda insanların üzündən sevinc, səadət, bəxtiyarlıq əskik olmur.

Xəzərdən xəzri və ya gilavar əsəndə isə Bakı coşan, hayqıran, çarpışan pələnglər şəhərinə bənzəyir.

Dəli küləklər əsdimi, deməli, Bakıda qışıdır. Soyuq havalar başalır. Bu cür havalar insanların xasiyyətinə də öz təsirini göstərir. Soyuqqanlılıq, əsəbilik, tələskənlik halları hərəkətlərində, bir-birinə münasibətlərində müşahidə olunur.

21. Nöqtələrin yerinə hansı sözü yazmaq lazımdır?

a) Su vermək b) yaraşıq vermək üçün c) sərinlik vermək
d) sərvət vermək e) şöhrətli olmaq üçün

22. Altından xətt çəkilmiş sözün tərcüməsi:

a) утихающий b) северный ветер c) южный ветер d) ~~хладнокровность~~

23. Mətndə “hayqıran” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

a) qışqıran b) sakitləşən c) vuruşan d) çalışan e) ləpələnen

24. Mətnin birinci cümləsinin mübtədası hansıdır?

a) Bakının b) pərvanə c) günəş d) Xəzər e) Bakının başına

25. Mətndə hansı sualın cavabı öz əksini tapmayıb?

a) Dənizdən Bakıya hansı küləklər əsir?
b) Bakıda nə zaman qışıdır?
c) Soyuq havalar Bakı sakinlərinin xasiyyətinə necə təsir edir?

d) Hansı fəsildə Bakı sakinlərinin üzündən sevinc, səadət, bəxtiyarlıq əskik olmur?

e) Bakıda küləklər nə zaman səngiyir?

26. Biri həmcins üzlərə aiddir:

a) Sadalama intonasiyası ilə deyirlər.

b) İki və daha artıq sadə cümlənin birləşməsi yolu ilə yaranırlar.

c) Məna əlaqələri üzrə qruplaşırlar.

d) Baş və budaq cümlələrə ayrılırlar.

e) Cümlə üzvü olurlar.

27. Hansı cümlədə təyin işlənib?

a) Vətənimiz genişdir

b) Anan lap mərhəmətlidir

c) O çox səliqəli qızıdır

d) Evimiz əcəb rahatdır

e) El bilir ki, sən mənimsən

28. Elə insandır ki, cümləsini fəli xəbərlə cümlə ilə davam etdirin.

a) Hamı ona inanır

b) Çox mərhəmətlidir

c) Hamının sevimlisidir

d) Çoxlarına yaxındır

e) Gözəlliyinə heyranam

29. Biri əvəzlilik deyil:

a) çünki b) kim c) nə zaman d) hansı e) nə qədər

30. Fəli birləşmə deyil:

a) dəniz dalğalananda

b) torpaqdan yaranmış

c) dərdə qalib gəlmək

d) könlüm şeir istəyir

e) həyat davam etdikcə

LAYİH

DƏRSDƏ İSTİFADƏ ETMƏK ÜÇÜN ƏLAVƏ MƏLUMATLAR

MİLLİ ORDUNUN YARANMA TARİXİ.

1918-ci ilin may ayının 28-də qəbul edilmiş Azərbaycan Demokratik Respublikasının İstiqlal bəyannaməsində qeyd edilirdi ki, Azərbaycan özünü xarici müdaxilələrdən müdafiə etmək, daxili düşmən qüvvələri zərərsizləşdirmək üçün nizami orduya malik olmalı, özünün silahlı qüvvələrini yaratmalıdır. Çünki müstəqil ordusu olmayan dövlətin milli dövlətçiliyi həmişə yadellilərin təhlükəsi altında yaşamağa məhkumdur. Bu zərurətlə bağlı 1918-ci ilin may ayının 28-də yaradılan ilk kabinetdə Azərbaycan hökumətinin müdafiə naziri vəzifəsinə general Xosrov bəy Sultanov təyin edildi. Azərbaycan Demokratik Respublikasının ordu quruculuğu haqqında tədbirlər planına müvafiq olaraq 1919-cu il noyabr ayının 1-nə qədər ordunun ən mühüm struktur bölmələri və hissələri yaradılıb başa çatdırılmalı idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradıldığı ilk dövrlərdə onun hərbi qüvvələri 600 nəfərlik könüllü dəstələrdən ibarət idi. Hökumət 1918-ci il iyunun 19-da ölkə ərazisində hərbi vəziyyət elan etdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurasının 1918-ci il 26 iyun tarixli qərarı ilə Çar Rusiyası dövründə “Vəhşi diviziya” (“Дикая дивизия”) adlanan keçmiş Tatar süvari alayının əsgərlərindən formalaşdırılmış və general Əliəğa Şıxlınskinin rəhbərlik etdiyi Müsəlman korpusunun əsasında ilk ordu hissəsi, 5000 nəfər şəxsi heyəti olan “Əlahiddə Azərbaycan korpusu” yaradıldı. İyulun 11-də hökumət fərmanı ilə hərbi səfərbərlik elan edildi. Azərbaycan Respublikasının 1894-1899-cu illərdə anadan olmuş bütün müsəlman vətəndaşları orduya hərbi qulluğa çağırıldılar.

1920-ci ildə Azərbaycan Sovet Rusiyası tərəfindən işğal edildikdən sonra Azərbaycanın hərbi nazirliyi rəsmən ləğv edilərək, həmin funksiya Xalq Hərbi Komissarlığına verilmiş, Azərbaycan ordusunun 21 generalından 15-i bolşeviklər tərəfindən güllələnmişdi. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra, 1991-ci ilin sentyabrında Ali Sovet qərarı ilə Müdafiə Nazirliyi, oktyabrın 9-da isə qarşıdakı 3 ay ərzində Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin yaradılması barədə qərar qəbul edildi.

1992-ci ilin yanvar ayında Azərbaycan Ordusu özünün ilk əməliyyatını həyata keçirdi. Şuşa şəhəri yaxınlığındakı Daşaltı kəndini ələ keçirmək məqsədilə həyata keçirilən Daşaltı əməliyyatı uğursuzluqla nəticələndi. Yayda 1992-ci il Azərbaycan Müdafiə Nazirliyinin komandanlığının rəhbərliyi altında desant qoşunları yaradıldı və Xəzərdə hərbi donanmanın komplektləşdirilməsi başa çatdırıldı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1992-ci il 18 sentyabr

tarixli Fərmanı ilə oktyabrın 9-u Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələri günü elan edildi. Lakin, 22 may 1998-ci il tarixli prezident fərmanı ilə həmin fərman qüvvədən düşürülərək 26 iyun tarixi Silahlı Qüvvələr günü elan edilmişdir. 1997-ci ilin yanvarında Azərbaycan sülhməramlı qüvvələri yaradılmışdı.

AZƏRBAYCAN GENERALLARI

ƏLİAĞA ŞIXLİNSKI

Əliağa Şıxlinski 1865-ci il martın 3-də Yelizavetpol quberniyasının Qazax qəzasının Qazaxlı (indiki Aşağı Salahlı) kəndində anadan olmuşdur. Anası Şah Yəmən xanım Qayıbova məşhur şair Molla Vəli Vidadinin nəvəsi idi.

1883-cü ildə rus ordusunda hərbi xidmətə başlayan Şıxlinski 1886-cı ildə Peterburq artilleriya məktəbini əla qiymətlərlə bitirdi. 1904-1905-ci illər rus-yapon müharibəsində batareya komandiri kimi vuruşdu. Port-Artur qalasının müdafiəsi zamanı xüsusi şücaət göstərdiyinə görə “Qızıl qılinc”lə mükafatlandırıldı.

Müharibədən sonra topçu zabitlər hazırlayan məktəbdə yüksək ixtisaslı hərbiçi kimi dərs deməyə başlayan Şıxlinski 1908-ci ildə polkovnik rütbəsi aldı. Hərb elminin daha da dərinlən mənimsənilməsi üçün yazdığı, dərs vəsaiti kimi istifadə edilən “Səhra toplarının cəbhədə işlədilməsi” əsəri 1910-cu ildə çap olundu. Bundan əlavə, onun “Şıxlinski üçbucağı”, “Şıxlinski formulu” adlı hərbi yenilikləri topçu zabitlər üçün hazırlanmış dərsliklərə daxil edildi. Bütün bu xidmətlərinə görə gənc hərbiçiyə 1912-ci ildə general-mayor rütbəsi verildi. Beləcə o, çar ordusunun aparıcı mütəxəssislərindən birinə çevrildi.

1914-cü ildə baş verən Birinci dünya müharibəsi zamanı Petroqrada artilleriya müdafiəsi general Əliağa Şıxlinskiyə tapşırıldı. Sonralar Qərb cəbhəsi artilleriya qoşunlarının rəisi, 1917-ci ilin sentyabrından isə 10-cu ordunun komandanı təyin olundu.

1918-ci il may ayının 28-də Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaranması Əliağa Şıxlinskiyə vətəninə qayıtmağa məcbur etdi. 1918-ci ilin dekabr ayında artilleriya general-leytenantı Əliağa Şıxlinski hərbi nazirin müavini təyin edildi.

1920-ci il aprel ayının 27-də imperiya ordusu Azərbaycanı işğal edəndə

Səməd bəy Mehmandarov xəstə olduğu üçün nazir vəzifəsini Əliağa Şıxlinski icra edirdi. Vuruşmağın mümkünsüz olduğunu nəzərə alan Şıxlinski minalanmış körpülərin partladılmasına icazə vermədi və yeni sovet hökuməti digərlərindən fərqli olaraq Əliağa Şıxlinskiyə toxunmadı.

SƏMƏD BƏY MEHMANDAROV

Səməd bəy Mehmandarov 1855-ci il oktyabrın 16-da Lənkəranda anadan olmuşdur. Bakıda gimnaziya təhsili almış, 16 yaşında Peterburqda yerləşən II Konstantinovka artilleriya məktəbinə daxil olmuşdur. 1875-ci ilin dekabrında podporuçik rütbəsi almış və üçüncü dərəcəli “Müqəddəs Stanislav” ordeni ilə təltif edilmişdir. 1890-cı ildə kapitan, 1898-ci ildə podpolkovnik, 1901-ci ildə polkovnik, 1904-cü ildə general-mayor rütbəsi almışdır. Rus-Yapon müharibəsində böyük rəşadət göstərmiş S.Mehmandarova 1908-ci ildə tam artilleriya generalı rütbəsi verilmişdir.

I Dünya müharibəsi başlanarkən Varşava ətrafında xidmət edən general S.Mehmandarovun komandir olduğu 21-ci piyada diviziyasının tərkibində dörd alay var idi: 81-ci Abşeron alayı, 82-ci Dağıstan alayı, 83-cü Samur alayı və 84-cü Şirvan alayı. Visla çayı yaxınlığındakı İvanqorod rayonunda da 21-ci diviziya, 52-ci piyada diviziyası tərkibində 205-ci Şamaxı və 206-cı Səlyan alayları da var idi.

Diviziya komandiri S.Mehmandarov Lodz istiqamətində aparılmış döyüşdə alman generalı Makenzonun ordusu üzərində qələbə əldə etmişdir.

1915-ci ildə general S. Mehmandarov korpus komandiri təyin edilmişdi. 1917-ci ilin əvvəlində Rusiyanın bütün hərbi ordenləri ilə, eləcə də İngiltərənin, Fransanın, Rumıniyanın bir neçə hərbi ordenləri ilə təltif edilmişdi.

1917-ci il fevral burjuva inqilabı baş verərkən S.Mehmandarov Qafqazda idi. Həmin ilin aprel ayında o, vəzifəsini həmişəlik tərk edib istefaya çıxmış, bir müddət Vladıqafqaz şəhərində yaşamış, sonra Azərbaycana gəlmişdir.

General S.Mehmandarov Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətində 1918-ci ilin 25 dekabrından Hərbi Nazir vəzifəsini tutmuş və müstəqil Azərbaycanın qısa müddətdə 30 minlik ordusunu yaratmağa nail olmuşdu. 1919-cu ilin yazında ingilis hərbi hissələri Azərbaycanda olduğu dövrdə Hərbi Nazir S.Mehmandarov Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti başçısı

Nəsim bəy Yusifbəyliyə göndərdiyi rəsmi məktubda bildirmişdi ki, İngilis hərbi dəstələri Azərbaycanda məskun olduqları yerlərdə talanlar edir, kəşfiyyat işi aparırlar. Bunlara etiraz olaraq S.Mehmandarov İngiltərə hökumətinin I dünya müharibəsi illərində ona verdiyi ordenləri İngiltərə hökumətinə qaytarmağı Azərbaycan hökumətindən xahiş etmişdi.

Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Nəriman Nərimanovun şəxsi zamanı əsasında hərbi fəaliyyətini davam etdirmiş və Azərbaycanda yaradılmış hərbi komandirlər məktəbində 1921-1928-ci illərdə müəllimlik etmişdir. Qafqaz ordusunun komandiri olmuş Birinci dərəcəli Ordu komandiri İ.Ç.Yakir 1925-ci ildə yazmışdı: “Mehmandarov nadir artilleriyaçıdır”.

General Səməd bəy Mehmandarov 1924-1927-ci illərdə Azərbaycanda hərbi sahədə aparılan geniş islahatlarda və tədbirlərdə fəal iştirak etmişdir.

1928-ci ildə general S.Mehmandarov səhhətinə görə orduda xidmətdən tərxis olunmuş və ona fərdi dövlət təqaüdü verilməsi müəyyən edilmişdi.

General-polkovnik S.Mehmandarov dövrünün görkəmli şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur. O, türk və fars dillərini yüksək səviyyədə bilirdi. Ömrünün son üç ilində islam tarixi və fəlsəfə ilə məşğul olmuşdur.

General Səməd bəy Mehmandarov 12 fevral, 1931-ci ildə Bakıda vəfat etmişdir.

HƏZİ ASLANOV

İkinci dünya müharibəsi başlananda o, Ukraynada xidmət edirdi. 1941-ci il iyunun 23-nə keçən gecə alman zirehli qoşunları ilə qeyri-bərabər döyüşdə Həzi özünü bacarıqlı sərkərdə kimi göstərdi. O, öz döyüşçüləri ilə Donbas ətrafında düşmənin şiddətli hücumlarını düz beş ay dəf etdi, onu ağır tələfata uğratdı. 1941-ci ilin dekabrında Moskva ətrafında vuruşmalarda qəhrəmanlığına görə Qırmızı Ulduz ordeninə layiq görüldü. Xarkov və Stalinqrad ətrafında gedən döyüşlərdə Həzinin başçılığı ilə 55-ci tank briqadasının tankçıları düşməne ağır zərbələr endirdilər. Aslanovun tankçıları vuruşa-vuruşa 40 km-dən artıq yol gedib Stalinqrad-Salsk dəmir yolunu tutub almanları Stalinqrad qruplaşmasının əsas magistralından məhrum etdilər. Tanklar düşmənin xeyli qüvvəsini və texnikasını sıradan çıxardı.

Aslanovun döyüşçüləri Kotelnikovo yaxınlığında gedən döyüşlərdə

böyük şücaət göstərdilər. Düşmənin 30 əks-hücumunu dəf etdilər, bir batalyon piyada qoşunu, 30 tankı, 50 avtomobili sıradan çıxartdılar. Bu döyüşdə göstərdiyi şücaətə görə podpolkovnik H.Aslanov 1942 –ci il 22 dekabrda Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görüldü. O daim öz hərbi biliyini artırmağa səy göstərirdi. 1943-cü il dekabrın 17-dən 1944-cü il aprelin 6-na kimi o Zirehli tank qoşunları Akademiyasının birillik təhsil proqramını 3 aya mənimsədi. Sonra o yenidən doğma 35-ci qvardiya tank briqadasına qayıtdı. 1944-cü il 13 martda ona tank qoşunları general mayoru adı verildi. 1944-cü il iyunun axırlarında belarusiya və I Pribaltika cəbhəsinin qoşunları hücumə keçdilər. Belarusiyanın iri şəhər və dəmiryollarını azad etdikdən sonra Aslanovun tankları Vilnüsə hücumları davam etdirdilər. Aslanovun briqadası iyunun 24-dən iyulun 13-dək düşməyə ağır zərbələr endirdi. Bu döyüşdəki qələbəyə görə 35-ci qvardiya tank briqadası Qırmızı bayraq ordeninə, general özü isə ikinci dərəcəli Suvorov ordeninə layiq görüldü.

1944-cü il avqustun 1-də Aslanovun briqadası başqa ordu hissələri ilə birlikdə Yelqava şəhərini düşməndən təmizlədilər. O, Volqadan başlamış Baltikədək bütün döyüşlərdə özünü bacarıqlı sərkərdə, fitri istedad sahibi kimi göstərmişdi. Təkcə 1944-cü ilin hücum döyüşləri dövründə 8 dəfə Ali Baş Komandanlıq tərəfindən təşəkkür almışdır.

Böyük Vətən müharibəsinin ilk günlərindən döyüşlərdə iştirak edən kapitan Aslanov Moskva ətrafındakı vuruşmalarda (1941) göstərdiyi igidliyə və komandanlığın tapşırığını ləyaqətlə yerinə yetirdiyinə görə Qırmızı Ulduz ordeni ilə təltif edilmişdir. O, 55-ci əlahiddə tank polku feldmarşal Manşteynin tank ordusunun darmadağın edilməsində xüsusi məharət göstərmişdir.

Həzi Aslanova Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı vermək haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fərmanında yazılmışdır ki, cəbhə komandanlığının döyüş tapşırığını nümunəvi surətdə yerinə yetirdiyinə, bu işdə qəhrəmanlıq və şücaət göstərdiyinə, ona təbə olan hissələrə bacarıqla və mətanətlə komandanlıq etdiyinə görə Həzi Əhəd oğlu Aslanova Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verilir. Aslanovun polkuna isə qvardiya adı verilmişdir. Aslanovun polku Rostov, Taqanroq şəhərlərinin azad olunmasında və Kursk vuruşmasında fəal iştirak etmişdir.

1944-cü ildə Aslanovun 35-ci qvardiya tank briqadası Belarusiyanı, Pribaltika respublikalarını azad etmək uğrunda vuruşmalarda xüsusilə fərqlənmişdi.

Məhsəti xanımın tərcümeyi-halında qəti müəyyənləşmiş səhifələr olduqca azdır. Şairənin yaradıcılığı və həyatı ilə bağlı faktlar Rəfael Hüseynovun şairəyə böyük məhəbbətlə və yüksək peşəkar ustalıqla qələmə aldığı “Məhsəti necə varsa” kitabında toplanmışdır.

Məhsəti Gəncəvi təqribən 1089-cu ildə Gəncə şəhərində doğulmuş və ömrünün sonuna qədər burada yaşamışdır. Onun əsl adı Mənicə idi, Məhsəti adını isə özünə ədəbi təxəllüs kimi götürmüşdü. Həmin təxəllüsün mənşəyi barədə bir neçə rəvayət vardır. Bunlardan birində deyilir ki, guya Sultan Səncərlə söhbətlərindən birində Mənicə öz mühitində hamıdan kiçik və görünməz olduğunu söyləyir. Sultan isə onunla razılaşmayıb deyir ki, “to, meh-həsti” (yəni, “sən hamıdan böyüksən”). Və guya “meh-həsti”-”məhsəti”yə çevrilib, onun təxəllüsü olur. Abbasqulu ağa Bakıxanovun “Gülistani-İrəm” əsərinin “Nəticə” adlanan hissəsində irəli sürülmüş fərziyyəyə görə, “Məhsəti” “mah” və “səti” olmaqla iki sözdən ibarətdir və “böyük xanım” anlamına gəlir.[3] Nəhayət, başqa bir ehtimala əsasən, bu ad “Mah” və “səti” (“Ay xanım”) sözlərindən düzəlib (Nizami Gəncəvinin Məhin Banusu (“Xosrov və Şirin”) da bunun analoqudur).

Məhsəti yaxşı təhsil almış və əsərlərindən də görüldüyü kimi, aşağıdakı şəhər və vilayətlərdə olmuşdur: Rum, Mərv, Bəlx, Nişapur, Herat, Gəncə, Xorasan, İraq, Zuzən, Arran və s. Bir müddət o, böyük Sultan Səncərin sarayında yaşamış, onun qəbullarında və burada keçirilən ədəbi məclislərdə iştirak etmişdir. Deyilənlərə görə, Sultan Səncərin diqqətini onun gözlənilmədən yağan qar haqqında bədahətən söylədiyi bir rübai çəkmişdir: “Göylər sənə gümüşü xalça göndərib ki, atının nalı bulanmasın.” Sultan bu rübaini eşitdikdən sonra şairəni “Mə-histi” (“Ən böyük”) adı ilə mükafatlandırmış və onu öz yaxın əhatəsinə qəbul etmişdi. Məhsəti ömrünün çox hissəsini Gəncədə keçirmiş, Sultan Məhəmmədin və onun oğlu Sultan Mahmudun saray həyatında yaxından iştirak etmişdi.

Böyük şairənin həyatı barədə məlumatlar əsasən əlyazma nüsxələri Azərbaycan Əlyazmalar institutunda, İstanbulda və Londonda saxlanan XIII əsrə aid edilən “Məhsəti və Əmir Əhməd” dastanından götürülür. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının son tədqiqatları göstərir ki, “Dastan”ın müəllifi XIII əsrdə yaşamış Azərbaycan şairi və alimi Abdulla Cövhəri Zərgər Təbrizidir və buradakı qəhrəmanlar, o cümlədən şair Əmir Əhməd, Gəncə şahı (Sultan Məhəmməd) və II Gəncə şahı (Sultan Mahmud) real şəxsiyyətlərdir.

NİZAMİ GƏNCƏVİ

Nizami Gəncəvi yaradıcılığa lirik şeirlərlə başlamışdır. Əsərlərindən məlum olur ki, şair böyük divan yaratmış, qəzəl və qəsidələr müəllifi kimi şöhrətlənmişdir. Lakin Şərq təzkirəçilərinin 20 min beyt həcmində olduğunu qeyd etdikləri bu divandakı şeirlərin çox az hissəsi dövrümüzədək gəlib çatmışdır. Nizami Gəncəvi bütün yaradıcılığı boyu lirik şeirlər yazmış, sonralar poemalarında irəli sürdüyü mütərəqqi ictimai-fəlsəfi fikirlərini ilk dəfə həmin şeirlərində ifadə etmişdir.

Nizami Gəncəvi lirikası yüksək sənətkarlığı, məhəbbətə dünyəvi münasibəti, insan taleyi haqqında humanist düşüncələri ilə seçilir.

Lakin Nizami Gəncəvi dünya ədəbiyyatı tarixinə məsnəvi formasında yazdığı 5 poemadan ibarət “Xəmsə” (“Beşlik”) müəllifi kimi daxil olmuşdur. 1177-ci ildə bitirdiyi “Məxzənül-əsrar” (“Sirlər xəzinəsi”) adlı ilk poeması şairə böyük şöhrət qazandırmışdır. III Toğrulun sifarişi ilə qələmə aldığı “Xosrov və Şirin” poemasını 1180-cı ildə bitirmiş və Məhəmməd Cahan Pəhləvana göndərmişdir. Cahan Pəhləvanın ölümündən sonra taxta çıxan Qızıl Arslan Gəncənin yaxınlığında öz çadırında şairlə görüşmüş və onun nəsihətlərini dinləmiş, şairə Həmdünyan adlı bir kənd bağışlamışdır. 1188-ci ildə Şirvan hökumdarı I Axsitan şairə “Leyli və Məcnun” mövzusunda bir əsər yazmağı sifariş etmişdir. Nizami Gəncəvi bundan boyun qaçıрмаq istəsə də oğlunun təkidi ilə təklifi qəbul edib az müddətdə “Leyli və Məcnun” poemasını (Şərqdə ilk dəfə) yaratmışdır. 1196-cı ildə Əlaəddin Körpə Arslanın adına “Yeddi gözəl” əsərini, nəhayət, ömrünün sonlarına yaxın bütün ədəbi-estetik, ictimai-fəlsəfi görüşlərini yekunlaşdırdığı “İsgəndərnamə” (təqr. 1203) poemasını qələmə almışdır.

Nizami Gəncəvinin ilkin Şərq İntibahının zirvəsi olan yaradıcılığında dövrünün ən humanist, ümümbəşəri ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi idealları parlaq bədii əksini tapmışdır.

Nizami Gəncəvi üçün şəxsiyyətin ən yüksək meyarı insanlıq idi. İrqi, milli və dini ayrı-seçkiliyi qətiyyətlə rədd edən bu şairin qəhrəmanları içərisində türk, fars, ərəb, çinli, hindli, zənci, yunan, gürcü və s. xalqların nümayəndələrinə rast gəlirik. Humanist şair müxtəlif dinlərə mənsub bu qəhrəmanların heç birinin milliyətinə, dini görüşlərinə qarşı çıxmır. Onun qəhrəmanları ədalət, xalq xoşbəxtliyi, yüksək məqsədlər uğrunda mübarizə aparırlar. İnsan şəxsiyyətinə, insan əməyinə ehtiram şairin yaradıcılığının aparıcı mövzularındandır.

Nizami Gəncəvi həm də vətənpərvər idi. O, təsvir etdiyi bütün hadisələri Azərbaycanla əlaqələndirməyə, vətənin keçmiş günlərini tərənnüm etməyə çalışmışdır. Nizami Gəncəvi yaradıcılığında vətən məhəbbəti dogma xalq yolunda qəhrəmanlıq ideyası ilə birləşir.

Nizami əsərlərini fars dilində yazmışdır. O, türk dilində yazmamasını “Leyli və Məcnun” əsərində özünə qüsurlutmuş, sonra “Yeddi gözəl”də bu məsələyə bir daha toxunmuşdur:

Dilçə şerimizdə olsa da kəsir,
Mənaca böyükdür ondakı təsir.
Nizami Gəncəvi[4]

Nizami Gəncəvi Gəncədə anadan olub. Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı hümanizm, yüksək sənətkarlığı ilə Zaqafqaziya, Yaxın Şərq xalqları (fars, tacik, hind, əfqan, kürd, türkmən, özbək, qazax, qırğız və s.) ədəbiyyatlarının inkişafına güclü təsir göstərmiş, dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil olmuşdur.

Nizami Gəncəvinin əsərləri dünyanın bir çox xalqlarının dilinə tərcümə olunmuşdur. Əsərlərinin nadir əlyazma nüsxələri bir çox şəhərlərin (Moskva, Sankt-Peterburq, Bakı, Daşkənd, Təbriz, Tehran, Qahirə, İstanbul, Dehli, London, Paris və s.) məşhur kitabxana, muzey və əlyazmaları fondlarında qiymətli incilər kimi qorunub saxlanılır.

Gəncədə dəfn olunduğu yerdə Nizami Gəncəvinin möhtəşəm məqbərəsi ucaldılmışdır.

İMADƏDDİN NƏSİMİ

Nəsiminin həyatı haqqında geniş məlumat mövcud deyil. Mənbələrin əksəriyyəti onun adını İmadəddin kimi göstərir, ancaq Nəsiminin əsl adının Əli və Ömər olduğunu qeyd edən mənbələr də vardır. Bir çox tədqiqatçılar onun Şamaxıda, başqaları isə Bursada, Təbrizdə, Bakıda, Diyarbəkirdə və hətta Şirazda anadan olduğunu iddia edirlər.

Şairin atası Seyid Məhəmməd Şirvanda yaxşı tanınan şəxsiyyətlərdən idi. Nəsiminin bir qardaşı da olub. Onun Şamaxıda yaşadığı, Şah Xəndan təxəllüsü ilə şerlər yazdığı və hazırda bu adla tanınan qədim qəbristanlıqda basdırıldığı məlumdur. İslamdan sonrakı dövrdə Şamaxı iri mədəniyyət mərkəzlərindən birinə çevrilmişdi. Burada çoxlu məktəb, mədrəsə, bütün Şərqdə məşhur olan

şer və musiqi məclisləri fəaliyyət göstərirdi, zəngin ictimai və şəxsi kitabxanalar mövcud idi. Paytaxtdan bir qədər kənarda, Məlhəm adlanan yerdə məşhur şair Xaqani Şirvaninin əmisi - alim və həkim Kafiəddin tərəfindən yaradılmış Dar-üş-şəfa tibb akademiyası da fəaliyyət göstərirdi. Nəsiminin məktəb illəri belə bir mühitdə keçib.

Nəsimi dövrünün görkəmli ariflərindən müvafiq elmlərdən təhsil aldıqdan sonra hürufi Fəzlullah Nəiminin xidmətinə girmiş, onun tərbiyə və təlimlərindən bəhrələnməmişdir. Səfərlərinin hamısında özünün şeyx mürşidi Nəimi ilə yol yoldaşı olmuş və onun qızı ilə evlənmişdir.

Şairin əsərlərinin təhlili göstərir ki, Nəsimi Şamaxıda o dövrün ən yaxşı universitetlərinin tələbinə cavab verəcək bir dərəcədə kamil təhsil ala bilib. O, klassik Şərq və qədim yunan fəlsəfəsini, habelə ədəbiyyatını dərinlən mənimsəmiş, İslamın və xristianlığın əsaslarına yaxından bələd olmuş, tibb, astronomiya və astrologiya, riyaziyyat və məntiq elmlərinə dərinlən yiyələnmişdi. O, dilləri elə yaxşı öyrənmişdi ki, Azərbaycan, fars və ərəb dillərində eyni dərəcədə gözəl şerlər yazı bilirdi. Onun azərbaycanca şerlərinin dili həm zənginliyi, həm də xalq nitqinə yaxınlığı ilə seçilir, atalar sözləri, zərb-məsəllər, hikmətli sözlər burada çoxluq təşkil edir. Nəsiminin rübailəri Azərbaycan xalq şeri nümunələri olan bayatılara çox yaxındır.

Nəsiminin poeziyasında Azərbaycanın, eləcə də digər Şərq ölkələrinin məşhur alim və şairlərinin adları tez-tez xatırlanır. Bunlardan Əli ibn Sinanı, Xaqanini, Nizamini, Fələkini, Həllac Mənsuru, Fəzlullah Nəimini, Şeyx Mahmud Şəbüstərinə, Övhədi Marağayini və başqalarını göstərmək olar.

Hürufilər Teymurləng tərəfindən ciddi təzyiqlərə məruz qaldığı bir vaxtda Nəsimi vətəndən didərgin düşüb, İraq, Türkiyə, Suriyada yaşamağa məcbur olub. Hürufilik təlimi əsasında irəli sürdüyü panteist ideyaları üstündə Hələb şəhərində edam olunub. Nəsiminin edamı haqqında İbn əl-İmad Hənbəli yazır: “O, hürufilərin şeyxidir, Hələbdə sakini idi, tərəfdarları çoxaldı, biddəti artdı, iş o yerə çatdı ki, sultan onun öldürülməsini əmr etdi, boynu vuruldu, dərisi soyuldu, çarmıxa çəkildi”.

Nəsimi öz ideyalarını peşəkar filosof kimi ayrıca traktatlarda bitkin sistemdə verməyib, çünki Miyanəcinin, İbn Ərəbinin geniş əhatəli sufi-fəlsəfi əsərlərindən sonra bu məzmununda traktatlar yazmağa o zaman bəlkə də ehtiyac duyulmurdu. Hürufiliyin nəzəri əsaslarına gəldikdə, Nəiminin əsərlərində o artıq işlənilib hazırlanmışdı.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutuna Nəsiminin adı verilmişdir.

ŞAH İSMAYIL XƏTAYI

Şah İsmayıl 1487-ci il 17 iyulda Ərdəbil şəhərində anadan olmuşdur. Şeyx Səfiəddin nəslindəndir, atası Şeyx Heydər, anası Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin qızı Aləmşah Həlimə bəyimdir.

1488-ci il 9 iyulda atası Şeyx Heydər Tabasaranda Şahdağın ətəyində Şirvanşahın birləşmiş qüvvələri ilə qızılbaşlar arasında baş verən döyüşdə öldürüldükdən sonra, Sultan Yaqub tərəfindən İsmayıl anası və qardaşları – Sultanəli və İbrahim ilə birlikdə Şiraz yaxınlığındakı İstəxr qalasında həbsdə 5 il saxlanılır. Onda İsmayılın hələ iki yaşı tamam olmamışdı. Bir müddətdən sonra Uzun Həsənin nəvəsi Rüstəm Mirzə onları həbsdən azad edərək müstəqil hakim kimi Sultanəlini Ərdəbilə qaytardı. Baysunqur Mirzəyə qarşı yürüşdə Sultanəli də Rüstəm Mirzə ilə birlikdə çıxış etdi. Əhər yaxınlığındakı bu döyüş Rüstəm Mirzə ilə Səfəvilərin birləşmiş qüvvələrinin qələbəsi ilə nəticələndi. Baysunqur öldürüldü. Sultanəli qələbə ilə Təbrizə qayıtdı. Ərdəbildə Səfəvi tərəfdarlarının güclənməsi Rüstəmi qorxuya saldı. Onlara qəsd təşkil edildi. Qəsdin üstü açıldı. Sultanəli qardaşları və yaxın adamları ilə birlikdə Təbrizi tərk edərək Ərdəbilə doğru irəlilədi. Rüstəm onların arxasınca 5 min süvari göndərirdi. Döyüş başlanana qədər Sultanəli sufi əmirlərinin yığılacağına İsmayılı Səfəviyyə ordeninin başçısı kimi xələfi təyin etdi. Qardaşlarını Ərdəbilə yola saldı, özü isə düşmənlə görüşdü. Şəməsi adlanan yerdə (Şəməsi döyüşü) döyüşdə (1494) qızılbaşlar məğlub oldular. Sultanəli həlak oldu.

1494-1495-ci illərdə Rüstəm yenidən Ərdəbili və Səfəvilərin digər mülklərini zəbt etdi. Ağqoyunlu sərkərdəsi Əbiş Sultan Ərdəbilə daxil olan kimi, Səfəvilərin xeyli hissəsini qılıncdan keçirdi. Lakin qızılbaş tərəfdarları şahzadələri, xüsusən İsmayılı xilas edə bildilər. Səfəvi müridləri İsmayılı Lahicana-Gilanın Biyəpiş vilayətinin hakimi, Kərkiyə sülaləsindən olan Mirzə Əlinin sarayına apardılar.

Rüstəm Mirzə dəfələrlə Kərkiyə Mirzə Əliyə hədələyici məktub göndərərək İsmayılı tələb etdi. O isə İsmayılı zənbildə sıx yarpaqlı ağacdən asdı və Qurana and içib onun Gilan torpağında olmamasını 300 süvari ilə gəlmiş Qasım bəyə bildirdi.

Gilana gələndə İsmayıl yeddi yaşında olur. Burada o, Həsən xanın himayəsi altında Lələ Hüseyn tərəfindən tərbiyə olunur. İsmayıl təqribən 6 il burada qalır, tanınmış əmir və alimlərdən dünyəvi, hərbi və dini biliklər öyrənir.

İsmayıl 6 il Lahicanda qaldı. Rumdan, Qaracadağdan(Qaradağ vilayəti), Ərdəbildən yanına çoxlu tərəfdar gəlir, onunla həmrəy olduqlarını bildirirlər. Ağqoyunlularla döyüşdən qabaq Şah İsmayılın dilə gətirdiyi belə bir söz var idi ki, “Ölümə gedən yolda qalibiyyət yoxdursa, ölüm vardır!”

XURŞİDBANU NATƏVAN

Mehdiqulu xan qızı Xurşidbanu Natəvan 15 avqust 1832-ci ildə Şuşada anadan olmuşdur. Mehdiqulu xan qızına öz anası Xurşudbanunun adını vermişdir. Xurşudbanu ailənin yeganə övladı, həm də Qarabağ xanlıqlarının sonuncu vərəsəsi olduğu üçün, onu sarayda «Dürrü yekta» (Tək inci), el arasında isə «Xan qızı» çağırırlar.

Balaca Xurşudbanunun ilk tərbiyəçiləri sarayın təcrübəli dayə və mürəbbiyələri olmuşdular. Məktəb yaşına çatdıqda isə evdə dövrün alim və sənətkarlarından dərs almağa başlamışdır. Məşğələ zamanı Xurşudbanu “Quran” ayələrini və dini ehkamları əzbərləməklə yanaşı, dünyəvi elmlərlə də tanış olmuşdur. XIX əsrdə kübar ailələrin uşaqlarına bir qayda olaraq doğma dili ilə bərabər, ərəb və fars dili, onun sərfi-nəvi təlim edildiyindən, Xan qızı da bu dilləri öyrənmiş, onların vasitəsilə klassik şeirin qayda-qanunlarını mənimsəmişdir. O, lazımi dərəcədə bilik əldə etdikdən sonra müntəzəm surətdə mütaliə ilə məşğul olmuşdur. Dahi şərq şairlərin ələ düşən nadir kitabları, qiymətli əlyazmaları Xurşudbanunu klassik ədəbiyyata bağlamışdır.

Natəvanın dünyagörüşünün, bədii zövqünün formalaşmasında yaxın və uzaq qohumlarının əməyi az olmamışdır. Qasım bəy Zakir, Mirzə Cavan, Mirzə Adıgözəl, Əhməd bəy Cavanşir kimi hörmətli və tanınmış şəxsiyyətlər öz yaradıcılıqları, ədəbi söhbət və mübahisələri, eləcə də ağıllı məsləhətləri ilə Xurşudbanuda şeirə və sənətə olan şövq və həvəsi qüvvətləndirmişlər. Həyatının çiçək açdığı bir dövrdə Xurşudbanu Tiflisdə yaşamağı görmüşdür. Şəhərin səfalı yerləri, təbii mənzərələri ona xoş gəlsə də, burada yaşamağa məcbur olduğu və çox vaxtları tək qaldığı üçün sıxılmış, qəriblik çəkmişdir. Natəvan bu şəhərdə rus, gürcü mədəni cəmiyyətlərinə qoşulmuş, özü də milli ənənəsi, kübarlara məxsus davranışı və üç dildə sərbəst danışması

ilə cəmiyyətlərdə maraq oyatmışdır. Bir sıra vilayət və şəhərlərə səyahətə çıxması Xurşidbanunun təfəkkür dairəsinin genişlənməsinə, dünyagörüşünün artmasına təkan vermişdir. Vladiqafqaza, Dağıstana, Şirvana, Bakıya, Gəncəyə və Naxçıvana səfəri zamanı o, yüksək rütbəli dövlət qulluqçuları, yazıçı, alim və səyyahlarla görüşmüşdür.

Xurşidbanu Natəvan parlaq istedadla və qabaqcıl ideallara malik olan şəxsiyyət olmuşdur. O, Azərbaycan mədəniyyətində və ictimai həyatında dərin izlər qoymuşdur. Bu fenomenin meydana gəlməsinin bir neçə əsas səbəbi vardır. Bunlardan birisi şairənin soy köküdür. Yəni, Natəvanda iki böyük nəslin – Cavanşirlərin və Ziyadoğlu Qacarların qanı vardır. Adlarını çəkdiyimiz bu iki böyük və şərəfli nəslin hər birisi dünyaya bir sıra şair gətirmişdir (məsələn, Cavanşir nəslindən Əbülfət xan Tutinin, Qasım bəy Zakirin, Ziyad-oğlu Qacar nəslindən isə Ziyadi Qarabaği, Müsahib Gəncəvi və bir sıra başqa şairlərin adlarını çəkmək olar). Maraqlıdır, ki, Ziyadi Qarabaği və Musahib Gəncəvi vaxtilə Qarabağ bəylərbəyisi olmuşdurlar. Natəvan yaradıcılığının böyük tədqiqatçısı Bəylər Məmmədov “Natəvanın şair qohumları” kitabında (B., 1989) bu məsələni geniş açıqlayır. Eyni zamanda, Ziyadoğlu Qacar nəslindən çıxan şairlərdən söz başqa kitablarda da açılır Füzuli adına Respublika əlyazmalar institutunun fondunda Müsahib Gəncəvinin şeir divanı saxlanılır və bu əsərin üzərində institutun əməkdaşları elmi tədqiqatlar aparırlar.

MARAQLI ŞƏXSİYYƏTLƏR

QARA QARAYEV

Qara Qarayev 1918-ci il fevralın 5-də Bakı şəhərində məşhur həkim-pediatr Əbülfəz Qarayevin və Sona xanım İskəndər qızının ailəsində anadan olmuşdur. Qara Qarayev nəslində özünü musiqi sənətinə həsr eləmiş ilk adamdır. Ata tərəfi Abşeronun Fatmayi kəndindən, ana babası İskəndər bəy Axundov isə Şamaxının məşhur nəsilələrindən idi. Bu ailə 20-ci əsrin Bakı ziyahları kimi çox da zəngin deyildi.[1] 1926-cı ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası yanında musiqi məktəbinə qəbul edilmiş, 1930-cu ildən Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası yanında musiqi texnikumunda professor Georgi Şaroyevin fortepiano sinfinin tələbəsi, 1935-ci ildən isə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında bəstəkarlıq (Leopold Rudolf) və Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları (Üzeyir Hacıbəyov) siniflərinin tələbəsi olmuşdur.

1937-ci ildən Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqına üzv qəbul edilmişdir. 1938-ci ildən 1940-cı ilədək P.İ.Çaykovski adına Moskva Dövlət Konservatoriyasında bəstəkarlıq sinfinin (A.N.Aleksandrov) tələbəsi olmuş,

1941–ci ildə Bakıya qayıdaraq Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının bədii rəhbəri vəzifəsini tutmuşdur.

1944–cü ildə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının İdarə Heyəti sədrinin müavini və yenidən 1946–cı ilədək Moskva Dövlət Konservatoriyasında bəstəkarlıq sinfinin (Dmitri Şostakoviç) tələbəsi olmuşdur.

1946–cı ildən Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında bəstəkarlıq sinfində müəllim kimi işə başlamış, elə həmin il Cövdət Hacıyevlə birlikdə yazılmış “Vətən” operasına görə SSRİ Dövlət mükafatı laureatı olmuş, SSRİ Bəstəkarlar İttifaqı təşkilatı komitəsinin üzvü seçilmiş və “Əməkdə igidliyinə görə” medalı ilə mükafatlandırılmışdır.

1948–ci ildə SSRİ Bəstəkarlar İttifaqı idarə heyətinin üzvü seçilmiş, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının dosenti, “Leyli və Məcnun” simfonik poemasına görə Dövlət mükafatı laureatı olmuş və Azərbaycan Elmlər Akademiyasının memarlıq və incəsənət İnstitutunun musiqi bölməsinə rəhbərlik etməyə başlamışdır. 1949–1953–cü illərdə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının direktoru olmuşdur. 1950–ci ildə SSRİ Nazirlər Soveti yanında SSRİ Dövlət mükafatları üzrə komitənin üzvü təyin edilmiş, 1952–ci ildə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı idarə heyətinin sədri seçilmişdir.

1953–cü ildə Leningrad Dövlət Kiçik (“Maly”) opera teatrında “Yeddi gözəl” baletinin ilk tamaşası qoyulmuşdur.

1954–1982–ci illərdə SSRİ Lenin və Dövlət mükafatları, 1955–ci ildə Azərbaycan SSR-in əməkdar incəsənət xadimi, 1958–ci ildə Azərbaycan SSR xalq artisti adlarını almışdır.

1956–1973–cü illərdə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının birinci katibi işləmiş, 1957–ci ildə SSRİ kinematoqraf işçilər ittifaqının üzvü, “Bir məhəlləli iki oğlan” filminin musiqisinə görə birinci Ümumittifaq sovet filmləri festivalının laureatı, 1962–ci ilədək SSRİ Bəstəkarlar İttifaqı idarə heyətinin üzvü olmuşdur. 1955–1976–cı illərdə IV–IX çağırış SSRİ Ali Sovetlərinin deputatı olmuşdur.

1959–cu ildə SSRİ xalq artisti, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının bəstəkarlıq kafedrasının professoru, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının akademiki. 1960–cı ildə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin üzvü seçilmişdir.

1961-ci ildə Cənubi Afrika yazıçısı Piter Abrahamsın eyniadlı əsəri əsasında yazdığı “İldırımli yollarla” baletindən İkinci süitanın ifası ilə bağlı Los-Ancelesdə I beynəlxalq çağdaş musiqi festivalının iştirakçısı olmuş, həmin il “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni ilə mükafatlandırılmışdır.

1963–ci ildə Leninqrad Kiçik (“Maliy”) opera teatrının qastrolları zamanı Qahirədə “Yeddi gözəl” baletinin tamaşaya qoyulması ilə bağlı Misir Ərəb Respublikasında səfərdə olmuşdur. 1964–cü ildə SSRİ Böyük teatrının qastrolları zamanı “İldırımli yollarla” baletinin tamaşaya qoyulması ilə bağlı “Varşava payızı” çağdaş musiqi festivalında iştirak etmişdir.

1965–ci ildə “Antoni və Kleopatra” tamaşasına yazdığı musiqiyə görə M.F.Axundov adına Mukafatın laureatı, aprelin 21-i Moskvada, iyunun 2-i Bakıda Üçüncü simfoniyanın ilk ifası baş tutmuşdur.

1966–cı ildə Dirijorların İkinci Ümumittifaq müsabiqəsində münisflər heyətinin sədri olmuş, sovet mədəniyyət və incəsənət ustaları arasında İspaniyaya səfər etmiş, Bakıda “Klassik süitanın” ilk ifası olmuşdur.

1967-ci ildə “İldırımli yollarla” baletinə görə Lenin mükafatı və Lenin ordeni ilə təltif olunmuşdur. 1968–ci ildə aprelin 21–də Qorki (indiki Nijni Novqorod) şəhərində, aprelin 28-i Moskvada Violino ilə simfonik orkestr üçün Konsertin ilk ifaları olmuşdur.

1969–cu ildə “Yeddi gözəl” baletinin və “Leyli və Məcnun” simfonik poemasının musiqisinə balet tamaşasının göstərilməsi ilə bağlı Parisdə keçirilən ümumdünya rəqs festivalına, sovet mədəniyyət və incəsənət ustaları arasında Yaponiyaya səfər etmişdir.

1971–ci ildə “Qoysa” filminə yazdığı musiqi ilə bağlı çəkiliş bölüyü ilə Almaniya Demokratik Respublikasında səfərdə olmuş, həmçinin həmin il Oktyabr inqilabı ordeni ilə mükafatlandırılmışdır.

1972–ci ildə “Varşava payızı” çağdaş musiqi festivalında və bəstəkarlar İttifaqları katibliklərinin toplantılarında keçirilən balet artistlərinin İkinci beynəlxalq müsabiqəsində münisflər heyətinin üzvü olmuşdur.

1973–cü ildə P.İ. Çaykovski adına V beynəlxalq musiqi müsabiqəsinin münisflər heyətinin üzvü, modal musiqi məsələləri ilə bağlı Türkiyədə keçirilən beynəlxalq konqresdə iştirak etmişdir.

1976-cı ildə “Gənc bəstəkarların yetişdirilməsi” simpoziumunun işində iştirak etmiş, sovet və italyan bəstəkarlarının ikitərəfli görüşündə iştirakı ilə bağlı İtaliyanın Pezaro şəhərinə səfər etmişdir.

1978-ci ildə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı[2] adını almış, Ümumdünya müəllif hüquqları agentliyi konqresinin iştirakçısı kimi Parisdə səfərdə olmuş, Moskva operetta teatrında “Çılğın qaskoniyalı” musiqisinin ilk tamaşası qoyulmuşdur.

1982-ci il mayın 13-də Moskva şəhərində dünyasını dəyişmişdir. Bakıda dəfn olunmuşdur.

SƏTTAR BƏHLULZADƏ

Səttar Bəhlulzadə 15 dekabr 1909-cu ildə Bakının Əmircan kəndində anadan olub. 1927-ci ildə rəssamlıq məktəbinə, 1931-ci ildə Azərbaycan Rəssamlıq Məktəbinə, 1933-cü ildə isə Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutuna daxil olub. 1941-ci ildə V. İ. Surikov adına Moskva Rəssamlıq İnstitutunu bitirib. Məşhur rəssamlar V. A. Favorskinin və Q. M. Şaqalın tələbəsi olub. Yaradıcılığa “Komunist” qəzetində Əzim Əzimzadənin rəhbərliyi ilə başlayıb. 1931-1933-cü illərdə o dövrə uyğun məzmunlu ilk karikaturaları çap edilib.

Səttar Bəhlulzadə iki Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni və medallarla təltif olunmuşdur.

Əsərləri R. Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində və Azərbaycan Dövlət Şəkil Qalereyasında, eləcə də Moskva və s. şəhərlərin muzeylərində saxlanılır.

Bəhlulzadə 14 oktyabr 1974-cü ildə Moskvada vəfat etmişdir. Əmircan kəndində dəfn olunmuş, qəbri üstündə ona abidə ucaldılmışdır. Moskvadan qayıtdıqdan sonra Bəhlulzadənin yaradıcılığında tarixi mövzular və tarixi şəxsiyyətlərin təsviri (“Babək üsyanı”, “Fətəli xan”, “Xəttat Mir Əli” və s.) əsas yer tutmuşdu. Müharibədən sonrakı illərdə Bəhlulzadə Abşeronun neft mədənlərini, bağ və kəndlərini təsvir edən rəsmlər yaratmışdır. Bəhlulzadənin yaradıcılığında təbiət təsvirlərinə meyl getdikcə güclənmiş, o, mənzərə janrında daha bitkin əsərlər yaratmağa başlamışdır. 1946-1947-ci illərdə Respublika bədii sərgilərində Bəhlulzadənin Abşeron etüdləri (“Buzovna neft mədənləri”, “Əmircan” və s.) nümayiş etdirilmişdir.

Bəhlulzadənin gərgin yaradıcılıq axtarışlarının məhsulu olan “Xəzər üzərində axşam”, “Xəzər gözəli”, “Əbədi məşəllər”, “Kəpəzin göz yaşları”, “Vətənimin baharı”, “Azərbaycan nağılı”, “Suraxanı atəşgahı”, “Əfsanəvi torpaq”, “Şahnabat”, “Naxçıvan. Axşamçağı Ordubad bağlarında”, “Vətənimin baharı”, “Bakıda atəşfəşanlıq”, “Qudyalçay vadisi”, “Qızılbənövşəyə gedən yol”, “Suraxanı atəşgahı,”Əmircan”, “Neft daşları”, “Şamaxı üzümlükləri” və s. əsərləri əsas yer tutur.

Onun mənzərə-peyzajlarında, intim-lirik natürmortlarında, incə xalça ornamentlərinin düzülüşünü əks etdirən ənənəvi xalq yaradıcılığı motivləri hiss edilir. Bəhlulzadənin fərdi sərgiləri Əlcəzair, Misir, Livan, Suriya, Tunis, Norveç, ADR, Çexoslovakiya, Bolqarıstan, İraq, Kuba, Kanada, Belçika, Fransa, Yaponiya və dünyanın bir sıra başqa ölkələrində nümayiş etdirilmişdir. Dünyanın onlarla muzeylərində Səttar Bəhlulzadənin əsərləri daimi eksponatlar sırasındadır.

LAYİH

Fənlərarası integrasiya

Fənlərarası integrasiya zamanı ayrı-ayrı fənlər üzrə müraciət edilmiş məznun standartları:

Tarix

1.2.1. Dövrə aid hadisə, proses və təzahürləri verilmiş yazılı mənbələrlə əlaqələndirir.

1.2.2. Öyrəndiyi dövrə aid yazılı mənbələri təhlil edir, nəticələrini təqdim edir.

1.3.1. Azərbaycan ərazisində yaşamış insanların həyat təzi və məşğuliyyətlərinə də baş vermiş dəyişiklikləri izləyir və onların səbəblərini izah edir.

3.1.1. Mərkəzləşmiş dövlətin yaranması və tənəzzülü, Azərbaycan torpaqlarının birləşdirilməsi uğrunda mübarizənin xüsusiyyətlərini şərh edir.

4.1.1. Azərbaycan dövlətçiliyində mühüm rol oynamış tarixi şəxsiyyətlərin (Şah I İsmayıl, Şah I Təhmasib, Şah I Abbas, Nadir şah, Qubalı Fətəli xan, Hacı Çələbi) fəaliyyətini dəyərləndirir.

Coğrafiya

1.1.1. Yeni elm sahələrinin yaranmasını izah edir.

2.1.3. İqliməmələgətirən amilləri və dünyanın iqlimində baş verən dəyişiklikləri izah edir.

3.2.1. Ölkələri inkişaf səviyyəsinə görə təhlil edir.

3.2.3. Təsərrüfatın inkişafında təbii ehtiyatların rolunu qiymətləndirir.

Ədəbiyyat

1.1.1. Müxtəlif vəznli (heca, ərüz) şeirlərdə və süjetli əsərlərdə (dastan, hekayə, novella, dram poema) tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərdən, sorğu kitablarından istifadə etməklə aydınlaşdırır.

1.2.2. Obrazları nitqinə, bağlı olduqları məişət təsvirlərinə əsaslanmaqla səciyyələndirir.

1.2.4. Bədii nümunələrin ideya-məzmununu, süjet, kompozisiya xüsusiyyətlərini şərh edir, əsaslandırılmış münasibət bildirir.

2.1.1. Bədii nümunələrlə bağlı təqdimat və çıxışlarında sitatlardan, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə edir.

2.2.1. Müzakirələrdə dialoji nitq bacarığını nümayiş etdirir.

3.1.2. Əlavə məlumatlara və təəssüratlarına əsaslanmaqla mövzuya və problemə münasibət bildirir.

QIYMƏTLƏNDİRMƏ CƏDVƏLLƏRİNDƏN NÜMUNƏLƏR

MƏZMUN XƏTLƏRİ ÜZRƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ CƏDVƏLİ

Şagirdin adı, soyadı _____

Tarix _____

Cədvəl 1.

Gözlənilən nailiyyətlər	Bəli	Qismən	Xeyr
Dinləyib-anlama: Dinlədiyi fikri anladığını nümayiş etdirir:			
1. Dinlədiyi mətnin hissələrini müəyyənləşdirir.			
2. Dinlədiyi mətnədə əsas fakt və hadisələri qruplaşdırır.			
Danışma: Şifahi nitq bacarıqları nümayiş etdirir:			
1. Ahəng qanununa uyğun şəkilçi variantı seçməklə sözləri düzgün tələffüz edir.			
2. Nitqini uyğun səs tonu ilə tənzimləyir.			
3. Müzakirədə deyilən müxtəlif fikirlərə münasibət bildirir.			
4. Müvafiq nümunələrdən mətnin hissələrinə uyğun istifadə edir.			
Oxu: Mətni mənimsədiyini nümayiş etdirir:			
1. Mətndəki əsas nitq hissələrini qrammatik mənasına görə izah edir.			
2. Səs tonu, temp və fasiləni gözləməklə mətni oxuyur.			
3. Mətndəki cümlələr və abzaslar arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirir.			
Yazı: Rəhbərli yazı vərdişlərinə yiyələndiyini nümayiş etdirir:			
1. Nümunələrdən istifadə etməklə fikirlərini əsaslandırır.			
2. Cümlələr və abzaslar arasında əlaqələri gözləməklə mətn yazır.			
3. Nitq hissələri ilə bağlı yazılış və dürgü işarələri qaydalarına əməl edir.			
4. Müxtəlif əməli yazılar (ərizə, tərcümeyi-hal) yazır.			

Müəllim şagirdlə birlikdə qiymətləndirməni həyata keçirir.

Cədvəl 2. Qrupları qiymətləndirmək üçün meyarlar:

Qrupların №-si	Əməkdaşlıq	Dinləmə	İntizam	Əlavələr	Ümumi nəticə
1.					
2.					
3.					
4.					

Dərsin əvvəlindən sonunadək qrupun işindən asılı olaraq hər meyarın altında “+” və ya “-” yazılır. Sonuncu sütunda “+” və ya “-”lar hesablanır.

Cədvəl 3. Müəllim meyarlar üzrə qrupların fəaliyyətini qiymətləndirir.

Meyarlar Qruplar	Müzakirədə iştirak edir	Təpşiriqləri yerinə yetirir	Öz fikirlərini aydın ifadə edir	Yoldaşlarını dinləyir və suallar verir	Nəticə
1.					
2.					
3.					
4.					

Dərsin əvvəlindən sonunadək müəllim təyin edilmiş ballar üzrə qrupun fəaliyyətini qiymətləndirir.

Cədvəl 4. Şagirdin özünüqiymətləndirməsi

Sıra №-si	Adı, soyadı, atasının adı	Meyarlar			Nəticə
		Müzakirədə iştirakı	Bir-birini dinləməsi	Mühüm fikirlərin irəli sürülməsi	
1.					
2.					
3.					
4.					

Cədvəldə hər şagird həm özünə, həm də yoldaşına 1 baldan 10 bala qədər qiymət yazır.

Cədvəl 5. Müəllim qrupların fəaliyyətini onların dərstdə iştirak etmə səviyyəsinə görə qiymətləndirir.

Meyarlar	Fikrini sərbəst ifadə edir				Nəticə çıxarır				Mühakimə yürüdür				Əməkdaşlıq edir			
Səviyyə Qrup №-si	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.																
2.																
3.																
4.																

Müəllim qiymətləndirməni 1-10 bal əsasında aparır.

Cədvəl 6. Şagirdin özünüqiymətləndirmə cədvəlləri:

Meyarlar Şagird	Təqdim edir	Cümlə qurur	Fərqləndirir	Nəticə çıxarır
1.				
2.				
3.				
4.				

Cədvəl 7. Birinci dərs üzrə qiymətləndirmə cədvəlinə dair nümunə.

Gözlənilən nailiyyətlər	Bəli	Qismən	Xeyr
Şeirin hissələrini müəyyən edə bilər.			
Müvafiq nümunələrdən şeirin hissələrini uyğun istifadə edir.			
Səs tonu, temp və fasiləni gözləyərək şeiri oxuyur.			
Fellərdə zaman, isimlərdə hal şəkilçilərinin ahəng qanununa uyğun sözlərə artırılması qaydasına əməl edir.			

SÖZLÜK

Aa

Ali Baş Komandan – главнокомандующий
 ağzı dada gəlmək – burada: почувствовать
 прелесть чего-то, войти во вкус
 amansız – беспощадный
 ahəng – burada: ритм, тон
 alaçıq – лачуга, войлочный шатёр
 ağzı köpüklənən – с пеной у рта
 alqış etmək – burada: благославлять
 alatoran – утренний сумрак, полумрак
 Allahın dərgahı – у Господа Бога
 al – burada: алый, пурпурный, красный
 ağciyər xəstəlikləri – лёгочные болезни
 amiranə səs – повелительный, властный голос
 aşıftə – унылый, печальный
 aşıqı-şeyda – burada: влюбленный
 axar-baxarlı – раздольный, просторный
 aciz qalmaq – не находить выхода
 ayın – обряд
 atıcı – пчеловод

Bb

boranıplov – вид плова
 barı – burada: хотя бы, хоть
 bir əlcə – burada: маленький
 Başına sənət qəhət idi? – burada: разве нет другой
 профессии?
 boğazı tikilmək – burada: не может кушать
 bürüzə verməmək – не подавать виду
 boşa çıxmaq – пропасть даром
 baxışları zillənmək – burada: пристально
 смотреть
 biganə qalmaq – остаться безразличным
 (равнодушным)
 baş alıb-getmək – уйти куда глаза глядят
 boğuc səs – хриплый голос
 boğuşmaq – грызться
 baharın nəsimi – весенний ветерок
 bəhrələnmək – получать выгоду, пользу
 buxovlamaq – оковывать (в кандалы)
 bəxtini sınamaq – испытать удачу
 becərlimə – выращивание
 bikef – грустно, печально
 barmağını dişlədi – призадумался
 bələdçi – путеводитель
 bəyaz – белый, белого цвета
 başdaşı – надгробный памятник
 belbağı – пояс
 bica – напрасно
 bəhanə – повод, предлог

büdrəmək – спотыкаться
 baqqal – бакалейщик
 bada vermək – проматывать, пускать на ветер
 başına iş açmaq – заварить кашу
 basqınçı – грабитель
 bərkət – изобилие, выгода, прибыль
 boy vermək – burada: подниматься
 bədnal – не поддающийся подковке
 bac vermək – burada: не отступать в силе
 buxov – оковы

Cc

can yandırmaq – проявлять усердие
 canına yayılmaq – burada: понравиться
 ciddiyyət – строгость
 cəngi – воинственный марш
 canını yaxmaq – burada: уничтожить
 coşqu – бурность
 car çəkdirmək – объявлять
 cazibədar – очаровательный
 cazibə – притяжение
 cılız – худощавый
 canından bezmək – надоело жить
 canını qurtarmaq – burada: умереть, дойти до
 отчаяния

Çç

çırpınmaq – биться, трепетать
 çaqqal – шакал
 çarmıxa çəkmək – распять
 çörək ağacı – кормилец
 çömbəlmək – нагнуться
 çatılmaq – зажигаться
 çarəsiz qalmaq – оказаться в безвыходном
 положении
 çuxa – верхняя длинная мужская одежда
 çaş-baş qalmaq – теряться, растеряться
 çalar – оттенок
 çağlamaq – кипеть, хлокотать
 çeşid – разновидность

Dd

dənli – зерновой
 dəmə qoymaq – выпаривать на слабом огне
 dişləmini qıcamaq – стиснуть зубы
 dilmanc – переводчик
 daraşmaq – burada: нападать, напасть
 dəyənək – дубинка
 dövrəsini almaq – плотно обступать
 döyüş əzmi – боевая устремлённость

daşı ələyindən tökmək – burada: соглашаться
 dorağacı – мачта
 doluxsunmaq – растрогаться, расчувствоваться
 dərd ortağı – burada: разделяющий горе
 dik atılmaq – вспрыгнуть
 dəstərxan – скатерть
 duruxmaq – замяться
 dəridən-qabıqdan çıxmaq – burada: много
 работать
 dirsək – локоть
 dəlmək – дырывать, прокалывать
 didərgin düşmək – скитаться
 dilbər guşə – прекрасный уголок
 dirilik alması – живительное яблоко
 dəliqanlı – смельчак, задорный
 dirsəklənmək – облокачаться

Ее

eşik – двор
 edama məhkum olunmuş – осуждённый на казнь
 endirmək – burada: ударить
 erkək zarafat – burada: грубая шутка
 elliklə – всем народом

Əə

əngəl – помеха
 əlahiddə korpus – отдельный корпус
 əl-ayaq yığışdı – burada: тишина
 əli işə yatmamaq – не мог ничем заниматься
 əqidə – убеждение
 ərkyana – бесцеремонно, фамильярно
 əldən buraxmaq – не удержать, упустить кого-то
 ənam – дар, подарок
 əzcaçılıq – фармацевтика
 əyan – burada: известно; ясно
 əsarət – рабство
 əsirgətmək – жалеть, пожалеть
 əxlaqi-didaktik – нравственно-дидактический
 əg – burada: храбрый, смелый, мужественный
 əhval-ruhiyyə – настроение
 əlçatmaz zirvə – недостигаемая вершина
 ədviiyyat – пряность
 əmin-amanlıq – спокойствие
 əməkdar elm xadimi – заслуженный деятель
 науки
 əlin cazibəsi – притяжение руки
 əhənglənmiş – известковый
 əmanət – вещь, доверенная кому-л. на время
 əziz xələf – любимый
 əlləzinəni əzbərdən oxutmaq – burada: мучить
 əmud – булава, полица

Ff

fəlsəfi mühakimə – философское рассуждение
 fitva – фетва (решение)
 fəlsəfi fikirlər – философские мысли
 fədakar – самоотверженный
 fəth etmək – покорять
 füsunkar – очаровательный
 fürsəti əldən verməmək – не упустить удобного
 случая
 fürsət tapmaq – найти удобный случай

Gg

geri oturtmaq – отступать
 gecəni səhər etmək – глаз не сомкнуть
 gözəgəlimli – burada: красивый, видный
 göz dikmək – зариться
 göy öskürək – сильный кашель
 gözləri böyümək – burada: удивляться
 gözləri önündə canlanmaq – burada: вспомнить
 gözlərindən qan yağmaq – burada: жестокие
 взоры
 güllər arə – между цветами
 göz-göz – ячеистый

Hh

həvalə olunmaq – поручить
 hərbi məharət – военное умение
 həmahəng – гармоничный
 həmahəng – созвучный
 hürufliliyin banisi – основоположник хуруфизма
 hədd – предел, граница
 həddi-buluğa çatmaq – достигнуть
 совершеннолетия
 hücrə – келья
 hamilik etmək – покровительствовать
 həlim – burada: мягкий
 hüzuruna gəlmək – пойти с поклоном к кому-
 либо
 hüznü – грустные
 haşa – никогда
 həddini göstərmək – показать место
 hərif – фрайер, субъект
 həmişəyaşar – долговечный, бессмертный

Xx

xəfiyyə – сыщик, шпион
 xəyəllərə dalmaq – погрузиться в грезы
 xəfif – мягкий, легкий
 xəttatlıq – каллиграфия
 xislət – характер

İi

istinadgah – опора
israrla – настойчиво
ixtiyar – burada: старый
istila – захват
idarə üsulu – способ управления
ixtisaslaşmaq – специализироваться
iqtisadi və mədəni əlaqələr – экономические и культурные связи
işiq üzü görmək – burada: быть изданным
iğtişaş – смута
ictimai xadim – общественный деятель
işiq saçmaq – излучать свет
ifçin – аккуратно
inamsızlıq – недоверие
imperianın boyunduruğu – гнёт империи
istiqlanlı – приятный, симпатичный

Kk

kövsər – источник находящийся в раю
kiçik çillə – период весны
keşikçi bürcü – сторожевой бастион
kürek – burada: весло
kükrəmək – бушевать
küürmək – сгребать
küt gedən (çörək) – отпавший от стенки тендира (о чуреке)
kefi üstündə deyil – не в настроении
kirimış – молча
kərgədan – беремот
keçəl suya getməz – burada: не верю
közərmək – накаливаться, накалиться
köz – жар
köz düşmək – превращаться в жар
kəhriz – подземный водопровод
külüng – кирка

Qq

qaşqa – белолобый
qıvrısqı – кудрявый
qüsursuz – безукоризненный
qanmaz – невежа
qeyzlə – гневно, яростно
qaraltı – силуэт, тень
qəhərlənmək – растрогаться
qəm yemə – не печалься; не огорчайся
qan laxtası – свёрнутая кровь
qürub etmək – заходить
qovğalı, qallı – скандальный, буйный
qazi – кази, кади
qıvrım – кудрявый
qələndər – отшельник, скиталец

qorxudan böyümüş gözlər – burada: удивлённые глаза
qətiyyət dolu bir səs – уверенный голос
qarılmaq – burada: предаться чему-л.
qıdıqlanmaq – щекотаться
qovğa – вздор
qəzəl – газель (классическая форма стихотворения)
qoynuna bağlar – burada: привязать к себе
qeyri-maddi – нематериальный
qolu çirməkli – burada: засучив рукава
qıyılmaq – жмуриться
qövsi – дуговой
qərəz – burada: словом, короче говоря
qısqmaq – жать, сжимать, поджимать
qan uddurmaq – мучить, истязать
qənşər – burada: противоположная сторона
qundaqlamaq – пеленать
qətiyyət – решимость
qarətçi ordu – армия грабителей

Ll

ləşgər – армия, войско
ləyaqətli – достойный
liman – порт
lələzar – цветник

Mm

mövcudluq – существование
müstəsna – исключительный
maddi rifah – материальное благополучие
misilsiz – беспримерный, небывалый
müqəddərat – судьба, участь
məhəccər – перила
mətanət – стойкость
məruz qalmaq – подвергаться
məfhum – понятие
mühafizə olunmaq – burada: охраняться
musiqi duyumu – восприятие музыки
millənmək – взвиться, взвиваться
məslək – 1) убеждения; 2) принцип, вера
məcməyi – полное
mərhəmətli – милосердный
mərcan gözlü – burada: яркие глаза
müftə malın qənimə – губитель бесплатного товара
mürşid – проводник, вожь
milli-maddi sərvət – национально-материальное достояние
məyus olmaq – огорчаться
məlhəm olmaq – быть утешением для кого-то
maarifləndirmək – просветить
mənzumələr – burada: стихи

məbəd – храм
 münasib – подходящий
 mətləb – цель, намерение
 mövcuddur – существует
 mərci – чечевица
 mərasim – церемония: обряд
 munis – burada: приятный
 mixəkgülü – желтофиоль, лакфиоль
 məqam – burada: звание, должность
 məhdudlaşdırmaq – ограничить
 mübaliğə – преувеличение
 müstəsna – исключительный
 müqəvva – чучело
 mənşə – происхождение

Nn

nizami – упорядочный, организованный
 nımçə – тарелка
 növraq – благоустройство
 nəg – burada: храбрый
 nəzmə çəkmək – слогать в стихах
 narazılıq motivləri – мотивы недовольства
 niyyət etmək – намеревать
 nisyə – в кредит, в долг
 nəhəng sima – знаменитая личность
 nadir inci – редкая жемчужина
 nımdaş – старый
 nılufər – кувшинка
 nüfuz etmək – проникать
 nəlbənd – кузнец, подковывающий лошадей
 növrəstə – юный
 nəgə çəkmək – заорать, рычать
 nücum – астрология
 nəsib olmaq – доводиться, довестись
 nəzəridən qaçmaq – упустить, упускать из виду
 naz-nemət – изобилие

Oo

ovunmaq – burada: успокоиться, утешиться
 oyaniş – пробуждение, оживление
 orman – лес

Öö

örkən – привязь, широкая длинная веревка
 özünəməxsus tərzdə – своеобразно
 öyünmək – хвастаться
 ölüm-dirim savaşı – бой не на жизнь, а на смерть

Pp

puça çıxarmaq – сгубить, уничтожить
 pır – burada: учитель; основатель какой-нибудь религиозной общины

pərdəyi-naz – burada: кокетство
 pəjmürdə hal – расстроенное настроение
 püskürmək – извергать

Rr

rüsəvayçılıq – позор
 rəsmən – официально
 rütbə sahibi – burada: со званием
 riyakar – двуличный
 rəm etmək – подчинить
 ruh yüksəkliyi – воодушевление
 ruzi – пропитание
 rəiyyət – подданные
 ruha kölgə salmaq – burada: огорчиться
 riz – устар. тропа
 rəngkarlıq – живопись
 rəyihəli – ароматный, душистый
 rəngkar – живописец
 rəm etmək – подчинить
 rəng verib rəng almaq – то краснеть, то бледнеть – меняться в лице

Ss

sərkərdə – полководец
 sosial-təminat – социальное обеспечение
 səhra toplanı – полевая артиллерия
 sal – плот
 sısqə – худой
 seçmə şəxslər – избранные люди
 sakit bir tövrlə – burada: спокойно
 seyrəngah – место гуляния
 sərgə – с головы до ног
 sikkə – денежная монета
 sidq-ürəklə – с душой, усердно
 sümüyünə yeriyən – burada: боль до костей
 sıldırım – крутой
 silsilə tədbirlər – ряд мероприятий
 sirri açmaq – раскрывать тайну
 süvari – конный
 suyu süzülmüş – burada: расстроенный
 silsilə – burada: женское украшение
 sehkarlıq – магия
 süründürməçilik – волокитство, волокита
 sızıldamaq – шипать
 sevinc nidası – возглас радости
 səngimək – утихнуть
 sinə daşları – надгробные камни
 sənayeçi – промышленник
 sadıq – верный, преданный
 səksənmək – вздрогнуть, вздрагивать
 səltənət – царство
 səcdəgah – алтарь
 sarılmaq – обвиваться

sanmaq – burada: считать
 sıxıntı – burada: трудность
 süsən – ирис
 sovuşmaq – burada: миновать
 sezmək – чувствовать
 sıvri – остроконечный
 sübhün ayazı – мороз на рассвете
 sərf etmək – тратить
 sərraf gözü ilə baxmaq – смотреть глазами
 знатока
 sığışmaq – поместиться
 sümüyü sürmə olmaq – burada: погибший

Şş

şəhərin hüdudlarına – в пределах города
 şəstinə dəymək – burada: задевать честь
 şax qamət – стройный
 şəkil at – лошадь в белых чулках
 sərrastlıq – меткость, точность
 şölələmək – воспламеняться; гореть; сиять
 şahə qalxmaq – burada: подняться на дыбы
 şövqlə – воодушевлённо
 şücaət – храбрость
 şahmar – особая порода ядовитых змей
 şanlı – доблестный
 şövqi – təbii ilə – инстинктивно, произвольно

Tt

təməl daşını qoymaq – заложить основу
 təşvişə düşmək – волноваться
 tumarlamak – гладить
 təskinlik vermək – утешать
 tikanlı – колючий
 təlimatlanmaq – инструктировать
 tərək – burada: круп (лошади)
 tərənnüm – воспевание
 təbabət – медицина
 təbliğatçı – пропагандист
 təpəl – burada: со светлым пятном, звёздочкой
 на лбу (о животном)
 törəmək – burada: рождаться, размножаться
 təriqət – секта
 tövşümək – задыхаться, запыхаться
 təpədən dırnağa qədər – с головы до ног
 tərəqqipərvər – прогрессист
 tədqiqat – исследование
 tarix elmləri doktoru – доктор исторических
 наук
 təmas – близость
 tikmə üsulu – способ вышивки
 torpağı sanı yaşamaq – burada: долго жить
 təskinedici – утешающий
 tərkləşmək – сесть вдвоём на одну лошадь

tərənnüm etmək – воспевать
 təəssürat – впечатление
 torlu – сетчатый
 tor başlıq – сетчатый колпак
 təzahür etmək – проявляться, проявиться

Uu

uzundraz – верзила
 ud – лютня
 uğultu – шум, грохот
 usandırmaq – надоедать, наскучить

Üü

ümid mənbəyi – источник надежды
 üləmə – учёный
 ümman – море, океан
 üfunətli – вонючий

Vv

vicdan rahatlığı – burada: спокойная совесть
 vaiz – проповедник
 vətən həsrəti – тоска по родине
 verimli – плодородный
 vəhdət – единство; общность
 varlığıyla duymaq – burada: чувствовать всей
 душой
 varlıq – существование
 vəsf eləmək – хвалить, воспевать

Yy

yolu düşmək – посещать
 yadelli – чужеземец
 yatağa düşmək – заболеть
 yalvarıcı tərz – умоляющий вид
 yarımçıq qoymaq – оставить неоконченным,
 незавершённым
 yenəcək – спуск
 yatmış vulkan – спящий вулкан
 yoğrulmaq – вылепиться

Zz

zahirən – внешне
 zinət – украшение
 zat – род, происхождение
 zülüm-zülüm ağlamaq – горько плакать
 zینətləndirmək – украсить
 zamanın darlığı – нехватка времени
 zənn etmək – предполагать, думать
 zəhin – память
 zər vurmaq – позолотить
 zəfər – победа